

**PROFESSIONELE BACHELOR IN HET ONDERWIJS
KLEUTERONDERWIJS**

Zelfstandig Project

Zelfsturing

Zelfsturing en ondernemingszin stimuleren
in de kleuterklas.

Voorwoord

Als afsluiting van mijn opleiding bachelor in het kleuteronderwijs werkte ik een zelfstandig project uit rond zelfsturing in de kleuterklas.

Ik heb tijdens dit project veel steun gehad van verschillende mensen op verschillende manieren en wil daarom graag mijn mentor bedanken omdat ik haar klas een maand heb mogen overnemen om mijn onderzoek uit te testen.

Ik wil ook zeker mijn promotors Natalie Boelen en Sofie Molemans bedanken voor de begeleiding, motivering en ondersteuning.

Ook mijn ouders en mijn vriend wil ik graag bedanken voor de steun en toeverlaat die niet alleen merkbaar was tijdens mijn zelfstandig project maar tijdens mijn hele opleiding.

Mede dankzij hen heb ik dit zelfstandig project kunnen realiseren.

Inhoudsopgave

Voorwoord.....	3
Inhoudsopgave.....	4
Inleiding.....	7
1 Theoretisch deel.....	8
1.1 Wat is zelfsturing?	8
1.1.1 Executieve functies	8
1.1.2 Het belang van reflectie.....	9
1.1.3 De rol van de leerkracht bij zelfsturing.....	10
1.2 Wat is ondernemingszin?	10
1.2.1 Screeningsinstrument van ondernemingszin bij kleuters.	11
1.2.2 Checklist speelleeromgeving bij kleuters.	11
1.3 Hoe wordt er nu aan zelfsturing en ondernemingszin gewerkt in de kleuterklas? ...	13
1.3.1 Zelfinstructie methode van Meichenbaum: Kinderen met aandachts- en werkhoudingsproblemen. ‘Beertjes van Meichenbaum’	13
1.3.1.1 Wat is een werkhoudingsprobleem?	13
1.3.1.2 Hoe kom je te weten of een kind een werkhoudingsprobleem heeft?	13
1.3.1.3 Centrale principes om te werken met kinderen met werkhoudingsproblemen.	14
1.3.1.4 Schematische voorstelling van de zelfinstructiemethode van Meichenbaum.....	16
1.3.1.4.1 Fase 1: Wat moet ik doen?	18
1.3.1.4.2 Fase 2: Hoe ga ik dat doen?	18
1.3.1.4.3 Fase 3: Ik doe mijn werk!	20
1.3.1.4.4 Fase 4: Ik kijk mijn werk na. Wat vind ik ervan?	21
1.3.1.5 Voordelen	21
1.3.1.6 Nadelen	22
1.3.2 ‘Stippestappen’: Systematische training van een goede werk –en leerhouding bij kinderen met een handig stappenplan.	23
1.3.2.1 Uitleg	23
1.3.2.2 Voordelen	24
1.3.2.3 Nadelen	24
1.3.3 CLIM methode.....	25

1.3.3.1	Wat is CLIM?	25
1.3.3.2	4 principes van de CLIM-methode.	26
1.3.3.3	Beschrijving van het materiaal	27
1.3.3.4	De rol van de leerkracht.....	28
1.3.3.5	De rollen	30
1.3.3.6	Voordelen	31
1.3.3.7	Nadelen	31
1.3.4	Koffer vol ondernemingszin.	32
1.3.4.1	Uitleg	32
1.3.4.2	Voordelen	32
1.3.4.3	Nadelen	32
1.3.5	Samenvatting methodes a.d.h.v. de executieve functies van zelfsturing.....	33
1.4	Kort besluit	33
2	Praktijk gedeelte: Hoe kunnen we bewust werken aan zelfsturing en ondernemingszin in de kleuterklas?.....	34
2.1	Observatie van zelfsturing en ondernemingszin a.d.h.v. een screeningsinstrument 34	
2.1.1	Hoe kwam mijn methode tot stand?	34
2.2	Beschrijving Methode: 'De ladder en de aap.'.....	36
2.2.1	De verschillende fases.	37
2.2.1.1	Fase 1: Wat moet ik doen?	37
2.2.1.2	Fase 2: Ik maak een plan! (HOE).....	37
2.2.1.3	Fase 3: Wat heb ik nodig?	38
2.2.1.4	Fase 4: Ik doe mijn werk!.....	38
2.2.1.5	Fase 5: Doe ik mijn werk goed? Wat moet ik veranderen?	38
2.2.1.6	Fase 6: Ik werk verder!	39
2.2.1.7	Fase 7: Ik kijk na!.....	39
2.2.1.8	Laatste trede: DIKKE DUIM!	39
2.3	Toepassing in de praktijk.....	39
2.3.1	Les: waarneming klastuin	40
2.3.2	Les muzische vorming beeld: boerderijdieren maken	41
2.3.3	Les: waarneming konijn.....	43

2.3.4	Les muzische vorming beeld: bloempotje versieren	44
2.3.5	Les: wetenschap en techniek: tractor maken.....	47
2.3.6	Les: waarneming: 'mijn eigen plantje'	49
2.3.7	Les: muzische vorming beeld: bloem vilten	50
2.3.8	Zelfstandige activiteit: papegaai maken.....	51
2.3.9	Muzische vorming 'beeld' : zeedieren maken	52
2.3.10	Les: wetenschap en techniek: bootje maken	53
2.3.11	Zelfstandige activiteit: piraat knutselen	54
2.4	Algemene reflectie	55
2.5	Observatie van de speel – en leeromgeving a.d.h.v. screeningsinstrument.....	56
3	Praktijkbesluit	56
4	Algemeen besluit.....	56
5	Bibliografie	58
6	Bijlagen	59
6.1	Screeningsinstrument zelfsturing en ondernemingszin	59
6.2	Uitgeschreven lessen	65
6.3	Screeningsinstrument speel en leer omgeving	116

Inleiding

Praktijk probleem

Centraal in mijn praktijkprobleem staat zelfsturing. Zelfsturing is de mate waarin het kind zijn handelen en denken in eigen handen neemt. En dit speelt een belangrijk rol bij veel dagelijkse en minder dagelijkse activiteiten. Volgens mijn literatuurstudie wordt er niet bewust genoeg gewerkt aan zelfsturing bij jonge kinderen. (Aarssen, et al., 2010)

Het is echter nodig om al zo vroeg mogelijk aan zelfsturing te werken. Zelfsturing is immers belangrijk voor de schoolloopbaan van het kind maar zeker ook voor de totale ontwikkeling . Omdat de persoonlijkheid al vroeg gevormd wordt, kan al vroeg aandacht aan zelfsturing en ondernemingszin besteed worden. Op deze manier kan er gewerkt worden aan een positief zelfbeeld, het onder controle houden van impulsen, een betere sociale ontwikkeling en het leerproces van het kind.

Naast zelfsturing zal ik ook ondernemingszin nader bekijken. Ondernemingszin en zelfsturing komen vaak samen aan bod, ze komen vaak in elkaars vaarwater en daarom kan je ze best samen stimuleren! Ondernemingszin is het vermogen iets teweeg te brengen dat vernieuwend en grensverleggend is, het vermogen om in bepaalde situaties kansen te zien en initiatieven te bedenken. Het gaat bijvoorbeeld over kinderen die een voorstel durven doen, of kinderen die een nieuw spel lanceren.

Onderzoeksvraag

Op welke manier kan je zelfsturing en ondernemingszin bij kleuters bevorderen? Om hier op te kunnen antwoorden moeten we eerst weten wat het juist inhoudt, hoe er al aan gewerkt wordt en wat er beter kan. Wanneer deze vragen beantwoord zijn, kunnen we gericht op zoek naar een manier om zelfsturing bij kleuters te bevorderen

Onderzoeksdoel

Tijdens mijn zelfstandig project ga ik eerst onderzoeken welke manieren er bestaan om aan zelfsturing te werken in de kleuterklas en hoe dit gebeurt.

Via mijn onderzoek ga ik op zoek naar een goede en meer bewuste manier om te werken aan zelfsturing en ondernemingszin, a.d.h.v. een samensmelting van bestaande methodes, bevragingen, eigen ervaring en creativiteit. Op het einde van de stage wil ik controleren of de methode een positieve invloed heeft op de ontwikkeling van zelfsturing in de kleuterklas en wat er eventueel nog gewijzigd kan worden door de kleuters te observeren a.d.h.v. een screeningsinstrument.

1 Theoretisch deel

In dit deel probeer ik een beeld te scheppen wat zelfsturing is en waarom het belangrijk is. Ik ga ook iets meer vertellen over ondernemingszin. Om een antwoord te kunnen geven op mijn onderzoeksvraag, ga ik op zoek naar verschillende bestaande methodes, waarvan ik er hier enkele zal beschrijven.

Als afsluiting maak ik een vergelijking van de verschillende methodes a.d.h.v. de executieve functies of vaardigheden die van belang zijn in de ontwikkeling van zelfsturing.

1.1 Wat is zelfsturing?

Zelfsturing is de mate waarin het kind initiatief neemt en zijn eigen gedrag gaat sturen. Het kind heeft een bewust zelfbeeld en is zich ook bewust van het eigen handelen. Hiermee bedoel ik dat het kind eigenaar wordt van zijn eigen gedrag en handelen. Dit denken, gedrag en handelen wordt beïnvloed door 2 mechanismen.

Enerzijds is dit de instructie waarbij kinderen een opdracht volgen die hen opgedragen wordt. Anderzijds de natuurlijke neiging of impulsiviteit van het kind, het karakter en de onmiddellijke neiging om een bepaalde reactie te uiten. (Aarssen, et al., 2010) (Westerbeek, Broekhof, IJsbrand, & Aarssen, 2013)

Zelfsturing is van groot belang omdat we ons eigen handelen en denken moeten controleren. Dit kunnen we doen door van op een afstand naar ons eigen gedrag te kijken en stil te staan bij wat we denken, zonder meteen tot een impulsieve actie over te gaan. Zelfsturing is ook een voorwaarde voor een goede cognitieve en sociaal-emotionele ontwikkeling.

1.1.1 Executieve functies

Door te werken aan deze 8 executieve functies wordt zelfsturing gestimuleerd en ontwikkeld.

Empathie en emotieregulatie

Om te kunnen zeggen dat een kind zelfsturend is, moet het ook zijn emoties en gedrag kunnen regelen en aanpassen aan de situatie. Zelfevaluatie en zelfbekrachtiging is hier belangrijk (Donkers, 2011)

Inhibitie

Hiermee wordt bedoeld dat de kinderen onnodige informatie, reflexen en impulsen kunnen onderdrukken.

Werkgeheugen

Het werkgeheugen is een cognitief systeem dat ervoor zorgt dat we informatie kunnen vasthouden. Het werkgeheugen groeit bij de kinderen. Dit zorgt ervoor dat we aandachtig en geconcentreerd kunnen blijven.

Plannen en doelen stellen en vooruitkijken.

Hiermee bedoelt men dat de kinderen zelf een stappenplan of een werkplan opstellen en zich hier aan houden, het bewust nadenken over hoe men een probleem/opdracht kan oplossen.

Cognitieve flexibiliteit

Dit houdt in dat kinderen regels toepassen in nieuwe situaties en dat ze tijdens de uitvoering hun werkplan aanpassen indien nodig. Ze kunnen hun manier van werken loslaten als dat nodig is.

Gedragsevaluatie

Hiermee bedoelt men dat kinderen die hun gedrag kunnen evalueren kunnen reflecteren op het eigen handelen.

Initiatief nemen

Dit wil zeggen dat kinderen zich present stellen om een taak op zich te nemen, de verantwoordelijkheid nemen om materialen klaar te zetten, taken in een groep te verdelen, enz..

Ordelijkheid

Als men hier spreekt over ordelijkheid bedoelt men structuur. Wat belangrijk is, want het geeft een duidelijk overzicht in zowel gekende als nieuwe situaties.

Executieve functies zijn m.a.w. competenties, die te maken hebben met het reguleren van het eigen gedrag. Als kinderen hun executieve functies goed hebben ontwikkeld, kunnen ze 'beter bij de les blijven', laten ze zich minder afleiden door allerlei prikkels en zijn ze in staat hun werk beter te plannen. Als het kind deze functies onder de knie heeft, kan men spreken van een goede zelfsturing. Men moet hier wel aan blijven werken om een goede zelfsturing te behouden. Daarnaast zijn ook samenwerking, flexibiliteit, probleemoplossend denken, inzicht krijgen in eigen denken en handelen, eigen denken en handelen wijzigen en bijstellen is bij zelfsturing van belang. (Aarssen, et al., 2010)

Zelfsturing met zijn executieve functies is de basis van het leervermogen. Daarom is het van groot belang dat het werkgeheugen als executieve functie in de voorschoolse periode al geoefend wordt. Dit is dan bagage die hen in staat stelt om zelfstandig te werken en het beste uit zichzelf te halen. Het zal hen in hun verdere leven ook helpen om niet te overhaast te beslissen of te impulsief te reageren, om vooruit te denken, consequenties van hun gedrag te overzien en om taken enthousiast, planmatig en volhardend aan te pakken.

1.1.2 Het belang van reflectie

Reflectie is van groot belang bij zelfsturing, zowel zelfreflectie als de feedback van anderen, om hun gedrag en handelen te verbeteren.

Kinderen worden gestimuleerd om over het eigen leerproces na te denken aan de hand van 4 factoren:

Een eerste factor is de metacognitie. Dit is het bewust zijn van en de kennis over het eigen denken.

Als tweede factor: motivatie. Kinderen kunnen dit krijgen van buitenaf, maar ook intrinsieke motivatie helpt het kind om tot zijn einddoel te komen.

Een volgende factor is attributie. Dit is het zoeken naar de oorzaak van een bepaald gedrag bij zichzelf en bij anderen.

Als laatste factor is er de responsiviteit: Een kind heeft anderen nodig om zich prettig te kunnen voelen en zich goed te kunnen ontwikkelen. Het heeft behoefte aan aandacht, warmte en emotionele steun. Elk kind laat dit op zijn eigen manier blijken. Je moet daarom gevoelig zijn voor de signalen die het kind afgeeft, door goed te kijken naar het kind en te proberen te begrijpen wat het bedoelt.

1.1.3 De rol van de leerkracht bij zelfsturing

(Deterd oude Weme & Van Tuijl, 2013)

“Kinderen die vertrouwen ervaren in interactie met de leerkracht, ontwikkelen zichzelf als competente leerling.”

Als de leerkracht vertrouwen heeft in en hoge verwachtingen heeft van de ontwikkelingskracht van haar leerlingen, is dat de basis voor een positief en ontwikkelingsgericht klimaat, waarin haar kinderen dan veilig zijn, steun en uitdaging ervaren.

Bij het leren van zelfsturende vaardigheden is een positief en ondersteunende relatie met de leerkracht dus heel belangrijk. Kinderen die hun leerkracht vertrouwen, ondervinden sturing en feedback op hun gedrag en handelen.

De kwaliteit en de inhoud van interactie tussen leerling en leerkracht is belangrijk en levert een bijdrage aan de ontwikkeling van zelfsturing. Door de juiste vraagstelling gaan kinderen probleemoplossend denken. Daarom speelt taal ook een belangrijke rol!

Maar ook structuur is van belang. De verantwoordelijkheid van kinderen wordt vergroot door een overzichtelijke leeromgeving, waar materialen toegankelijk zijn voor de kinderen en een vaste plek hebben. Structuur in de klas is belangrijk. Zo kan de leerkracht gebruik maken van pictogrammen met hetzelfde materiaal op dat in de kast hoort. Er kan ook gebruik gemaakt worden van pictogrammen die gepast gedrag weergeven. Kinderen gaan hier spontaan mee om en kunnen elkaar ook wijzen op eventueel ongepast gedrag. Zo leren ze elkaar vaardigheden en elkaar herinneren aan een afspraak.

Gestructureerde activiteiten zijn goed voor het leren van zelfsturende vaardigheden. Een gestructureerd spel is het uitgangspunt in het ontwikkelen en het leren van zelfsturende vaardigheden (bijvoorbeeld kunnen kinderen in sociaal spel zich inleven in anderen, hun gedrag afstemmen op de rol die ze hebben, in interactie gaan, aandacht vasthouden en hun emoties reguleren). Om te zorgen voor een goede activiteit is een doelgerichte voorbereiding en werken op niveau van de kinderen nodig.

Dus een leerkracht kan een actieve bijdrage leveren aan de ontwikkeling van zelfsturing door zelf model te staan en het goede voorbeeld te geven door goed taalgebruik, ondersteuning te bieden en door hen te laten oefenen op een manier die aansluit bij hun ontwikkelingsniveau (met de executieve functies). (Deterd oude Weme & Van Tuijl, 2013)

1.2 Wat is ondernemingszin?

Kinderen die zelfsturing weten te combineren met een dosis verbeeldingskracht en creativiteit, die barstensvol ideeën zitten, originele oplossingen vinden, met onverwachte voorstellen op de proppen komen, noemen we ondernemend.

Ondernemingszin kan zowel ruim als eng bekeken worden. Vaak wordt het begrip herleid tot de enge betekenis van geld en business. De bredere betekenis van het woord brengt ons echter bij de meest essentiële opdrachten van het onderwijs.

Blijven we stilstaan bij de kern van wat ondernemingszin is, dan roept dit woorden op als: weten wat je wil, eigen keuzes maken en ze op efficiënte manier realiseren, van aanpakken weten en jezelf niet laten afschrikken door obstakels, het geheel blijven overzien, rekening houden met feedback en je gedrag kunnen bijsturen, kortom zelfsturing. (Laevers, Bertrands, Declercq, & Daems, ondernemingszin (h)erkennen screening van 6-12 jarigen, 2008)

Ondernemingszin is dus het vermogen iets teweeg te brengen dat vernieuwend en grensverleggend is, het vermogen om in bepaalde situaties kansen te zien en initiatieven te bedenken. Het gaat bijvoorbeeld over jongeren/kinderen die een voorstel durven doen, of kinderen die een nieuw spel lanceren.

1.2.1 Screeningsinstrument van ondernemingszin bij kleuters.

Ik heb gewerkt met een screeningsinstrument dat de ondernemingszin en zelfsturing bij kleuters test. Hieronder beschrijf ik kort het doel en de inhoud van het screeningsinstrument. (Laevers, Bertrands, Declercq, & Daems, 2008)

Doel

Dit screeningsinstrument kan gebruikt worden in de kleuterklas om de zelfsturing en de ondernemingszin van kinderen te observeren en hieruit dan een conclusie te trekken in hoeverre het kind zelfsturing en ondernemingszin heeft. De checklist kan meerdere keren per jaar afgenomen worden om de vooruitgang te controleren. De kern van dit observatie-instrument is een mix van zelfsturing en creativiteit, m.a.w. ondernemingszin.

Onderdelen

Er zijn 3 hoofdonderdelen aan de observatielijst. Waarvan het eerste deel 'zelfsturing en creativiteit' nog eens onderverdeeld wordt in 4 subcomponenten.

- Mix van zelfsturing en creativiteit:
 - Wilskracht: ervoor gaan, doorzetten.
 - Richting kiezen: weten wat je wil en geïnspireerd zijn.
 - Scenario's bedenken en uitvoeren: weten hoe je te werk gaat en het voor elkaar krijgen.
 - Afstand nemen: overzicht houden en leren uit ervaring.
- Leiderschap: ondernemingszin krijgt een grote impact als de zelfsturing ook een sturing van anderen wordt.
- Synthese: totaalscore van zelfsturing en ondernemingszin.

1.2.2 Checklist speelleeromgeving bij kleuters.

Ik heb gewerkt met een gelijkaardig screeningsinstrument als hierboven, maar dit is gericht naar de leerkrachten i.p.v. naar de kinderen. Hieronder beschrijf ik kort het doel en de inhoud van het screeningsinstrument. (Laevers, Bertrands, Declercq, & Daems, 2004)

Doel

Via deze checklist of vragenlijst wordt de leerkracht geïnspireerd en op ideeën gebracht om een speelleeromgeving aan te bieden die zelfsturing en ondernemingszin bij kleuters stimuleert. Deze bestaat zowel voor kleuters als lagere schoolkinderen. De lijst die ik gebruik is gebaseerd op de kleuters.

Je kan focussen op verschillende aspecten van de speelleeromgeving, o.a. de sfeer in de klas en de wijze waarop je stilstaat bij ondernemingen van je kinderen. Met deze vragenlijst krijg je eerst de kans de speelleeromgeving op 5 grote gebieden te screenen, te controleren en te verbeteren. Zo komen de sterke kanten, maar ook de werkpunten aan het licht. In een tweede stap bepaal je wat je echt wil aanpakken.

Onderdelen

1. Een positief en veilig klasklimaat.

De kinderen voelen zich veilig bij elkaar, bij de leerkracht, op school, ... Er is een collectief welbevinden in de groep van waaruit kinderen ondernemend kunnen en durven zijn.

2. Een organisatie die initiatief ondersteunt.

Ondernemend betekent in bepaalde situaties keuzes kunnen maken, ideeën en acties ontwikkelen, bedenken hoe je te werk zal gaan en van de effecten genieten. Initiatief kan groeien in een flexibele organisatie met sobere, heldere regels waar veel communicatie mogelijk is.

3. Een rijk milieu.

Dit is een milieu dat de exploratiedrang aanwakkert, inspireert tot ideeën en een diversiteit aan ervaringen en acties toelaat en aansluit bij behoeften en interesses van de kleuters.

4. Een stimulerende en ondersteunende begeleiding.

De manier waarop op kinderen wordt ingespeeld, is van kapitaal belang voor de ontwikkeling van ondernemingszin/ zelfsturing. Een effectieve begeleiding is stimulerend, verleent autonomie en geeft ondersteuning. Dit zet aan tot initiatief, moedigt aan en helpt problemen oplossen.

5. Focus op ondernemen.

Bewust maken van wat ondernemen betekent door terug te kijken op genomen initiatieven, door op een boeiende manier kennis te maken met verhalen, door te ervaren en te beseffen dat dingen niet vanzelf komen en door stil te staan bij de effecten van ondernemen.

1.3 Hoe wordt er nu aan zelfsturing en ondernemingszin gewerkt in de kleuterklas?

1.3.1 Zelfinstructie methode van Meichenbaum: Kinderen met aandachts- en werkhoudingsproblemen. 'Beertjes van Meichenbaum'

1.3.1.1 Wat is een werkhoudingsprobleem?

Een werkhoudingsprobleem is een verzameling van gedragingen, die een taakoplossing positief of negatief kunnen beïnvloeden. In het geval van negatieve invloed spreken we over werkhoudingsproblemen. Als een kind problemen heeft uit dat zich in zijn gedrag. De meeste probleemgedragingen zijn uiterlijk zichtbaar. Bv.: het kind begint niet te werken, of is al begonnen voor de uitleg volledig gegeven is, ... (Timmermans, 2011)

De methode van Meichenbaum is zinvol voor alle leeftijden, volgens Timmermans. Elk kind heeft nood aan structuur en duidelijkheid. De zelfinstructiemethode werkt voor de begeleiding van kinderen met werkhoudingsproblemen en het denkproces stimuleren en doet dit stapsgewijs aan de hand 4 beertjes. Daarom wordt de methode van Meichenbaum, ook de methode van de 4 beertjes genoemd.

Deze methode is een cognitieve methode, dat wil zeggen dat het kind leert om bewust zijn handelingen te sturen. Wat niet wil zeggen dat een kind met werkhoudingsproblemen enkel en alleen op deze manier geholpen kan worden. Sommige kinderen hebben moeilijkheden met een opdracht omdat ze gespannen zijn, hierbij kan ontspanning helpen die er voor zorgt dat het kind rustiger wordt, zodat het zich meer openstelt en minder verward wordt door andere factoren. (Timmermans, 2011)

1.3.1.2 Hoe kom je te weten of een kind een werkhoudingsprobleem heeft?

Je kan werkhoudingsproblemen meten door te observeren. We kunnen ons niet baseren op een genormeerde test. Door het observeren krijgt het meten van de werkhouding een subjectief karakter: wat zien we precies? Hoe gaan we dat benoemen? Hoe gaan we dit interpreteren? Hier krijgen we te maken met moeilijkheden zoals het denkgedrag dat niet altijd zichtbaar is! (Timmermans, 2011)

Een andere manier is bevraging bij het kind zelf. Dus je kan aan het kind vragen hoe het deze taak heeft uitgevoerd, welke denkstappen het gezet heeft, hoe het komt dat het kind vast zit, ... Vragen naar het denkgedrag geeft ons meer informatie dan enkel observeren. We kunnen niet alles zien en weten, maar is alle informatie wel nuttig? Kinderen kunnen gedragsverandering vertonen in groep, thuis en bij individuele begeleiding. Daarom is het belangrijk om je te bevragen bij iedereen die contact heeft met het kind; de leerkracht, de ouders, ... voor men kan spreken over een probleem. (Timmermans, 2011)

Immers afhankelijk van de beïnvloedbare factoren die we voor ogen hebben, kan een zelfde gedrag toch verschillend geïnterpreteerd en benoemd worden.

Bv. : je ziet een kind op zijn blad staren en niet verder werken. Dit kan verschillende redenen hebben. Het kan zijn dat het kind de opdracht niet gehoord heeft (aandacht), het kind de opdracht niet begrepen heeft (moeilijkheden?), het kind droomt (emotionele gebeurtenis), het kind toch nadenkt (taakgericht maar niet duidelijk zichtbaar), het kind vastzit en niet meer verder kan (onzekerheid, faalangst, beperkte mogelijkheden), ...

Een foute interpretatie zou meer kwaad dan goed kunnen doen. Bv.: Een kind dat niet verder werkt, stopt en rondkijkt. Je denkt aan een werkhoudingsprobleem op basis van een concentratietekort. Je wil het kind helpen met een beloningsstelsel, maar het kan zijn dat het kind de opdracht niet begrepen heeft. Dan helpt een beloningsstelsel niet. (Timmermans, 2011)

Volgens Timmermans er is niet één oorzaak voor een bepaald gedrag. Daarom gaat ze in de methode te werk op een wetenschappelijk verantwoorde manier om het doel te bereiken, nl. het ontdekken van werkhoudingsproblemen om hier dan ook effectief iets aan te doen. Ze doet dit via een behandelingsgerichte observatie. Daarom moet men zo objectief mogelijk observeren, nauwkeurig de oorzaken analyseren en juist interpreteren.

1.3.1.3 Centrale principes om te werken met kinderen met werkhoudingsproblemen.

(Timmermans, 2011)

Om te werken aan een werkhoudingsprobleem moet men rekening houden met volgende principes :

Verbaliseren

Taal is belangrijk om het denkproces te sturen als ondersteuning van de vier fases.

- "Wat moet ik doen?"
- "Hoe ga ik dat doen?"
- "Ik doe mijn werk."
- "Ik kijk na."

Het verbaliseren betekent meer dan deze 4 zinnestukjes, het kind leert zijn heel denkproces te verwoorden in verschillende stappen. Taal brengt op zich al structuur in het denkproces, nl. je kan geen twee dingen tegelijk zeggen. Luidop meepraten geeft ook de mogelijkheid aan externen om het denkproces van de kinderen te volgen. Maar ook om eventuele fouten tijdig op sporen. (Timmermans, 2011)

Visualiseren

Elke fase wordt ondersteund door afbeeldingen, met de bekende 4 beertjes. Deze afbeeldingen worden ook als individueel aandachtspunt gebruikt. Ze kunnen dus bij elk kind individueel gebruikt worden. Deze afbeeldingen kunnen in een volledige klas, met verschillende kinderen en met elk hun verschillende problemen een goede begeleiding bieden. Iets wat visueel zichtbaar is, is altijd beter. De kinderen kunnen zich de stappen op deze manier beter voorstellen en terug voor de geest halen. (Timmermans, 2011)

Model staan

Meichenbaum geeft een belangrijke rol aan de leerkracht. Deze moet eerst verwoorden wat ze gaat doen en dan voordoen wat ze van het kind verwacht? omdat dit de beste manier is om het kind een bepaalde handeling aan te leren.

Timmermans toont aan de hand van deze manier hoe een kind stappen op de juiste manier leert uitvoeren :

- De leerkracht verwoordt de denkstappen luid en voert uit. Het kind volgt mee.
- De leerkracht verwoordt de denkstappen hardop en het kind voert de stappen uit.
- Het kind verwoordt hardop en voert uit.
- Het kind begeleidt zichzelf fluisterend en voert uit.
- Het kind begeleidt en stuurt zichzelf in stilte en voert uit.

Deze cognitieve methode wordt aangewend als oplossing bij kinderen die uit zichzelf geen probleembesef hebben en geen onderzoekend gedrag vertonen, dus ook niet uit ervaringen leren en sturing van buitenaf nodig hebben. In heel veel kleuterklassen wordt deze methode gebruikt en toegepast. Het is wel belangrijk dat de begeleiders/ leerkrachten het kind goed in de gaten houden. Hoe losser en vrijer de activiteiten hoe minder gestructureerd het kind reageert. Hierdoor wordt een bepaalde sfeer gecreëerd die veilig overkomt bij het kind en die de bereidheid om mee te werken vergroot.

Bijvoorbeeld: Juf Rita is een strenge juf, de kinderen mogen niet veel lawaai maken, moeten mooi in de rij staan, ze staat gekend dat ze kinderen vaak op straf zet, er zijn duidelijke regels en afspraken in de klas. Dit betekent niet dat ze autoritair is. Veel kinderen verkiezen juf Rita boven een meester of juf waar geen strenge regels gelden maar die wel eens serieus straf geeft als het hem te veel wordt. Bij juf Rita weten de kinderen precies waar ze aan toe zijn. (Timmermans, 2011)

Geduld

Iemand met werkhoudingsproblemen heeft er nood aan dat afspraken en regels regelmatig herhaald worden. Het kind krijgt zo de tijd om aan een (nieuwe) afspraak te wennen, om te leren dat je afspraken moet nakomen en vooral ook om de consequenties te ervaren die bij het niet naleven volgen. Een kind kan gemaakte afspraken niet spontaan overdragen naar een nieuwe situatie, opdracht of activiteit. Hier moet de begeleider de link leggen dat ook hier dezelfde afspraken gelden. Afspraken zorgen voor structuur en structuur zorgt voor veiligheid. Als een kind zich veilig in de klas voelt en veilig bij de juf dan presteert het ook beter op alle vlakken. (Timmermans, 2011)

1.3.1.4 Schematische voorstelling van de zelfinstructiemethode van Meichenbaum.
(Timmermans, 2011) (Bon, 2009)

Taaksituatie	Verbale begeleiding	Visuele ondersteuning
1. De fase waarin de taak gegeven wordt.	"Wat moet ik doen?"	
2. De fase waarin het kind nadenkt over een oplossingstrategie.	"Hoe ga ik het doen? Ik maak een plan."	
3. De fase waarin het kind de opdracht uitvoert.	"Ik doe mijn werk"	
4. De fase waarin het kind het werk evalueert.	"Ik kijk na: wat vind ik ervan?"	

Voorafgaand aan fase 1 is het goed om eerst een voorbereidingsfase te doorlopen. Deze voorbereidingsfase omvat vier aspecten van een algemene werkhouding die noodzakelijk zijn om een geschikt klimaat te creëren, waarin het kind de verschillende fasen kan doorlopen.

De 4 aspecten zijn:

- Algemene kijk- en luisterhouding

In het aanleren en begeleiden van een goede werkhouding, is een goede kijk- en luisterhouding onmisbaar. De helft van de energie en aandacht van kinderen gaat weg door een energieloze, doorgezakte zithouding. Het maken van concrete afspraken, en formuleren van de regels, die je in de klas wil hanteren, is een positieve stap. Maar dat is duidelijk niet voldoende. Dit is iets wat het kind moet kunnen oefenen. Het kind moet kunnen voelen, echt beleven wat er bedoeld wordt, waar de grenzen liggen en wat niet meer kan. Het is belangrijk aan te geven waarom kinderen moeten luisteren.

Enkele voorbeelden uit de kleuterklas die Timmermans aangeeft :

- Stilzitten: De kleuters mogen een bepaalde beweging doen tot de juf een teken geeft waarop ze terug moeten stil zitten. Na elk stopsignaal kijken de kinderen naar elkaar om te zien wie niet op tijd gestopt is. Dit wordt geoefend tot het bij iedereen lukt. Na de oefening wordt besproken waarom het soms nodig is om stil te zitten en wanneer het niet nodig is.
- Stil zijn: De Kleuters zitten met hun ogen dicht en zijn zo stil mogelijk. Dan luisteren ze naar de geluiden die ze kunnen horen. Ze mogen pas vertellen wat ze gehoord hebben als ze hun ogen terug geopend hebben. Zo komen ze samen tot de conclusie dat ze veel kunnen horen als ze stil zijn.

- Nauwkeurigheid

Wanneer van een kind verwacht wordt dat het na de opdracht precies kan navertellen wat hij/zij nu moet doen, vraag je eigenlijk naar een nauwkeurige waarneming. Kinderen vinden het iets 'ongeveer juist' beschrijven al goed genoeg. Kinderen verwachten ook vaak dat je al weet wat ze bedoelen. Daarom is het goed om kinderen nauwkeurig te leren werken. Dit kan d.m.v. verschillende oefeningen. Kinderen doen bijvoorbeeld precies een beweging na, of bouwen precies plattegrond na.

Het is van belang om ondertussen goed te observeren om zo het kind op de juiste manier te kunnen bijsturen. Je werkt best met concreet materiaal om dit te oefenen bij het kind.

Als begeleider moet je het kind ook leren waarnemen door het leren kijken naar details. Kinderen leren dat details benoemd worden en zo ook langer kunnen onthouden worden. Het kind leert verbanden en structuren zien in een tekening en leert ook analyseren en vergelijken.

- Stopgedrag

Het doel is dat het kind leert stoppen wanneer het een probleem tegenkomt, dat het er niet impulsief op reageert. bv.: in een turnles.

- 'Papegaaien'

Het herhalen van de opdracht geeft een extra kans om een opdracht te onthouden. Door luid herhalen van een opdracht heeft de begeleider controle over hoe het kind jouw instructie heeft opgenomen. De kinderen moeten nu leren om de inhoud te analyseren. Dit wil zeggen dat het kind verschillende deelopdrachten gaat leren onderscheiden, het kind leert omgaan met verschillende criteria. De bedoeling is dat het kind zelf weet wat hij moet gaan doen nadat de opdracht gegeven is.

1.3.1.4.1 Fase 1: Wat moet ik doen?

“Dit is de fase waarin het kind de opdracht hoort of leest. Het is een belangrijke fase omdat elk detail zijn waarde heeft voor de uiteindelijke oplossing. Een kleine onnauwkeurigheid, even verstrooid bij het luisteren, kan de taak in de verkeerde richting sturen. Het kan veel energie besparen als je bij elke opdracht natrekt of het kind echt wel weet wat het moet doen. In het begin speelt de leerkracht beertje 1). Na verloop van tijd en met behulp van de visuele ondersteuning, neemt het kind die rol over.” (Timmermans, 2011)

Wanneer het eerste beertje wordt voorgesteld (verbaal) is het goed om dit ook visueel te doen. Het beertje kan dan op de tafel worden gelegd of in de kring worden voorgesteld. Het kind kan dan zien met welke fase het bezig is. Als begeleider kan je er dan ook even naar terugblikken. Als het kind goed weet wat hij moet doen kan fase 2 gestart worden. (Timmermans, 2011)

1.3.1.4.2 Fase 2: Hoe ga ik dat doen?

“In deze fase staat het kind stil bij de oplossingsmethode, nog vóór het daadwerkelijk aan de slag gaat. Als leerkracht kan je dit denkproces richten of bijsturen door het kind hardop zijn werkplan te laten formuleren.” (Timmermans, 2011)

Hier werkt het kind met vaste ‘werkplannen’. Het kind weet wat hij moet doen, want hij heeft de opdracht geanalyseerd. Een doorsnee kind gaat nu aan de slag. Er zijn niet veel kinderen die stil staan bij de vraag: “Hoe ga ik dat oplossen?” Er zijn opdrachten die weinig voorbereidingstijd vragen en kunnen dan ook onmiddellijk uitgevoerd worden. Maar een kind komt overal (school, dagelijkse leven) situaties tegen die niet zomaar op te lossen zijn. Om hiermee om te kunnen zal het kind moeten leren zoeken naar de meest geschikte oplossingsstrategie, het moet leren denken.

Deze fase heeft voorbereiding nodig, we maken een onderscheid tussen planning in actie (wat tijdens de uitvoering is) en preplanning (wat op voorhand gebeurt). Bij planning in actie is verwoorden heel belangrijk, dit is niet evident en moet aangeleerd worden. Het kind begint met de uitvoering maar verwoordt tegelijk wat hij doet.

Voorbeelden die Timmermans aanhaalt : *Het kind wil een ziekenwagen bouwen. Op de doos ziet hij het voorbeeld. De leerkracht vraagt hoe het kind eraan kan beginnen. Het kind neemt 4 wielen. De juf kan dan vragen of we vanonder naar boven werken. Het kind zoekt tussen de blokken en de juf kan vragen wat het kind zoekt. Waarop het kind antwoordt dat het een rood blokje nodig heeft. De juf stelt voor om te helpen zoeken als hij juist vertelt wat hij zoekt en nodig heeft. Zonder dat het kind dit beseft is het bezig met verwoorden en wordt het geleid en gestuurd in een logische opbouw van zijn ziekenwagen.*

Volgens de zelfinstructiemethode van Meichenbaum moet het kind nu een logisch plan bedenken en formuleren van hoe het kind te werk gaat. Het kind moet dus, vóór het concreet zal uitvoeren en beginnen aan de opdracht, mentaal een handelingsplan opstellen. Dat vraagt om abstract te denken.

Volgens Timmermans is ontwikkelingspsychologisch gezien een kind daartoe in staat op een gemiddelde leeftijd van 8 à 9 jaar. Dus nog niet bij de kleuters. Wat niet wil zeggen dat kinderen dit niet kunnen oefenen! Voor kleuters is het echter wel een zware opgave. Het is voor hen moeilijk om zich iets mentaal voor te stellen zonder te doen, zonder te handelen. Het is goed dat kinderen leren om niet meteen aan de slag te gaan. Dit vraagt wel wat van het kind, want hoe moeten ze een plan maken en welke stappen moeten ze nemen om naar hun eindresultaat te gaan?

Een belangrijke stap is hierbij weer het verbaliseren van de stappen, dus het verwoorden en benoemen van de stappen. Je mag pas verwachten van een kind dat het op mentaal niveau een werkplan op kan stellen als het de stappen goed kan verwoorden.

Pas als je merkt dat het kind gewoon raakt aan het verwoorden van de verschillende opeenvolgende stappen, kan je verwachten dat het op mentaal niveau een werkplan opstelt.

Er zijn twee verschillende mogelijkheden voor een oplossingsstrategie:

- Het kind herkent een gelijkwaardige situatie uit zijn ervaring en probeert dezelfde oplossingsstrategie ook hier toe te passen.
- het probleem is vreemd voor het kind en het moet zelf een nieuwe strategie bedenken.

Het opstellen van een werkplan laten we aan de kinderen over, omdat het kind al bekend is met de vorige fases. Zolang het maar een systematisch en goed geordend plan heeft. Het is belangrijk dat het kind niet met 'trail and error' ¹ te werk gaat, maar een werkplan geformeerd heeft.

Door voortdurend een opdracht op dezelfde manier uit te voeren (met dezelfde stappen of fases) wordt het een gewoonte bij het kind om naar stapjes te zoeken.

Bijvoorbeeld: De kleuters hebben een crea-activiteit. De juf heeft op voorhand 5 modelletjes gemaakt, op de tafel liggen materialen die ze kunnen gebruiken om de modellen na te maken. Een oefening in fase 2 kan zijn dat de juf samen met de kinderen het model analyseert. "Wat hebben we nodig? Waarmee kunnen we dit karton kleven, ...". De kinderen krijgen de opdracht enkel het materiaal te verzamelen dat ze echt nodig hebben. De juf kan ook individueel bijsturen.

Het ordenen van de denkstappen is belangrijk. Het vooraf opstellen van een logisch werkplan, kan voorkomen dat het kind impulsief, chaotisch en ongestructureerd te werk gaat. (Timmermans, 2011)

¹ Term uit de Amerikaanse leerpsychologie voor het proces waarin men, door telkens nieuwe dingen te proberen uiteindelijk tot goede resultaten komt en de foute handelingen en omwegen leert vermijden. Zoals een rat in een doolhof door almaar rondlopen de snelste weg naar het voedsel leert vinden.

1.3.1.4.3 Fase 3: Ik doe mijn werk!

“Met een logisch, gestructureerd werkplan in het achterhoofd, kan het kind dit nu stap voor stap gaan uitvoeren. Na een intense begeleiding in de twee vorige fasen, is nu het moment gekomen waarop het kind zelfstandig moet leren werken. Als leerkracht ben je gerust dat het kind weet ‘wat en hoe’ en kan je eerder op een afstand een oogje in ‘t zeil houden.
(Timmermans, 2011)

Na een goede voorbereiding van beertje 1 en 2 moet er nu alleen nog stap voor stap te werk gegaan worden. De moeilijkste stappen zijn voorbij. Als begeleider is het in het begin nodig om na te kijken of het kind zijn plan wel blijft volgen! Belangrijk is ook dat het kind inziet dat het opgestelde plan eventueel moet veranderen. Eigenlijk maakt het kind dan een sprongetje terug en doet fase 2 nog een keer.

Het is goed dat kinderen leren stoppen, nog eens nadenken en (vooral in het begin) samen bekijken waar het fout gaat, zodat het kind niet helemaal opnieuw moet beginnen. Het zoeken naar waar de fout ontstaan is, heeft nog een bijkomend voordeel. ‘De schuld’ kan dan worden gegeven aan één van de beren. Dit is minder bedreigend voor een kind met negatieve ervaringen achter de rug. Het kind leert dan ook ontdekken welke zijn ‘goede en minder goede beren’ zijn.

Door het kind zo te begeleiden in zijn probleemoplossend denken, pak je rechtstreeks een aantal werkhoudingsproblemen aan. Ondanks een goede analyse en nauwkeurige waarneming, een goed opgesteld werkplan en een afgeremde impulsiviteit, komen er hier nog andere werkhoudingsproblemen voor.

Voorbeelden hiervan zijn : na het actief meedoen met beertje 1 en 2 start het kind niet. Het kind begint ijverig maar vraagt regelmatig of het zo goed is. Sommige kinderen hangen half over tafel. Zo’n energieloze houding laat ook weinig geconcentreerde denkactiviteit toe.

Het is goed om samen met de fases met een beloningssysteem te werken. Dit heeft vaak te maken met motivatie. Motivatie is moeilijk te beïnvloeden. Maar het is een belangrijke factor om bereidheid en verantwoordelijkheid bij het kind te bekomen zodat het kind wil meewerken en ook wilt leren.

Een kind met leerproblemen op school kan gedemotiveerd raken en heeft nood aan positieve feedback en succeservaring.

De negatieve ervaringen hebben een sterke invloed op de motivatie en kan ook het verwachtingspatroon aantasten. Door een beloningssysteem toe te passen kan het kind weer gemotiveerd raken om zijn doel te behalen en dus zijn beloning te verdienen. Een beloningssysteem is niet altijd nodig. Dit moet per kind bekeken worden. Er zijn namelijk ook kinderen die wel de intrinsieke motivatie hebben om bv. ordelijk te werken.

Volgens Timmermans kan een kind tijdens zijn werk persoonsgericht of taakgericht benaderd worden. Voorbeelden die Timmermans aanhaalt.

Persoonsgericht:	“Dat heb je goed gedaan Bart!” “Zo’n moeilijke oefening en daar haal jij 7 op 10 op!”
Taak gericht:	“Deze taak was echt wat te moeilijk!” “Nu moet ik zelf ook echt nadenken over deze vraag.”

Het ene taalgebruik is niet beter dan het andere, je kiest best het taalgebruik in functie van de situatie en afhankelijk van welk kind je voor je hebt. Een kind met faalangst dat middelmatig te werk gaat en middelmatig scoort, kan je best taakgericht benaderen, als dit kind een goed resultaat behaalt, benader je het kind hier best persoonlijk.

1.3.1.4.4 Fase 4: Ik kijk mijn werk na. Wat vind ik ervan?

Dit is de evaluatiefase. Het kind heeft de gewoonte om zijn werk te laten evalueren en niet zozeer om het zelf na te kijken. Beertje 4 heeft een dubbele functie. Enerzijds controleert hij, aan de hand van de vraagstelling en het werkplan, of de oplossing correct is. Anderzijds is dit ook de beer die gedurende de hele taakuitvoering het kind leidt en stuurt als een monitor. Fase 2 en deze evaluatiefase worden door veel kinderen overgeslagen. Evaluatie is voor de meeste kinderen iets wat van de leerkracht of begeleider komt. Het is de leerkracht die bepaalt of de taak goed of niet goed is uitgevoerd. Zelfcontrole maakt deel uit van de opdracht zelf en dat moeten we de kinderen leren. Evaluatie is eigenlijk niet iets wat alleen volgt na uitvoering. Tijdens de hele taak stuurt en leidt het kind zich naar de oplossing toe.

Beertje 4 is eigenlijk 'de controleerbeer' van de 3 vorige beren. Zo leert het kind terug te blikken naar zijn oorspronkelijke vraagstelling: "Wat moest ik eigenlijk doen? Wat was de opdracht? Wat werd er van mij verwacht?" Het kind controleert elk aspect van de opdracht en kijkt ze elk apart na. Het kind leert zijn werkplan onder de loep nemen. "Hoe heb je de opdracht uitgevoerd? Wat heb je eerst gedaan en dan, en dan? Was dat een goede volgorde? Enz.

Het is belangrijk dat het kind leert dat er meerdere oplossingsstrategieën mogelijk zijn. Belangrijk is dat het kind leert ontdekken waar het fout gelopen is en kan verwoorden welke beer verantwoordelijk is voor de gemaakte fout.

1.3.1.5 Voordelen

De methode is gevisualiseerd op een leuke manier voor jonge kinderen. Door de visualisatie kunnen de kinderen de stappen beter onthouden en zich ook sneller terug voor de geest halen.

Als kinderen bij een bepaalde fase nog falen, kan de schuld aan de beer gegeven worden. Het kind heeft nood aan succes ervaringen.

Stappen worden door de juf geïntroduceerd en herhaald. De kinderen krijgen de kans om hierin te groeien door oefening.

Het is ook goed bruikbaar buiten de schoolcontext. Dit kan ook een goede hulp zijn voor kinderen met een leerstoornis. Het zorgt voor structuur wat op zijn beurt zorgt voor veiligheid. De kleuters leren reflecteren tijdens en na hun werk of opdracht.

Voor talige kleuters is dit een goede methode want dan kan er goed achterhaald worden waar de kinderen in de uitvoering van een opdracht vast zitten, omdat ze talig sterk zijn en zich goed kunnen uitdrukken en hun handelingen en denken goed kunnen verwoorden.

Het is gemakkelijk aan te passen naar oudere kinderen door de afbeelding van de beertje te vervangen door iets anders.

1.3.1.6 Nadelen

Het is vooral een cognitieve methode. Wanneer een kind gestresseerd is, bestaat de kans op minder of geen resultaat met 'de beertjes'.

De voorstelling van de beertjes kan te schematisch zijn en kan bij kleuters die achter zijn in hun ontwikkeling tot geen of weinig resultaat leiden. Het is voor deze kleuters misschien beter haalbaar om de afbeeldingen te concretiseren naar een fotoreeks of een knuffel (van thuis).

Er is geen genormeerde test die kan afgenomen worden om te weten of een kleuter een werkhoudingsprobleem heeft.

Het kan evenwel door observaties en bevraging vastgesteld worden, maar dit is en blijft subjectief. Die observatie moet in zoveel mogelijk situaties gebeuren om een zo goed mogelijk beeld te krijgen van het kind, of het al dan niet een werkhoudingsprobleem heeft. Je kan het kind ook vragen naar zijn denkstappen en hoe hij te werk gaat, maar als het kind zich niet kan uitdrukken en talig niet sterk genoeg is, is het heel moeilijk om tot een correcte evaluatie te komen.

De methode bestaat al langer, misschien is hij toe aan vernieuwing of aanpassing?

Het einddoel van de begeleiding is echter het verwerven van „inner speech“: het inwendig meespreken en verwoorden. Wanneer je dit van het kind verwacht, moet je er wel zeker van zijn dat het kind dit kan en het sterk genoeg is om zichzelf innerlijk te sturen en te controleren. (Yonne, 2013)

De zelfinstructiemethode van Meichenbaum werkt het beste wanneer de methode niet alleen op school maar ook thuis wordt toegepast. Het is dan niet alleen gericht op schoolse taken maar ook op het dagelijks leven waarbij kinderen oplossingen moeten bedenken. Het boek van Kaat Timmerman beschrijft de methode ook vanuit andere situaties, zoals thuissituatie, in therapie bij een pedagoge. (Timmermans, 2011)

“Het aanleren en inoefenen van de zelfinstructiemethode is geen doel op zich, maar kan enkel beschouwd worden als een middel dat deel uitmaakt van een algemeen doel : het kind een reflexieve denkstijl bijbrengen.” (Timmermans, 2011)

1.3.2 ‘Stippestappen’: Systematische training van een goede werk –en leerhouding bij kinderen met een handig stappenplan.

(Santermans B. , 2005)

Omdat deze methode in grote lijnen overeenkomt met de methode van Timmermans, heb ik deze methode korter beschreven.

1.3.2.1 Uitleg

Deze methode besteedt net zoals de methode van Meichenbaum veel aandacht aan het verbeteren van de werkhouding bij kinderen. Deze methode is echter enkel geschikt voor kinderen van de lagere school.

In deze methode voor de lagere school volgen de leerlingen een stappenplan, eerst met hulp van de leerkracht, daarna nemen ze het leren in eigen handen. Het stappenplan in de methode ‘stippestappen’, is gebaseerd op het stappenplan van de zelfinstructiemethode van Meichenbaum. In plaats van 4 beertjes gebruiken ze hier 4 stappen van ‘Stippe’, een figuurtje in de vorm van een uitroepteken. Dit omdat de auteur vindt dat oudere kinderen een beertje al snel flauw vinden.

Het is dus een gelijkaardige methode als de zelfinstructiemethode van Meichenbaum , maar dan enkel voor lagereschoolkinderen met aanvulling van andere stappenplannen. De 4 stappen zijn goed te onthouden en zijn volgens Santermans voldoende om elk probleem op te lossen.

Om een opdracht goed te begrijpen is het belangrijk dat de kinderen een goede luisterhouding hebben. In de methode van Santermans wordt er daarom aandacht besteed aan het werken naar een goede luisterhouding. Om aan een goede luisterhouding te werken wordt er aandacht besteedt aan de volgende voorwaarden:

- Stilzitten
- Stil zijn
- Vinger opsteken
- Starten en stoppen

Santermans stelt dat hoe beter een leerling meewerkt in de klas, hoe vlotter het leerproces zal verlopen.

Als deze gekend zijn wordt het figuurtje ‘Stippe’ door de leerkracht geïntroduceerd. De stappen worden chronologisch aangeboden. Elke stap wordt eerst ingeoeffend voordat de volgende stap aangeboden wordt.

Bieke Santermans verdeelt de 4 stappen van het stappenplan in nog kleinere stapjes.

Stap 1: Wat moet ik doen?

- Mondelinge opdrachten
- Geschreven opdrachten
- Zelf ontdekken

Stap 2: Hoe ga ik het doen?

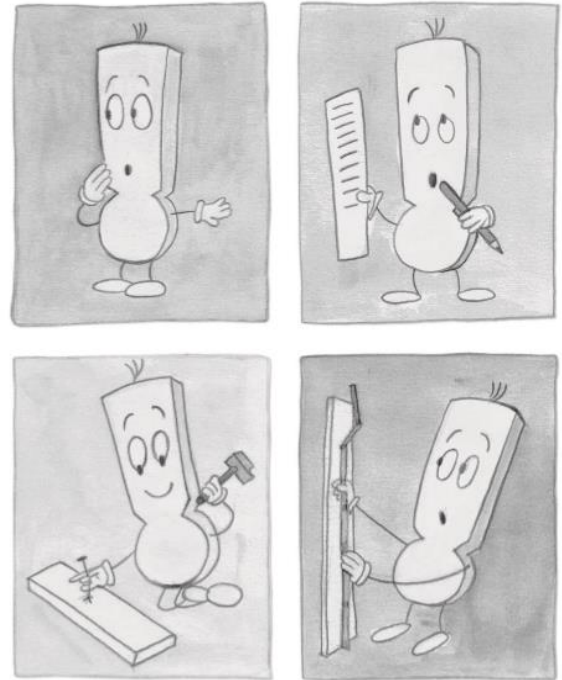
- Wat heb ik nodig?
- Wat doe ik eerst?

Stap 3: Ik doe het!

- Ordelijk en nauwkeurig zijn.
- De stappen eerst langzaam uitvoeren, daarna sneller als het beter gaat.
- Geconcentreerd blijven ook al is er geroezemoes in de klas.
- Vlot doorwerken.

Stap 4: Ik kijk na.

- Tussentijds herhalen
- Achteraf reflecteren.

(Santermans B. , 2005)

1.3.2.2 Voordelen

Deze methode is gebaseerd op de methode van Meichenbaum en heeft daarom ook veel van de voordelen van deze methode mee.

Bij deze methode zijn de fazen verdeeld in kleinere stappen wat positief is om met de kinderen concreter aan de slag te gaan. Elke kleine stap is een belangrijk aandachtspunt om naar de volgende 'grote' stap te gaan.

Er wordt, voor men begint met het aanbrengen van de methode, aandacht besteed aan het werken naar een goed luisterhouding. Als de duidelijke afspraken gekend zijn bij de kinderen wordt de methode aangebracht en is er een goede basis waar de methode op steunt.

1.3.2.3 Nadelen

De methode is te abstract voor kleuters. Beertjes spreken de kleuters meer aan als een uitroepteken. Dit kan ook bij kinderen van de eerste graad van het lager onderwijs nog zo zijn. Aangezien leerlingen van het eerste leerjaar bij de aanvang van het schooljaar al heel vele nieuwigheden te verwerken krijgen, is het misschien raadzaam om nog een tijdje de beertjes van Meichenbaum te gebruiken, omdat ze deze al kennen. De extra stappen van de methode kunnen hier ook al in verwerkt worden. Daarna kan men langzaam aan overgaan naar de methode van Santermans.

Een ander nadeel is dat de tussenstappen niet worden gevisualiseerd.

1.3.3 CLIM methode

1.3.3.1 Wat is CLIM?

CLIM staat voor Coöperatief leren in multiculturele groepen. Via deze werkvorm wordt elk kind gestimuleerd tot leren. Multicultureel zien we hier in de breedste betekenis van het woord, *'Cultuur is betekenis geven aan de dingen rondom je'*.

CLIM is geen doel maar een middel, CLIM wil bijdragen aan het ontwikkelen en het kunnen toepassen van sociale vaardigheden. Voorbeelden van vaardigheden die ontwikkeld worden in de CLIM methode zijn: verandering aanvaarden en hier flexibel mee omgaan, communiceren, luisteren, creatief denken en handelen, ieders mogelijkheden gebruiken, zelfstandig kunnen werken, ...

CLIM is een groeiveld waar intensief ingezet wordt op de aanwezige vaardigheden en de kinderen zo verder tot ontwikkeling komen. Daarom is CLIM geen doel, maar een middel. Kinderen worden regelmatig op hun rol gewezen en er wordt aandacht besteed aan het naleven van regels en afspraken door de leerkracht.

Deze manier van werken biedt input bij zowel leerlingen als leerkrachten op verschillende vlakken. De leerkracht ontwikkelt een houding die rekening houdt met de aanwezige diversiteit tussen de kinderen onderling en tussen de leerkracht en de leerlingen. (Paelman, CLIM coöperatief leren in multiculturele groepen CLIM wijzer, 2006)

Elisabeth Cohen, wie de CLIM methode ontwikkeld heeft, wou elke leerling tot leren brengen. Ze heeft een didactische aanpak ontwikkeld, waar de CLIM methode op gebaseerd is. In deze aanpak staan conceptueel denken en de ontwikkeling van denkvaardigheden centraal. CLIM is niet enkel om sociale vaardigheden te oefenen. Hieronder zal ik deze afkorting wat meer toelichten.

'C' van Coöperatief leren. De leerlingen overleggen, zoeken samen, luisteren naar mekaars ideeën en bekijken een probleem vanuit verschillende hoeken. In coöperatief leren is interactie een basisgegeven. Coöperatief leren creëert leersituaties waarbij leerlingen afhankelijk worden van elkaar om tot een oplossing te komen. Ze hebben mekaar nodig. Ze leren daardoor ook mekaar waarderen en de aanwezige diversiteit wordt sterk aangesproken. Iedereen is verantwoordelijk voor zijn eigen bijdrage maar ook voor het groepsproduct. Tijdens de taken kunnen sociale vaardigheden zich ontwikkelen, waarbinnen sociale vaardigheden zich kunnen ontwikkelen. Het verder kunnen bouwen op de aanwezige regels, kennis en vaardigheden, stimuleert de leerhouding in de groep.

Coöperatief werken kan best toegepast worden binnen heterogene groepen. Voor de samenstelling zijn twee criteria van groot belang, enerzijds de verscheidenheid aan intelligentievormen en anderzijds de daaruit voortvloeiende vaardigheden die kunnen verschillen van kind tot kind. Binnen het werken met CLIM komen verschillende vaardigheden (intelligenties) aan bod. Fysieke, persoonlijke, verbale, sociale, muzische, ruimtelijke, groene en logische kwaliteiten worden geïntegreerd. De CLIM methode kan vakoverschrijdend gebruikt worden.

'L' van leren. Leren is niet hetzelfde als onderwijzen. Leren is het proces waar de leerling zich een aantal vaardigheden en houdingen eigen maakt, zodat die toepasbaar zijn in andere situaties. We zien leren als een actief deelnemen aan het leerproces dat van de leerling zelf uitgaat. Uitdagende taken spreken de leergierigheid in grote mate aan. De leerkracht heeft een begeleidende en stimulerende rol in dit proces, waarbij hij of zij het kind gerichte feedback moet geven en bijsturen door doelgerichte observatie.

'M' van multicultureel. Omdat leerlingen op allerlei vlakken zo verschillend zijn, moet multicultureel heel breed worden bekeken. De diversiteit van een klas kan meespelen dus ook het verschil in leeftijd, karakter, vaardigheden, omgangsvormen, intelligentie, ... Omgaan met diversiteit, intercultureel onderwijs is onderwijs dat je organiseert om intercultureel leren te bevorderen. Intercultureel leren is het actief omgaan met diversiteit. ICO wil een antwoord geven op de 'HOE'-vraag. Hoe organiseert een leerkracht zijn klas het beste om optimaal gebruik te maken van de diversiteit onder de kinderen. En kinderen leren efficiënt en actief omgaan met diversiteit. CLIM is een werkvorm die dit stimuleert en kinderen tot leren aanzet. (Paelman, CLIM coöperatief leren in multiculturele groepen. Klein, klein klimmertje, 2007)

1.3.3.2 4 principes van de CLIM-methode.

Binnen de CLIM methode wordt er gewerkt aan 4 principes.

Een eerste principe is werken aan een positief klasklimaat door te werken aan attitudes zoals 'Iedereen kan iets, niemand kan alles' 'Samen zijn we slimmer' 'Recht op hulp, plicht om te helpen.' Het is de bedoeling om een veilig klasklimaat te creëren waar men elkaar vertrouwt en voor elkaar zorgt. De leerlingen moeten elkaar ondersteunen en leren verantwoordelijkheid voor elkaar op te nemen.

Een tweede principe is duidelijke afspraken rond samenwerken, rond discussiëren en rond helpen. Door verschillende opdrachten leren de leerlingen de waarde van groepswerk kennen. Ze moeten deel uitmaken van zowel gemengde groepen als groepen met dezelfde interesses en leren het nut van groepswerk door er via duowerk naartoe te groeien.

Ook het aanspreken van meervoudige intelligenties is een principe van CLIM: verbale intelligentie, logische, visueel ruimtelijke, muzikaal- ritmische, fysieke, sociale, persoonlijke (emotionele), ruimtelijke en natuurgebonden intelligenties.

Tot slot is de plaats die het kind inneemt binnen het groepswerk ook belangrijk. Het toekennen van een juiste plaats/ taak in de groep (a.d.h.v. intelligenties van het kind) bij een kind is belangrijk voor de leerkracht. Ze leren verantwoordelijkheid dragen en gezag delegeren. Er wordt verwacht dat elke leerling zich inzet in het groepswerk en ze begrijpen dat ze afhankelijk zijn van elkaar om resultaat te krijgen, en leren om empathie te hebben naar elkaar toe. (Paelman, CLIM coöperatief leren in multiculturele groepen CLIM wijzer, 2006) (Paelman, CLIM coöperatief leren in multiculturele groepen. Klein, klein klimmertje, 2007)

In elk groepswerk zijn er kinderen die niet deelnemen, niet tot interactie komen, niet betrokken zijn en dus niet komen tot leren. Om dit te vermijden besteedt CLIM veel aandacht aan 3 acties.

Werken aan de positie van de leerling, de organisatie van het groepswerk en de inhoud van de taak bevorderen, stimuleert de deelnamen aan interactie.

1.3.3.3 Beschrijving van het materiaal

CLIM bestaat uit 7 lessen die het ICO kant en klaar heeft uitgewerkt voor lager en secundaire onderwijs. Met als eerste les een introductie les en als laatste een synthese les. Deze twee lessen zijn soms klassikaal en soms in groepsverband. (Voor de lager school)

Er zijn ook 5 lessen waar de verschillende groepen verschillende activiteiten hebben. Omdat er in deze lessen vakoverschrijdende vaardigheden (muzische, sociale, taal,...) aan bod komen, speelt het niet zo'n rol in welke lestijd de CLIM-les valt. Best kan men wisselen tussen de vakken of lestijden (niet altijd een techniekles nemen).

Een introductieles wil de kinderen warm maken, het voorstellingsvermogen van de kinderen verhogen en hen motiveren voor wat gaat komen. Sommige kinderen gaan zelfs na zo'n les thuis op zoek naar informatie. Dus de lessen kunnen en mogen verspreid zijn. Maar er zullen ook kinderen zijn die nu pas door deze les geïntroduceerd worden in voor hen onbekende materie. De nodige kennis kan aangeboden worden en drempels overwonnen, afhankelijk van het thema.

Na de introductie les volgen nog 5 lessen. In deze lessen werken de kinderen in vaste groepjes volgens de CLIM-principes verschillende activiteiten uit. Via een rotatie systeem komen alle activiteiten bij elke groep terecht. Op het einde van elke les presenteren elke groep zijn eindresultaat aan de andere groepen. Via rotatiesystemen kunnen de taken wisselen in groep, maar kunnen ook de rollen doorschuiven.

De leerkracht heeft een observerende en begeleidende rol. Leren is een actief proces waarbij de leerling zich vaardigheden, kennisinhouden en leerhoudingen eigen maakt, om ze daarna ook in andere situaties toe te passen. Uitdagende taken wakkeren het leerpotentieel aan. Hierbij is een belangrijke taak weggelegd voor de leerkracht. Zij/hij zorgt voor het materiaal en deelt de groepen in. Zij/hij geeft elk kind een bepaalde rol of werkt hier aan door competentie toe te kennen en verwachtingen bij te stellen. Ook geeft Zij/hij feedback op vraag van de leerlingen. CLIM vertrekt telkens van een centrale vraag wat het uitgangspunt is voor een reeks uitdagende activiteiten die telkens een andere invalshoek naar voor laten komen. Het gelijktijdig werken aan verschillende intelligenties maakt vakoverschrijdend of projectmatig werken mogelijk.

1.3.3.4 De rol van de leerkracht

Tijdens het werken met de CLIM methode in de klas is het belangrijk dat de leerkracht het leerproces kan organiseren en begeleiden door te observeren en feedback te geven.

De rol van de leerkracht tijdens het begeleiden van een activiteit is een begeleidende rol, de leerlingen begeleiden in zelfstandig veroveren van kennis, vaardigheden en attitudes. De leerkracht laat de leerling verantwoordelijk zijn over het organiseren van een activiteit, zorgen voor het materiaal, informatie opzoeken, plannen en bemiddelen. De taak van de leerkracht is enkel observeren en feedback geven, deze 2 taken horen altijd samen. Eerst moet de leerkracht observeren en nadien feedback geven. Feedback kan onmiddellijk of later gegeven worden (als een groep intensief aan het werken is, is feedback op een later moment meer gepast).

(Paelman, CLIM coöperatief leren in multiculturele groepen CLIM wijzer, 2006)

Observeren

Tijdens het observeren neemt de leerkracht een zekere afstand, laat de kinderen zo zelfstandig mogelijk werken in groep. Tijdens een observatie moet de leerkracht een selectie maken van wat ze observeert, je kan immers niet alles observeren. Selectief observeren helpt om gestructureerd te werken. Selectief observeren is zeker in het begin belangrijk als het nieuw is om met CLIM te werken, ook de kinderen zitten hier nog volop in een leerproces. In het begin is veel interactie zeker van groot belang (altijd trouwens!). Bv. : Vandaag observeert de juf de rol van organisator en de manier waarop er in groep overlegd wordt.

Als de kinderen en de leerkracht gewend zijn om te werken met CLIM kan de leerkracht proberen ruimer te observeren. De leerkracht ontdekt via observatie de kwaliteiten en valkuilen van de kinderen.

Observeren gebeurt grotendeels tijdens het groepswerk, maar ook tijdens de voorstelling aan andere groepen kan geobserveerd worden. Zo kan je observeren in welke mate de groep betrokken is bij de voorstelling, hoe de verslaggever zijn rol opneemt, hoe een zwakkere verslaggever geholpen wordt door zijn groepsleden en hoe de groep zich richt tot de klas.

(Paelman, CLIM coöperatief leren in multiculturele groepen CLIM wijzer, 2006)

Feedback geven

Feedback is dat wat we tijdens het observeren opgemerkt hebben. Dit moet aan een aantal regels voldoen : Feedback moet rekening houden met het zelfstandig werken. Het moet onmiddellijk aansluiten bij het geobserveerde, en correct en relevant zijn. Feedback kan een concrete beschrijving, een interpretatie, een waardering of een beschrijving van het gewenste gevolg zijn.

(Paelman, CLIM coöperatief leren in multiculturele groepen CLIM wijzer, 2006)

Observeren en feedback geven gebeurt ook in functie van de sociale vaardigheden van het kind : hoe het zijn rol opneemt en hoe bij zich aan de afspraken houdt in de groep. Er moet ook geobserveerd en feedback gegeven worden in functie van denkvaardigheden van het kind. Hier zal de leerkracht oog hebben voor : welke kinderen tot een goede oplossing komen, worden verschillende denkvaardigheden gebruikt, (verbanden leggen, analyseren,...), in welke groep luisteren de kinderen goed naar elkaar, ... De leerkracht kan hier onmiddellijk op ingaan of later vermelden. De leerkracht observeert omdat ze dan het correcte rolgedrag kan belonen. Ook legt ze uit hoe belangrijk dit is voor het bereiken van

een goed resultaat. Daarom brengt ze telkens 1 rol in de schijnwerpers en beschrijft wat deze inhoudt. De juf geeft feedback tijdens en na het groepswerk.

Naast het klimmig werken, werkt de leerkracht aan de wisselende intelligenties van de kinderen. De verworven en toegepaste vaardigheden kunnen veranderen. De leerkracht moet een competentie of rol toewijzen en haar verwachtingen bijstellen a.d.h.v. observatie.

Bij het verdelen van groepen is diversiteit geïntegreerd, omdat elke activiteit meer intelligenties aanspreekt. Hier is goed over nagedacht. De leerkracht weet welke leerling welke intelligenties bezit en zo een bijdrage kan leveren aan de groep. Het feit 'Iedereen kan iets en niemand kan alles' wordt duidelijk benadrukt in het begin van elke les! Tijdens observaties let de juf of alle intelligenties zijn gebruikt en toegepast in de activiteit, als dit niet gebeurt is, legt de leerkracht hier de nadruk zodat het voor de kinderen duidelijk is wat ze wel of niet goed doen. Positieve bekrachtiging is hierbij natuurlijk belangrijk!

Een intercultureel competente leerkracht kan kinderen helpen in hun ontwikkeling tot intercultureel competente leerlingen. Dit door diversiteit en interactie te observeren in de klas, te zorgen voor een veilige en krachtige leeromgeving, maar ook door interactieve werkvormen te gebruiken in functie van leerwinst en klasklimaat. (Paelman, CLIM coöperatief leren in multiculturele groepen CLIM wijzer, 2006)

1.3.3.5 De rollen

Om het groepswork goed te laten verlopen, krijgt iedereen een rol. Op die manier krijgt iedereen een verantwoordelijkheid bij het groepswork. Je biedt best nooit alle rollen tegelijk aan. In CLIM (Coöperatief Leren in Multiculturele groepen) krijgt elk kind beurtelings een rol. De rollen liggen vast en hebben een inhoud en een betekenis.

Organisator

Zorgt ervoor dat de groep aan het werk blijft.

Let er op dat iedereen meedoet en de kans krijgt iets te zeggen.

Als er iets besproken wordt in groep mag de organisator zeggen wie aan de beurt is om te spreken,

Gaat na of iedereen van de groep begrijpt wat er bedoeld wordt.

Durft ook stoppen en uitleg geven.

Als niemand in de groep een oplossing weet, roept de organisator de hulp van de leerkracht in.

Tekent het plan uit dat in groep besproken wordt.

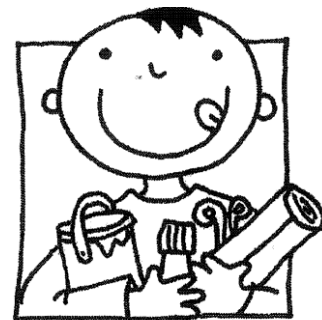

Materiaal meester

Mag van zijn plaats afgaan om spullen, die het groepje nodig heeft, te nemen uit de materiaalkast.

Levert het werk af aan de juf als dat nodig is.

Zorgt ook dat al het materiaal terug op zijn plaats terecht komt.

Verslaggever

Geeft verslag en bespreekt met de groep waarover het verslag zal gaan of wat er allemaal gezegd wordt.

Vat kort de werking en opdracht samen om het aan de klas te vertellen.

Het verslag mag ook gaan over de samenwerking.

Organiseert de voorstelling van het eindproduct.

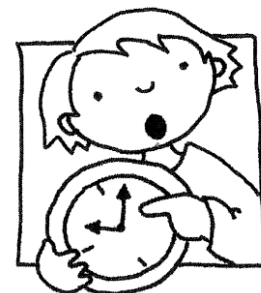

Planner

Maakt een tijdsindeling.

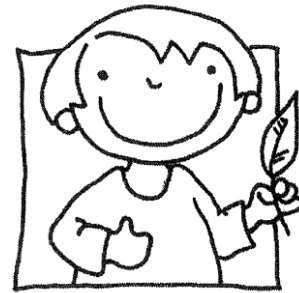
Zorgt dat de groep gewaarschuwd wordt als ze teveel tijd besteden aan 1 onderdeel.

Houdt de tijd in het oog en geeft tijdig aan wanneer er gestopt moet worden.

Bemiddelaar

Moedigt de groepsleden aan om goed mee te doen en samen te werken, elkaar te helpen.
Geeft complimenten en zorgt dat niemand afgekraakt wordt.

1.3.3.6 Voordelen

De samenwerking tussen de kinderen onderling wordt gestimuleerd. Door samen te werken leren kinderen verdraagzaam, maar ook assertief zijn. Ze leren omgaan met kinderen met elk hun karakter en elk hun vaardigheden. Ze krijgen de kansen om hun vaardigheden te laten zien, te oefenen en alzo te stimuleren.

Een activiteit wordt altijd met dezelfde structuur gegeven, de kinderen weten wat hen te doen staat.

De methode is geschikt voor alle leeftijden van zowel kleuters tot oudere kinderen.

De leerkracht krijgt de kans om tijdens de uitwerking van de activiteit en het groepswerk de kinderen te observeren naar hun kwaliteiten en werkpunten. De juf deelt de groepen ook in a.d.h.v. haar of zijn observaties om zo de kinderen te stimuleren ook eens andere vaardigheden te oefenen of te laten zien waar ze goed in zijn.

Door te werken aan verschillende intelligenties wordt beroep gedaan op de kwaliteiten van de kinderen. Zo kennen ze succeservaringen.

Er bestaan observatieformulieren vanuit de methode die je kan gebruiken om gericht te observeren per intelligentie of per rol.

1.3.3.7 Nadelen

De opbouw naar het optimaal werken met de CLIM methode is tijdrovend. Om een goede groepsindeling te kunnen maken is het nodig om de kinderen eerst grondig te observeren en dat heeft tijd nodig.

1.3.4 Koffer vol ondernemingszin.

1.3.4.1 Uitleg

Deze koffer heeft tot doel de ondernemingszin bij lagere schoolkinderen te stimuleren. Zowel in het leren als in het leven is ondernemingszin een belangrijke eigenschap. 'Ondernemen' kan men immers zien als het vermogen om iets nieuws te lanceren en te realiseren, om nieuwe paden te bewandelen, om het leven in handen te nemen en er iets aan toe te voegen.

In de koffer vindt men per leerjaar een handleiding met een activiteitenfiche rond bepaalde economische begrippen. De activiteitenfiches geven duidelijk aan wat de doelstellingen voor dat leerjaar zijn en welke economische inzichten in dat leerjaar kunnen worden uitgelokt. De handleiding biedt tal van varianten aan activiteiten in verschillende werkvormen. Die kunnen gebruikt worden als aanzet, verdieping of toepassing (contractwerk, experimenteerhoek, filosoferen, andere verdiepingsactiviteiten).

Daarnaast zijn er vijf aparte fiches met verhalen die de activiteiten kunnen inleiden. Deze introductieverhalen hoeven niet noodzakelijk leerjaar- of groepsgebonden gebruikt te worden. In een minigids met economische begrippen wordt de waaier van 37 economische begrippen gereduceerd tot 16 kernbegrippen in het kader van de activiteitenfiches. Deze 16 kernbegrippen zijn toegelicht met concrete voorbeelden en gelinkt aan het alledaagse leven. De economische kernbegrippen werden ook op posters gezet, toegelicht met een tekening en een uitleg op het niveau van de leerlingen, en geïllustreerd met een voorbeeld.

Voor de leerkracht is er een minigids met tips om de ondernemingszin in de klas nog meer kansen te geven. De bundel 'Ondernemingszin herkennen' biedt concreet materiaal om de ondernemingszin van leerlingen in kaart te brengen. Verder vindt men in de koffer het ondernemersbordspel 'Maak je eigen zoo' en een selectielijst gezelschapsspelen met een overzicht van de facetten van ondernemingszin die aan de hand van het spel belicht kunnen worden. (Herbots, 2008) (Laevers, Bertrands, Declercq, & Daems, ondernemingszin (h)erkennen screening van 6-12 jarigen, 2008)

1.3.4.2 Voordelen

De bundel 'Ondernemingszin herkennen' biedt concreet materiaal om de ondernemingszin en zelfsturing van leerlingen in kaart te brengen.

Er bestaat een variant op 'de koffer vol ondernemingszin' die meer gericht is naar jongere kinderen. In die doos zit een bak spel. Om het spel simpel uit te leggen: ze moeten proberen om zoveel mogelijk broodjes, koekjes, ... te maken met hun deeg.

1.3.4.3 Nadelen

Het is enkel gericht op lagere schoolkinderen. Zowel de opdrachten, uitwerking als de checklist. Maar mits aanpassingen kan men hier ook mee werken bij jongere kinderen.

Het is v

ooral economisch gericht.

1.3.5 Samenvatting methodes a.d.h.v. de executieve functies van zelfsturing.

In de onderstaande tabel kan u een schematisch overzicht vinden van de verschillende methodes en de mate waarin de executieve functies aanbod komen. Alle functies zijn in alle methodes aanwezig, alleen komen sommige functies bij de ene methode in meerdere mate voor dan in de andere.

	Beertjes van Meichenbaum	Stippestappen	CLIM methode	Een koffer vol ondernemings zin
Inhibitie	+	+	+	++
Werkgeheugen	+	+	+	+
Plannen en doelen stellen en vooruit kijken.	+	+	++	++
Cognitieve flexibiliteit	++	+	+	++
Gedragsevaluatie	++	++	++	+
Empathie en emotie regulatie.	+	+	++	+
Initiatief nemen	+	+	+	+
Ordelijkheid	++	++	++	+

1.4 Kort besluit

Om mijn theoretisch deel kort af te sluiten kan ik stellen dat er verschillende methodes zijn om aan zelfsturing te werken in de kleuterklas. Hier wordt te weinig doelbewust mee gewerkt ondanks de vele voordelen die ze met zich mee brengen. Door deze literatuurstudie heb ik mijn kennis verrijkt en is mijn interesse alleen maar gegroeid.

Meer concrete informatie over hoe ik mijn methode heb opgesteld en waarom kan u in het volgende hoofdstuk vinden.

2 Praktijk gedeelte: Hoe kunnen we bewust werken aan zelfsturing en ondernemingszin in de kleuterklas?

In mijn praktijkdeel beschrijf ik wat en hoe ik gewerkt heb aan ondernemingszin en zelfsturing in de kleuterklas, waarom ik hiervoor gekozen heb en wat mijn bevindingen zijn.

2.1 Observatie van zelfsturing en ondernemingszin a.d.h.v. een screeningsinstrument

Vóór mijn stage en aan het begin van de stage heb ik mijn kinderen grondig geobserveerd a.d.h.v. het screeningsinstrument om een duidelijk beeld te krijgen van de zelfsturing en ondernemingszin van de kinderen in mijn klas. Dit observatiedocument heb ik op het einde van de stage nog eens ingevuld, om een eventuele verandering in het gedrag van de kinderen te kunnen vaststellen. Zowel vóór als tijdens de stage heeft dit screeningsinstrument mij goed geholpen. Eens ik een beeld had van de zelfsturing en de ondernemingszin van de kinderen kon ik activiteiten opbouwen m.b.v. mijn nieuwe methode. In de bijlage kan u een lege versie van mijn screeningsinstrument voor zelfsturing en ondernemingszin vinden.

Belangrijk bij het lezen en interpreteren van dit screeningsinstrument is dat je moet opletten als er een ' * ' in het kadertje staat. Dit wil zeggen dat het gedrag verwijst naar het verschil in creativiteit en motivatie. In deze acties onderscheidt de ondernemende leerling (meer creatiever) zich van de zelfgestuurde leerling (meer gemotiveerder).

Dus bij elk puntje met een * gaat de leerkracht meer stil staan tijdens het observeren : of het kind meer neigt naar ondernemingszin of zelfsturing.

2.1.1 Hoe kwam mijn methode tot stand?

Ik heb hierboven verschillende methodes beschreven a.d.h.v. grondige literatuurstudie, die werken rond zelfsturing en/of ondernemingszin bij jonge kinderen. Er zijn ongetwijfeld meer methodes die hier aandacht aan besteden maar ik heb mij beperkt tot deze. Ik ben tot mijn nieuwe methode gekomen door verschillende aspecten van de verschillende methodes mee te nemen:

De methode van Meichenbaum

De methode van Meichenbaum heb ik beschreven omdat deze voor mij al bekend is. De 4 beertjes kom je vaak in een kleuterklas tegen, maar er wordt hier daarom niet echt mee gewerkt. De leerkrachten gaven soms zelf aan dat er niet altijd iets mee gedaan werd. Wat ik toch wel jammer vindt, omdat ik de methode wel een goede manier vindt om kinderen planmatig te leren werken.

Daarom heb ik gekozen om de fases van deze methode als basis te gebruiken.

In de methode van Meichenbaum (en ook andere methodes) wordt ook regelmatig vermeld dat reflectie belangrijk is, vandaar dat ik voor een fase terugblikken heb gekozen, niet alleen op het einde van het proces maar ook tussentijds om eventuele wijzigingen aan te brengen. Dit is trouwens iets waar veel kinderen het moeilijk mee hebben. Daarom vind ik het belangrijk om hier extra aandacht aan te besteden.

De beertjes zorgen voor een leuke visualisatie bij de jonge kinderen. Mijn methode is afgebeeld door een ladder, en omdat ik het nog concreter wil maken door een aapje als knuffel te gebruiken wordt de methode op een leuke manier voor de kinderen voorgesteld. De aap heeft lange armen en kan daarom met zijn handen aan elkaar gemaakt worden aan elke sport van de ladder. De aap klimt mee omhoog met de kinderen. De kinderen mogen zelf de aap steeds aan de volgende sport hangen. De methode van Meichenbaum werd ook

eerst aangebracht met een echte beer (knuffel) en daarna zijn de beren afgebeeld op een blad.

Wat in deze methode ook vermeld staat, maar ook zeker in de andere methodes, is dat het belangrijk is dat de kinderen verwoorden wat ze doen. Dat vind ik ook heel belangrijk en daarom heb ik hier ook aandacht aan besteed tijdens de uitwerking in de klas, dit door duidelijk en veel vragen te stellen aan de kinderen om hun denkproces te kunnen volgen. Kinderen die zich moeilijker talig kunnen uitdrukken, maken duidelijk wat ze wilden zeggen en doen dat door de aap aan de juiste sport te hangen.

'Stippe stappen'

Deze methode kan je sterk vergelijken met de methode van Meichenbaum, maar deze is voor oudere kinderen terwijl de methode van Meichenbaum al in de kleuterklas gebruikt kan worden. Een ander verschil is dat Bieke Santermans de fases heeft onderverdeeld in kleine tussenstapjes. Hierdoor kwam ik op het idee om meerdere fases te gebruiken zodat het voor de kinderen nog concreter wordt welke stappen ze moeten ondernemen om tot een goed einddoel te komen.

De 'Stippe' zijn een visuele voorstelling in 2D dus op een blad papier.

Ik zet mijn ladder en de aap ergens op een centraal en duidelijk punt in de klas zodat deze heel toegankelijk is voor de kleuters. Als de kinderen het werken met de ladder en de aap gewend zijn, kan je de ladder ook 2D voorstellen, op een blad papier, zodat elke kleuter een eigen stappenplan heeft dat hij voor zich kan leggen op tafel.

CLIM methode

Deze methode is een manier om kinderen te leren samenwerken. Samenwerking is heel belangrijk en veel kinderen moeten dit nog leren. Samenwerking is ook niet altijd even gemakkelijk omdat iedereen anders is. Omdat er maar 1 ladder en 1 aap in de klas aanwezig is, moeten de kleuters samen naar een volgende fase gaan. Ze moeten daarom niet wachten op elkaar, maar kunnen in tussentijd elkaar helpen. Zeker in het begin van deze nieuwe manier van werken in de klas, kan het geen kwaad als de kinderen samen naar een volgende fase gaan of naar een volgende sport van de ladder stappen.

Net zoals bij de CLIM-methode maken de kleuters een plan over hoe ze te werk gaan en welke materialen ze nodig hebben. Dat heb ik verwerkt in mijn methode en deze fases komen ook terug bij de methode van Meichenbaum. De kinderen kunnen dit in groep doen zoals een CLIM-activiteit is opgebouwd of zelfstandig bij een zelfstandige activiteit.

De kleuters vertrekken bij een CLIM-activiteit vanuit een materialentafel of -kast, waarvan ze allemaal materialen mogen gebruiken en die ze ook moeten delen. De kleuters delen in de klas ook materialen die de juf al dan niet heeft klaargezet. Bv.: ze willen dezelfde verf hebben maar een andere kleuter is nu aan het verven met die verf, ze vragen of ze de verf mogen of wachten heel eventjes tot die ene kleuter klaar is.

Koffer vol ondernemingszin

Bij het inkijken van deze koffer had ik grote verwachtingen. Die zijn slechts in kleine mate ingelost. Deze methode is niet geschikt voor kleuters. Wat niet wil zeggen dat het mits aanpassingen niet kan gebruikt worden in de kleuterklas. Deze koffer is vooral economische gericht.

Wat wel enorm positief is, is dat ik uit deze koffer het screeningsinstrument voor ondernemingszin heb gehaald, maar dan wel voor kinderen vanaf 6 jaar. Dit heeft mij aangezet tot het verder zoeken naar of het ontwikkelen van een screeningsinstrument voor kleuters. Na een intensieve zoektocht heb ik deze gevonden! Na wat aanpassingen ben ik tot het eindresultaat gekomen (ziebijlage). Dit was de aanzet tot mijn onderzoek en de start van het hele proces. Ook het screeningsinstrument van de speel- en leeromgeving heb ik uit deze koffer gehaald. Deze vind je eveneens in bijlage. De theorie uit de koffer heeft mij ook

meer inzicht gegeven in wat ondernemingszin bij jonge kinderen juist is. Verder heb ik niet veel meer met de koffer gedaan.

Takentrap

Deze methode heb ik niet beschreven, omdat deze bedoeld is voor de laatste jaren van het lager onderwijs. En daarom kan ik hier niet veel mee doen in de kleuterklas. Toch heeft deze methode een bijdrage geleverd aan de uitwerking van mijn eigen methode. De takentrap is een afbeelding van een trap met in elke trede de verschillende fases en stappen genoteerd. Ik kwam hierdoor op het idee om van mijn methode een ladder te maken met op elke sport een afbeelding die de betreffende fase weergeeft.

Wie toch graag meer over deze methode wil weten kan altijd zelf op zoek gaan. (Jacobse, 2007)

2.2 Beschrijving Methode: 'De ladder en de aap.'

Ik heb gekozen om te werken met een ladder en een aapje. Het is de bedoeling de aap samen met de kleuters naar de dikke duim te laten klimmen. Elke sport van de ladder is 1 fase van de methode. De laatste sport is geen fase maar een beloning. De kinderen krijgen op het einde van hun opdracht 'een dikke duim' als beloning. De verschillende fases worden hieronder verder uitgelegd.

Fase 1: Wat moet ik doen?

Fase 2: Ik maak een plan!

Fase 3: Wat heb ik nodig?

Fase 4: Ik doe mijn werk!

Fase 5: Doe ik mijn werk goed? Wat moet ik veranderen?

Fase 6: Ik werk verder!

Fase 7: Ik kijk na!

2.2.1 De verschillende fases.

2.2.1.1 Fase 1: Wat moet ik doen?

Nadat de probleemstelling/de opdracht is voorgesteld, stellen de kleuters zichzelf de vraag: "wat moet ik doen?"

In deze fase moet de leerkracht nagaan of het kind de opdracht heeft begrepen! Dit doet de leerkracht door ervoor te zorgen dat het hij/zij de volledige aandacht van het kind heeft tijdens de uitleg van de opdracht, het kind de opdracht te laten herhalen (zo kan de leerkracht ook nagaan of het kind de opdracht juist begrijpt) en door het kind te laten nadenken over wat hij nu eigenlijk moet doen (ook te achterhalen met behulp van herhaling) om naar de volgende stap te kunnen overgaan.

De leerkracht moet in deze fase het kind nog begeleiden en sturen, maar kan geleidelijk aan loslaten, naarmate het kind de werking beter kent.

2.2.1.2 Fase 2: Ik maak een plan! (HOE)

Als de kleuters weten WAT ze moeten doen, moeten ze ook weten HOE ze te werk gaan.

Ze maken een plan. Dit kan door samen met de juf en andere kleuters na te denken of door zelf een plannetje te tekenen.

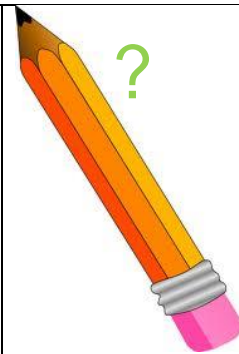
In deze fase leren kinderen zoeken naar een manier om de opdracht zo goed mogelijk uit te voeren,

Dit is voor de meeste kleuters nog moeilijk, ze kunnen elkaar helpen en ondersteunen, maar ook de juf begeleidt hier nog! De leerkracht moet het denkproces richten of bijsturen door het kind hardop zijn werkplan te laten formuleren. Maar ook door samen een plan op te stellen.

Het maken van een stappenplan vraagt om abstract te denken! Dit is moeilijk omdat het voor jonge kinderen niet simpel is om zich iets voor te stellen zonder het ook echt te doen. Hier leren de kinderen ook om niet impulsief aan de slag te gaan maar eerst na te denken over 'hoe' ze aan de slag gaan.

Kinderen kunnen hier eventueel terug vallen op een gelijkaardige opdracht die ze zich nog voor de geest kunnen halen. Ze kunnen hun 'ervaringsleer' hier toepassen. Als het een nieuwe opdracht is moeten ze een nieuw plan opstellen.

Fase 2 en fase 3 kunnen elkaar overlappen. (Bv.: "hoe ga je beginnen? Wat heb je nodig? Hoe maak je dat vast? Wat heb je daarvoor nodig?...")

2.2.1.3 Fase 3: Wat heb ik nodig?

De afbeelding geeft een checklist weer, we kijken wat we allemaal nodig hebben. En we kunnen pas beginnen als we dit allemaal hebben.

In deze fase kijken de kleuters naar wat ze allemaal nodig hebben om hun plan te kunnen volgen en uitwerken. Ze nemen de materialen (die al klaarliggen), die ze nodig hebben, erbij. De materialen kunnen bij getekend worden op het plan dat ze maken.

2.2.1.4 Fase 4: Ik doe mijn werk!

De kleuters starten met de uitwerking.

Het uitwerken van hun opdracht doen ze a.d.h.v. hun plan dat ze gemaakt hebben. In het begin is het belangrijk om zich nog sterk aan het plan te houden, geleidelijk aan kunnen ze dit plan los laten om meer probleemoplossend te gaan denken : het is van belang dat een kind weet dat het opgestelde plan kan veranderen. Het kind maakt een sprongetje terug naar de vorige fases.

In deze fase is het belangrijk dat het kind leert om zelfstandig te werken met zijn plan als ondersteuning. Dit kan het kind als het goed weet wat het moet doen en hoe hij aan de opdracht gaat werken.

Positieve feedback is heel belangrijk! Een te veel aan negatieve ervaringen heeft slechte invloed op de motivatie. In deze fase is het ook belangrijk om te belonen! Belonen en motiveren hoort trouwens thuis in elke fase van het proces.

2.2.1.5 Fase 5: Doe ik mijn werk goed? Wat moet ik veranderen?

Tussentijds reflecteren is heel belangrijk. Daarom is deze tussentijdse reflectiefase voorzien.

Dit is een fase die de kinderen vaak niet zelf doen omdat reflecteren moeilijk is. Daarom is het belangrijk dat de leerkracht in deze fase nog sterk begeleidt en in de loop van de tijd de kinderen loslaat en ze zelf gaan reflecteren. Dit door 'stop'-momenten te voorzien.

Op deze manier kunnen we kijken waar het fout gaat in het proces en hoe we dit kunnen oplossen. Dan moet het kind niet helemaal opnieuw beginnen, wat het geval is als we het probleem pas op het einde vaststellen en het kind helemaal vast zit en niet meer verder kan of wil werken. In deze fase zetten we ook enorm in op het probleemoplossend denken, wat belangrijk is!

Beloon het kind ook voor zijn creativiteit en vindingrijkheid! Help het kind zoeken naar oplossingen, indien mogelijk zonder deze zelf aan te bieden.

2.2.1.6 Fase 6: Ik werk verder!

Het kind werkt verder aan de opdracht, met eventuele aanpassingen aan zijn plan en werkwijze.

2.2.1.7 Fase 7: Ik kijk na!

Eindreflectie als de opdracht uitgevoerd is en de kinderen klaar zijn.

We kijken na of de opdracht juist is uitgevoerd door terug te blikken naar de eerste fase. 'Wat moest ik doen?' Er wordt ook naar de andere fases gekeken. 'Heb ik mijn plan gevolgd?' 'Hoe heb ik dat gedaan?' 'Wat had ik nodig?' ... Eventuele aanpassingen worden verwoord en er wordt gekeken waarom deze nodig waren in de uitwerking. Zo kan het kind leren uit zijn ervaringen en tijdens een volgende activiteit terug kijken naar wat hij geleerd heeft en dit ook toepassen in de nieuwe opdracht.

De leerkracht begeleidt de kinderen nog sterk in deze fase, want reflectie is moeilijk voor jonge kinderen. Ze durven de reflectie fase(s) wel overslaan! Hoe meer de kinderen werken met de fases, hoe meer de leerkracht de kinderen kan loslaten en zo leren ze om zelfstandig terug te kijken naar hun werk en hun plan.

2.2.1.8 Laatste trede: DIKKE DUIM!

. Bij deze fase zijn we klaar met de opdracht, hebben we alle fases overlopen en we hebben er tijd in gestoken om ons werk na te kijken en te reflecteren op de uitvoering. We zijn aangekomen bij de dikke duim! Iedereen heeft goed gewerkt! Iedereen wordt ook beloond voor zijn harde werk! Ook al is niet alles perfect verlopen krijgt iedereen toch een dikke duim. Wat niet goed gelopen is, kunnen we aanpassen bij de volgende activiteit.

2.3 Toepassing in de praktijk

Ik ga hier kort enkele activiteiten beschrijven die ik uitgevoerd heb tijdens mijn stage met de nieuwe, aangepaste methode als rode draad. Ik heb mijn methode uitgetest in een klas van de oudste kleuters, gedurende 4 weken en ik heb gewerkt rond de domeinen 'techniek' en 'beeld'.

Hierna kan u ook mijn bevindingen van deze activiteiten kort terug vinden. Mijn uitgeschreven lessen, zoals ik ze in de klas heb uitgevoerd, kan u in de bijlage vinden. Tijdens al mijn activiteiten en lessen heb ik rekening gehouden met de beginsituatie van de kinderen om de kinderen te stimuleren op hun niveau, om groepen in te delen en vooral op de opdrachten zo goed mogelijk uit te werken. In de lessen die u kan vinden in de bijlage heb ik mijn informatie geselecteerd en mij beperkt tot de informatie die met het werken rond zelfsturing te maken heeft. De andere informatie heb ik hier weg gelaten.

2.3.1 Les: waarneming klastuin

Verloop

De eerste les waarin ik mijn nieuwe methode heb uitgetest was een activiteit waarbij we samen een klastuin hebben gemaakt.

Als inleiding van de activiteit hebben we een praatplaat over de tuin grondig besproken. We zijn gestart met een spontane waarneming die geleidelijk overging naar een geleide waarneming van zaadjes, planten en materialen. Ook het verschil tussen zaaien en planten hebben we besproken.

In de kern van de activiteit hebben de kinderen samen met een vriendje geplant en gezaaid in 1 grote bloembak. Ze hebben samen uit het aanbod gekozen wat ze wilden zaaien en planten. Ik heb elke fase (sport van de ladder) grondig overlopen met de kinderen en hen zoveel mogelijk laten verwoorden. Ook de aap heeft mee geklommen tot boven aan de ladder.

Tot slot, nadat we ons werk hebben nagekeken en we dus klaar zijn, komt de aap aan bij de laatste sport van de ladder! Iedereen krijgt een dikke duim!

De kinderen hadden ook de verantwoordelijkheid om de klastuin te onderhouden. Elke dag mochten er 2 andere kinderen de plantjes water geven. Zo konden we ze ook zien groeien en dit werd ook kort besproken. De kleuters werden hier ook gestimuleerd om samen te werken en de plantjes samen te verzorgen.

Reflectie

Vóór deze les heb ik mijn methode 'de ladder' voorgesteld aan de kinderen. Om het zo concreet mogelijk te maken, heb ik mijn aapje er al onmiddellijk bij genomen. De aap klimt mee met ons op de ladder naar boven. Telkens als wij naar een volgende fase gaan, klimt de aap mee. Na een korte voorstelling van de verschillende fases zijn we met de activiteit begonnen. Ik denk dat de kleuters beter leren werken met de ladder, de aap en de verschillende fases door er echt mee aan de slag te gaan tijdens een opdracht.

Tijdens deze activiteit heb ik duidelijk stilgestaan bij mijn fases en deze ook duidelijk naar voor laten komen door zelf te verwoorden en vooral door de kleuters te laten verwoorden wat er op de prent staat bij die sport. Bijvoorbeeld de eerste fase, "Wat moet ik doen?" is afgebeeld door een vraagteken. We vragen ons af wat we moeten doen? Als we op deze vraag het antwoord weten, kunnen we overgaan naar de volgende fase. "Ik maak een plan!" Hoe gaan we te werk? Ik heb een tafel voorzien waar de kinderen kunnen werken en een tafel met de materialen. We hebben samen de materialen besproken bij fase 3 en ook besproken wat we nodig hadden en waarom.

De kleuters waren niet onmiddellijk met mijn nieuwe methode vertrokken, dat zou snel geweest zijn. Ik had dit ook niet verwacht. De kleuters waren wel aandachtig tijdens mijn uitleg. Dat is al een goed begin. Door de kleuters te laten verwoorden wat er op de prent staat, komen ze vaak zelf tot een antwoord. De sport met een vergrootglas ging niet zo vlot, de kleuters konden de link niet leggen met wat ik bedoelde met het vergrootglas. De kinderen zeiden dat we moesten kijken met het vergrootglas en deden dit ook letterlijk. De kinderen gaven aan dat ze door een vergrootglas goed moesten kijken, daarop kon ik verder gaan, we kijken goed door een vergrootglas om te kijken of we alles wel goed gedaan hebben!

De kinderen hebben per twee, in één bloembak gezaaid en geplant. Sommige kinderen werkten heel goed samen zonder dat er iemand de leiding nam en iemand echt volgde. Er waren ook kinderen die duidelijk de leiding namen en soms zelfs een beetje bazig over kwamen naar de andere. Dat is niet de bedoeling. Ze moeten samen kiezen welke zaadjes ze nemen en die ook samen planten of zaaien. Die samenwerking heb ik gestimuleerd door

het leidingnemende kind aan te sporen om te vragen aan de andere of hij goed vindt wat hij wil doen, welke zaadjes hij wil, ... en deze inbreng ook echt gebruiken. Maar ook andersom, door het kind dat weinig inbreng heeft te stimuleren om zelf een keuze te maken, door zelf te laten uitvoeren, door de 'bazige' kleuter een opdracht te geven, ...

Ook door op een rustige manier duidelijk te maken dat ze samen moeten werken, samen moeten kiezen hoe ze te werk gaan en door vragen te stellen aan elkaar kan de samenwerking verbeteren. Dit heb ik vaak herhaald tijdens de activiteit. Ik merkte wel dat de kinderen hier goed mee om gingen en ze deden echt hun best, zowel de kinderen die ondernemend zijn als de kinderen die zelf geen of weinig initiatief nemen. Dat is al een goede start, zeker omdat de kinderen het niet gewoon zijn om op deze manier te werken! Ik had dankzij mijn observaties wel al een beeld van welke kleuters ondernemend zijn en al een grote dosis zelfsturing hebben. Dat is positief en moet gestimuleerd worden. Daarom vond ik het ook belangrijk dat deze kinderen de minder ondernemende en minder zelfsturende kinderen helpen tijdens de uitvoering. Deze opdracht was een uitdaging voor alle kinderen! Zowel tijdens de werkfase als bij het reflecteren hebben we stilgestaan bij de ladder en de aap bij de juiste sport gehangen.

Tijdens het reflecteren, bij de afbeelding van het vergrootglas waren er kinderen die dit letterlijk opnamen en letterlijk keken met het vergrootglas. Dat is niet erg, want er wordt ook op de ladder afgebeeld dat ze met een vergrootglas moeten kijken. Deze fase is belangrijk. Dit is moeilijk voor de kinderen en heeft dus extra aandacht nodig. We zijn letterlijk gestopt met werken en hebben ons de vraag gesteld. "Ben ik goed bezig? Wat moet ik nog doen? Wat moet ik nog veranderen? Hoe kan ik dat doen?..." Een antwoord kon hier zijn: "Plantjes hebben zon nodig, waar kan ik ze zetten? Plantjes water geven, ..."

Als we volledig klaar zijn, moeten we nog samen met de aap naar de laatste sport klimmen! 'DIKKE DUIM' voor iedereen!

Ten slotte moeten we de klastuin elke dag verzorgen. Elke dag mogen 2 andere kinderen de plantjes water geven. Ze gaven dit zelf aan en deden dit met veel zorg.

Deze activiteit was voor mij een goed moment om de kinderen te observeren en te kijken naar hoe ze samenwerken en samen beslissingen nemen.

2.3.2 Les muzische vorming beeld: boerderijdieren maken

Verloop

"We hebben een boerderij in onze klas en er zijn veel dieren, maar wie kent er nog andere dieren?" De kinderen kiezen zelf een dier dat ze willen maken en mogen dit doen met allerlei kosteloos materiaal, dat ze zelf hebben meegebracht. Er is één materiaaltafel en een werktafel en deze rode draad komt telkens terug bij een dergelijke opdracht of activiteit. De verschillende fases van de ladder zijn hier duidelijk van elkaar gescheiden aan bod gekomen. Dit is voor de kleuter duidelijk omdat de methode nog wat nieuw is. Als de kleuters weten welk dier ze gaan maken, moeten ze nadenken over hoe ze dat het beste doen en wat ze daar voor nodig hebben. Ze gaan zelf naar de materiaaltafel en nemen de materialen die ze willen gebruiken. Ook de aap klimt mee naar de volgende sport (de volgende fase). Na de uitwerkingsfase komt de controlefase en hebben we ons werk stil gelegd om te bespreken of alles goed gaat, wat we anders kunnen doen en wat we nog moeten doen om ons dier af te maken. Hier heb ik telkens veel verwoord, maar ook de kleuters laten verwoorden door te laten vertellen wat er op de afbeelding staat en dit te linken aan de fase. Zeker omdat dit nog een nieuwe manier van werken is! Ook de laatste sport van de ladder, die met de dikke duim, moet aandacht krijgen! Maar ik beloon de kleuters niet alleen als het afgewerkt is of op het einde van een opdracht maar ook tijdens! Door succeservaring zullen de kleuters sneller initiatieven nemen omdat ze minder bang zijn om fouten te maken.

Reflectie

Wij hebben geleerd om een les 'beeld' altijd volgens bepaalde stappen op te stellen, dus dit was even zoeken hoe ik deze fases ging integreren in de les.

Ook in deze les is het weer van belang om te vertrekken vanuit de beginsituatie van de kinderen. Het was wel duidelijk dat de kinderen mijn manier van werken nog niet echt gewoon waren. Ik had een tafel voorzien voor de materialen die ze konden gebruiken, en dan een aparte werktafel. (Bij de CLIM-methode werken ze ook met een materialentafel en werktafels). Deze tafels stonden naast elkaar. Hier was het dan ook snel duidelijk welke kinderen meer ondernemend zijn, ze gingen zelf naar de tafel om materialen te halen die ze nodig hadden. In tegenstelling tot deze kinderen waren er ook kinderen die aan de tafel bleven kijken naar de anderen terwijl die al begonnen waren en materialen van de tafel genomen hadden. Pas als ik hen aanspoorde om de materialen die ze nodig hadden te nemen, kwamen ze in actie. Om de samenwerking hier nog meer te stimuleren had ik de kinderen misschien samen een groot dier kunnen laten maken en dan had ik ook kunnen werken met de rolkaarten die ik tijdens een techniekles aanbood. Dan was het wel nodig geweest om de rolkaarten eerst voor te stellen en uit te leggen, omdat de kleuters deze werking nog niet gewoon zijn. Dat heb ik hier niet gedaan omdat ik de nadruk wilde leggen op de ladder en de aap, zeker omdat dit nog nieuw is voor de kinderen en anders ging de aandacht misschien meer naar de rolkaarten.

De zelfsturing van de kinderen kwam ook naar boven in de uitwerking. Dit merkte ik door dat er kinderen waren die onmiddellijk opgaven bij de minste tegenslag. Bv.: het pootje van hun dier kwam los. Het is niet altijd even simpel om deze kinderen te blijven motiveren zonder ze te pushen, want dat wou ik zeker niet doen. Hier kon ik de samenwerking tussen de kinderen onderling stimuleren door elkaar ideeën te geven, maar ook door elkaar echt te helpen. Vaak is dat wel een goede stimulans. Belonen tijdens het uitvoeren van een opdracht is heel belangrijk! Niet alleen bij deze activiteit maar tijdens alle activiteiten!

Andere kinderen probeerden zelf om andere oplossingen te vinden om hun poot, staart, ... vast te maken. Ze gaven niet onmiddellijk op maar bleven proberen. Er waren kinderen die ook telkens verwoordden wat ze gingen doen en hoe ze dat gingen doen. Dit zijn wel duidelijk de mondige kinderen, van wie ik dit wel verwachtte. Een ander kind in de klas is over het algemeen wat stiller als de rest, maar heeft een grote dosis ondernemingszin en zelfsturing! Ze heeft tijdens de activiteit niet veel gezegd, alleen als ik er achter vroeg. Ze werkte heel aandachtig. Zij zocht zelf naar oplossingen voor bepaalde problemen, ze was hier ook heel creatief in. Om een voorbeeld te geven: Haar poten bleven ook niet plakken. Ze ging rond de materialentafel staan, nam wat materialen vast en koos uiteindelijk voor een kartonnen bordje. Ze plakte dit aan de onderkant van de poten vast, zodat die op 2 plaatsen vast hingen. Toen vroeg ik waarom ze dat gedaan had en wat dat bordje was. Ze zei zonder aarzelen: "Dat is het gras waar de koe in staat." Ik vond dit heel creatief van haar, ze is hier zelf op gekomen en heeft het idee niet van de andere kinderen overgenomen. Ze kreeg zelfs complimentjes van de kinderen die bij haar aan de tafel zaten. "Dat heb je goed gevonden!" Het is nodig om veel vragen te stellen en dat is iets wat ik bij alle kinderen meer en vaker moet doen, om hen aan te zetten tot denken, maar ook om zelf te weten te komen hoe en waarom ze zo werken. Zo kan ik het denkproces van de kinderen beter volgen en hierdoor er ook beter op inspelen. Als ik de link leg met het screeningsinstrument blijkt dat deze kleuter op alle onderdelen hoog scoort, ze weet wat ze wil, heeft ook een plan in haar hoofd en kijkt hier niet van af. Toch durft ze haar werkwijze aanpassen als dat nodig is! Dat heeft ze hier dus ook laten zien!

Omdat de ladder voor de kinderen nog nieuw is, heb ik bij elke fase duidelijk verwoord wat we gedaan hadden en naar welke fase we daarna gingen. En ook de aap klom mee naar de volgende sport. Als ik vroeg aan de kinderen waar we de aap moesten hangen, waren er al kinderen die echt naar de ladder keken en naar de prenten. We hebben dan samen besproken wat we aan het doen waren (nadenken hoe te werk gaan of materialen nemen,

of aan het werken of ...) en de aap naar de volgende sport laten klimmen. Als de kleuters aan het werk waren, heb ik duidelijk de kleuters laten stoppen om samen naar de volgende sport te klimmen 'het vergrootglas', we stopten even en keken naar ons dier. "Zijn we goed bezig? Blijft alles goed hangen? Heb ik alles wat ik nodig heb? Wat heb ik nog nodig? Hoe kan ik dat oplossen? Wat kan ik nog doen? ..." De kleuters hebben over deze vragen nagedacht en dan konden ze verder werken. Tijdens de uitwerking heb ik de kleuters ook aangespoord om elkaar te helpen. Als er iets niet lukte, konden ze altijd vragen of het kindje t naast hen even wilde helpen. Wie klaar was met zijn dier, moest weer met 'het vergrootglas' kijken naar zijn dier, of het dier wel echt klaar was en of bijvoorbeeld de poten bleven staan of Pas na deze fase klimt de aap tot aan de dikke duim! Positieve bekrachtiging is belangrijk!

2.3.3 Les: waarneming konijn

Verloop

In de kern van deze les hebben we het konijnenhok ververst en het konijn eten en drinken gegeven. Voor we hier aan begonnen, hebben we een gesprek gehad over het konijn en de ervaringen van de kinderen. We hebben ook duidelijke afspraken gemaakt in de kring. Daarna zijn we aan de slag gegaan met de vraag: "Wat moet ik doen?" en "Hoe moet ik dat doen?" In de tweede fase maakten we een plan hoe we te werk zouden gaan. Een volgende vraag die we ons stelden was: "Wat heb ik daarvoor nodig?" en we zijn gaan kijken naar de materialen op de tafel.

De kinderen zijn aan de slag gegaan, er werd tijdens de werkfase gewisseld zodat iedereen eens geholpen had. De aandacht van de kinderen werd gevestigd op de aap die aan de sport hing (waar het mannetje aan het werk is). Tijdens ons werk hebben we ook even gestopt en hebben we de aap op de volgende sport gehangen. De reflectiefase: We hebben samen gekeken en besproken of we goed bezig waren, wat er anders kon en hoe we dat konden doen, maar ook wat we nog moesten doen. Daarna zijn we terug gaan 'werken' en de aap ging mee een trede omhoog. "Zijn we klaar? Dan kijken toch nog eens goed na of wel alles gedaan hebben. Heeft het konijn water en drinken?" zijn enkele vragen die we ons hebben gesteld. Maar we keken ook terug naar de activiteit zelf: hoe we te werk zijn gegaan, wat we hebben gedaan.

Als laatste stap hebben we het konijn terug in zijn hokje gezet met eet- en drinkbakje, en hebben hem een plaats in de klas gegeven. De laatste sport waar de aap nog naartoe moest, was die met de dikke duim! Een dikke duim voor iedereen dus!

Reflectie

Iedereen die wou mocht helpen om het konijnenhok te verversen en het konijn te verzorgen. Dit kon niet met iedereen tegelijk dus hebben we afgewisseld. Voor sommige kleuters was het moeilijk om geduld te hebben. Niet alle kleuters wilden helpen en moesten dat ook niet doen. Omdat er vaak kleuters kwamen vragen wanneer ze aan de beurt waren, had ik in de kring beter al afspraken kunnen maken en een 'lijst' kunnen opstellen. Dit aan de hand van de symbolen van de kinderen en zo duidelijk maken wie er aan de beurt was. Als er dan namen doorstreept waren mochten de volgende rij kinderen komen helpen. Dat ga ik in de toekomst eens uit proberen.

De ladder staat in de klas op een centrale plaats dus de kinderen kunnen deze altijd zien aan welke tafel ze ook werken. Het konijn en de materialen stonden op de tafel naast de ladder, dus goed zichtbaar. De kleuters waren onder de indruk van het echte dier in de klas en wilden daarom ook graag helpen, het wisselen ging vlot en niemand maakte hier problemen van. We hebben gewisseld in de fase van de uitvoering, tijdens het werken en tijdens het

proper maken van het hok, zodat de fases duidelijk afgezonderd bleven van elkaar en de aap duidelijk met de kleuters mee kon klimmen naar boven. Tijdens deze activiteit was er zelfs een kleuter die zei: "De aap moet mee klimmen met ons naar boven!" Dat was natuurlijk super om te horen. De kinderen begonnen zich al meer vertrouwd te voelen met de aap en de ladder. De kinderen hadden mij ook heel veel horen vertellen over de aap en de verschillende fases, dat we omhoog moeten klimmen om onze opdrachten zo goed mogelijk te kunnen uitvoeren. Ook hier heb ik weer extra stil gestaan bij de reflectiefase 'het vergrootglas'. We hebben het werk letterlijk stil gelegd en de aap bij de sport van het vergrootglas gehangen om te kijken naar ons werk, "zijn we goed bezig? Is het hok al proper? Lukt het op deze manier? Hoe kunnen we zorgen dat het beter gaat? Wat moet ik nog doen? Hoe gaan we dat doen? Hebben we alle materialen die we nodig hebben?" ... Tijdens deze activiteit heb ik de kleuters ook zelf de aap naar de volgende sport laten klimmen en laten verwoorden welke fase we net gedaan hadden en naar welke trede we nu moeten klimmen. De kleuters hielpen elkaar! Ik gaf één kleuter de opdracht om de aap te hangen aan de juiste sport. Als dit kind niet juist wist welke fase we aan het uitvoeren waren of naar welke fase de aap moest klimmen, wisten de andere kinderen dit wel. Ik vond het wel positief dat de kinderen al iets meer met de ladder bezig waren en met de aap aan de juiste sport te hangen. Het viel wel op dat dit de kinderen waren die al een dosis zelfsturing hebben. Tijdens fase 2 'we maken een plan', kwam de ondernemingszin bij de kinderen naar boven. Samen gingen ze op zoek naar een manier om het hok proper te maken. Mits motivering kwamen ook de kinderen, die anders niet snel met een voorstel kwamen, nu wel met een idee. Het is daarom ook een positieve bevestiging als hun inbreng ook echt gebruikt wordt! En dat hebben we ook gedaan.

Als we klaar waren, hebben alle kleuters die wilden , geholpen en kon de aap verder klimmen naar de dikke duim!

Omdat de kleuters zo enthousiast waren over het konijn en het spijtig vonden als er gewisseld werd, mochten de kinderen gedurende de hele dag per 2 bij het konijn.

2.3.4 Les muzische vorming beeld: bloempotje versieren

Verloop

Elke kleuter kreeg een bloempotje, ze mochten dit versieren met verf en materialen die op de materialentafel lagen (penselen, wattenstokjes, kurken,...). Ik had wel een idee achter de hand moesten de kinderen niet met initiatieven komen, maar dat was niet nodig.

Ook hier zijn de fases weer duidelijk van elkaar gescheiden, waardoor het duidelijk is voor de kinderen om stapsgewijs te werken en samen met de aap naar de dikke duim toe te klimmen. Ook hier heb ik weer zoveel mogelijk de aandacht gevestigd op de ladder en de verschillende fases. Aan elke fase werd aandacht besteed. Maar ook weer bij de reflectiefase stonden we stil, keken naar het resultaat, stelden we ons weer dezelfde vragen en pasten indien nodig ons werkwijze aan. In deze fase maar ook tijdens de werkfase is het belangrijk om de kinderen te belonen. (Dat komt in elke activiteit aanbod!)

Reflectie

De kleuters zijn graag muzische bezig en de meeste kinderen kunnen hier lang en aandachtig mee bezig zijn. Zoals alle andere activiteiten heb ik hier ook gewerkt met een materiaaltafel en een werktafel. De materiaaltafel was ook de tafel waar de bloempotjes op konden drogen. De kleuters mochten kiezen welke kleuren ze namen en hoe ze hun bloempotje versierden met de aangeboden materialen. Ik heb deze activiteit als geleide activiteit aangeboden omdat de kinderen met verf bezig waren, maar ook omdat ik nog aandacht aan de ladder wilde besteden. Als er geen sprake was van de ladder en de aap, kon deze activiteit even goed doorgaan als zelfstandige activiteit, mits duidelijke afspraken. Ook al is de ladder al een aantal keer aanbod gekomen, is er nog steeds sterke begeleiding nodig om de kinderen hier op te focussen.

Er zijn kinderen die wel al naar de ladder kijken en weten wat ze moeten doen als ik over een volgende fase begin. Tijdens de uitwerking van de activiteit was er een kleuter die zei dat de aap moest mee klimmen als ik verwees naar de ladder en de verschillende fases. Dit is nog al eens gebeurd, wat wil zeggen dat de kinderen het principe beginnen door te krijgen. Ook al zijn er maar een paar kinderen die hier al meer aandacht aan besteedden.

We hebben ook bij deze activiteit duidelijk elke fase afzonderlijk bekeken en afgewerkt. We zijn begonnen met de vraag 'Wat moet ik doen?' En daarna 'we maken een plan' en dachten hierbij na over hoe we dat best zouden doen. 'Welke materialen heb ik nodig van de materialentafel?' stelden we ons de vraag. Hier maakten de kleuters een keuze uit de aangeboden materialen. De kinderen kozen allemaal voor een wattenstaafje. Als ik vroeg waarom, kreeg ik het antwoord, "omdat we daar mooier mee kunnen versieren". Ik denk ook dat er kinderen waren die een wattenstaafje hebben genomen omdat de andere dit ook namen. Hier was dan weer duidelijk welke kinderen meer zelfsturing bezitten en welke kinderen minder. De kinderen wisten hoe ze hun potje wilden versieren en kozen ook hun kleuren uit. Omdat er maar 2 wattenstaafjes per verfkleur waren, moesten de kleuters samenwerken, vragen aan elkaar of ze de verf schaaltes wilden doorgeven en eventueel wachten tot iemand anders klaar was. Als ik nu in elke verf 4 of 5 stokjes had gelegd, dan moesten de kleuters niet delen en kon iedereen altijd met zijn gewenste kleur aan de slag. Maar dat heb ik bewust niet gedaan zodat de kinderen wel moesten delen en wel moesten vragen aan elkaar. Dit verliep vlot! Zelfs de kinderen waarvan ik het niet verwacht had, vroegen geduldig of ze een kleur mochten hebben. De sfeer tijdens deze activiteit was heel rustig!

De kleuters werkten op een eigen manier. Zelfs de kinderen die meestal een afwachtende houding hadden en wachtten op een instructie van de juf, werkten zelfstandig en aandachtig. Ik greep de kans om de kinderen echt te belonen voor hun inzet en creativiteit. De ene kleuter stempelde, de andere tekende figuurtje en nog een ander verfde in verschillende kleuren.

Er waren tijdens deze activiteit maar 2 kleuters die elkaar nadeden, ze keken naar elkaars werk en kozen samen een kleur en beslisten ook samen wat ze met deze kleur gingen doen, stipjes, streepjes, kleuren, ... Deze 2 kinderen zijn kleuters met veel ondernemingszin en creativiteit. Het zijn ook kleuters die sterk zijn in het samenwerken en overleggen, dus het was interessant om te zien hoe ze samen werkten en beslissingen namen zonder dat één iemand het meeste te zeggen had.

Als ik merkte dat de kleuters bijna klaar waren, was het tijd om naar de volgende sport van de ladder te klimmen. Ik vroeg aan L. of ze de aap wou juist hangen "We gaan eens goed kijken of we goed bezig zijn." L. ging naar de ladder en hing de aap bij het vergrootglas. Ik vroeg wat we moesten doen en L. vertelde de kinderen dat we moesten kijken of we goed bezig waren. "Moet er iets veranderen? Wat kunnen we anders doen?" werd gezegd. De kleuters verwoordden spontaan wat ze nog moesten doen. De rand nog afwerken, nog met blauw. Aan de kinderen die niet spontaan vertelden, heb ik dezelfde vragen gesteld.

Sommigen gingen gewoon verder doen, andere moesten nog net een tekening maken of ... Bij deze activiteit was deze fase toch wat minder duidelijk als bij de andere activiteiten omdat de kleuters hier maar 1 handeling moesten uitvoeren, namelijk hun bloempotje versieren met verf.

Omdat er gewisseld werd en niet iedereen even snel werkte waren er kinderen die nog bezig waren terwijl er nieuwe kinderen bij kwamen. Met hen heb ik de ladder ook overlopen, maar ik was wel bang dat dit voor verwarring zou zorgen. Bij de nieuwe kinderen heb ik de sporten van de ladder overlopen zonder de aap te gebruiken. De kinderen mochten zelf aanwijzen op welke sport we waren, wat deze betekent en wat we moesten doen.

Een oplossing kan zijn om de kleuters in de toekomst, als de werking met de methode gekend is voor alle kinderen, een afbeelding te geven zodat elke kleuter een eigen ladder heeft om individueel te werken. De aap kan dan vervangen worden door een wasknijper met een prentje van een aap op, zodat het in grote lijnen hetzelfde blijft, alleen in kleiner formaat, op 2D en voor elke kleuter individueel. Toch is dit misschien wat snel omdat het nog altijd redelijk nieuw is voor de kleuters om op deze manier te werken. En dan is het volgens mij beter om met de grote ladder en de 'echte' aap te werken.

Ondanks dat de bloempotjes allemaal hetzelfde waren, was het resultaat heel verschillend. Het was zelfs niet nodig om namen te noteren denk ik (wat ik wel gedaan heb) want elk potje was duidelijk herkenbaar. Om voor nog meer variatie te zorgen in de activiteit en resultaat had ik meer materialen en meer verschillende technieken kunnen aanbieden, die de kleuters meer hadden kunnen aanzetten tot probleemoplossend denken.

2.3.5 Les: wetenschap en techniek: tractor maken

Verloop

Deze les is uitgewerkt volgens de CLIM-methode, met mijn eigen methode in verwerkt. Ik heb mijn groepen zo ingedeeld dat er kinderen met verschillende vaardigheden/ intelligenties samen zaten in een groep zodat ze elkaar konden stimuleren om samen tot een goed einddoel te komen. We zijn begonnen met het probleem van boerin Louise waar fase 1 perfect op volgt en we ons de vraag stelden: "Wat moeten we doen?" De materialen, die in de kring liggen, werden ook besproken. De rollen werden toegelicht en voorgesteld en de groepen werden verdeeld. Er zijn 2 groepen gemaakt met in elke groep leidertypes en volgzaam types. Ook de klok werd duidelijk zichtbaar in de klas gezet. Zodat de kleuters wisten hoeveel tijd ze nog hadden om te werken aan hun tractor. Hier heb ik gedurende de activiteit nog vaak naar verwezen. De tijd werd aangegeven door een pijltje dat draait. Als het pijltje bij de streep komt, is de tijd bijna om en moest er opgeruimd worden. De volgende fase is: "Ik maak een plan!" Dus we vroegen ons af 'hoe' we te werk zouden gaan. We maakten letterlijk een plan op papier in de groepen. Hier heb ik nog veel bijgestuurd omdat dit voor de kleuters redelijk nieuw was. Als de kinderen klaar waren met hun plan en ze nagedacht hadden over hoe ze tewerk zouden gaan werken en welke materialen ze zouden gebruiken, mocht de materiaalmeester de nodige materialen gaan halen. De kleuters gingen aan het werk, ik heb vaak de focus gelegd op het plan van de kinderen en dat ze dit moesten volgen. Ook heb ik vaak de criteria herhaald die van belang waren. Als iedereen klaar was, hebben we ons verzameld in de kring. De verslaggever van de groep mocht vertellen over hun plan, welke materialen ze gebruikt hebben en hoe ze te werk zijn gegaan. Er werd ook gekeken naar de criteria en of deze volbracht waren. Elke groep kreeg een groot applaus en de tractoren van de kinderen kwamen op een centraal punt te staan in de klas!

Reflectie

Zoals verwacht heb je in elk groepswerk leiders en volgers en dat was hier ook heel duidelijk het geval. Het verloop van het groepswerk was wel zoals ik had verwacht. De kinderen waarvan ik dacht dat ze extra stimulans nodig hadden, hadden hier ook nood aan. De kinderen met een dosis ondernemingszin en dus ook creativiteit namen het touw in handen. De meeste tijd deden deze kinderen dan ook bijna alles zelf. Ik heb wel veel aandacht besteed aan de rolkaarten en deze rollen waren duidelijk voor de kinderen. Maar hier ben ik te lang bij stil blijven staan voor we zijn gestart. Ik had hier beter wat meer op ingespeeld tijdens de uitwerking. Zo gingen de planners spontaan naar de klok kijken, en alleen de materiaalmeester ging materialen halen. Op deze momenten heb ik positieve feedback gegeven en tijdens het groepswerk bijgestuurd als niet iedereen mee werkte of zijn rol uitvoerde. Ik moet er bij een volgende activiteit toch op letten bij de groepsindeling om de kinderen meer uit te dagen om actief mee te werken.

Tijdens deze uitwerking heb ik telkens bij een nieuwe fase de aandacht gevestigd op de ladder en de aap. Er waren 2 groepen dus had ik altijd alle aandacht van de kinderen en konden alle kinderen duidelijk de ladder zien staan. Door telkens heel duidelijk bij elke fase stil te staan is de ladder en de aap duidelijk aan bod gekomen. Ik heb telkens als we verder konden klimmen de aap verder gehangen, na overleg met de kinderen. De verschillende treden werden heel duidelijk verwoord. "Wat moet je doen?"... Het verwoorden van de verschillende fases komt meer en meer van de kinderen in vergelijking met de eerste dagen dat ik de ladder aangeboden heb. Dankzij het werken met een bepaalde tijd, was het duidelijk wanneer we naar de reflectiefase moesten overgaan, namelijk als de tijd bijna op was. Ik denk dat het iets moeilijker was om naar deze fase te gaan, omdat de kinderen zo druk aan het werk waren en ik ze eigenlijk niet wilden storen in hun werk.

In een CLIM-les is de fase van een plan maken echt heel duidelijk. In de activiteit bij ons in de klas bij fase 2 'ik maak een plan' blijkt dit eveneens. Dus hier kon ik dan nog extra de nadruk op leggen. Het is belangrijk om in het begin alle fases duidelijk afzonderlijk aan te bieden en dat ging hier heel goed! Uit mijn observaties kan ik ook afleiden dat veel kinderen vaak impulsief te werk gaan en dan meestal vast komen te zitten ergens in het proces. Ze moeten dan vaak hun werkwijze aanpassen omdat ze er niet eerst hebben over nagedacht. Een plan maken is moeilijk voor kleuters, daarom was dit een goede activiteit omdat er nu echt aandacht aan besteed wordt. Hier heb ik vaak de vraag herhaald 'Wat moeten we doen?' 'Hoe gaan we dat doen?'

Fase 1 hebben we samen besproken omdat dit voor elke groep hetzelfde is.

Fase 2 is in groep gebeurd met begeleiding van de juf.

De aap is pas naar de 3^e sport gestegen als we echt naar de materialen gingen om de juiste materialen te nemen! Als iedereen zijn materialen had, gingen we aan het werk en de aap klom verder omhoog naar de werkfase. De kinderen mochten tijdens de werkfase ook naar de materialen gaan om materialen bij te halen.

Als ik de planners attent maakte dat ze nog eens naar de tijd moesten kijken, viel hen op dat het pijltje bijna bij de streep was en dus de tijd bijna op was! we zijn samen naar de trede gestapt met het vergrootglas. In groep hebben de kinderen gekeken naar hun werk, of de tractor aan de criteria voldeed en wat ze nog moesten aanpassen.

Als de bel ging was de tijd om en kwamen de groepen in de kring zitten. Eén groep was nog niet klaar met hun tractor, wat wel spijtig was, maar niet erg. De tijd was om. De verslaggever is naar voor gekomen om te vertellen, ik had hier bewust de stillere kinderen voor gekozen om hun grens te verleggen. Ze stonden recht zonder aarzelen maar vertelden niet veel uit zichzelf, ik moest echt vragen stellen, waar ik dan telkens een heel kort antwoord op kreeg. De kinderen luisterden heel geïnteresseerd naar de andere groep en gaven elkaar ook een applaus, want we hadden allemaal ons best gedaan.

Nu weet ik beter hoe ik tijdens een volgende activiteit de groepen kan indelen, zodat de kinderen hun vaardigheden nog beter tot uiting kunnen laten komen. Zodat iedereen echt meewerkt. Ook de rollen kan ik volgende keer beter indelen. Tijdens deze activiteit had ik een 'bazige' kleuter de rol van organisator gegeven en dat was niet goed tot uiting gekomen naar de andere groepsleden. Deze kleuter is geen leiderstype maar commandeert graag anderen en beslist graag zelf over alles. Dat was een foute inschatting van mij. In de andere groep verliep dit beter. Ik had in deze groep de rol van organisator gegeven aan een kleuter die ondernemend is en zelfsturing bezit! Maar in tegenstelling tot groep 1 kon deze kleuter wel taken verdelen in zijn groep, meningen van anderen gebruiken en ook zeggen wat ze goed en minder goed vond.

Wat tijdens een volgende activiteit meer duidelijk gemaakt moet worden is dat iedereen een eigen rol heeft en dus een eigen opdracht, maar toch moet iedereen samen werken en zich niet alleen beperken tot zijn rol. Aan de tafel gebeurt alles samen tijdens de uitwerking. Dit heb ik vaak herhaald tijdens de activiteit en ik heb ook vaak de kinderen moeten motiveren om allemaal samen te werken en iedereen moet mee helpen denken en werken! Toch blijft dit een aandachtspunt. Het werken met rollen is goed, maar ik moet duidelijk maken dat dit een 'extra' rol is, iedereen werkt samen aan de tractor en heeft zijn eigen taakje daarbij.

2.3.6 Les: waarneming: 'mijn eigen plantje'

Verloop

Deze les is sterk vergelijkbaar met de activiteit van de klastuin. Alleen hebben de kleuters hier in hun eigen bloempotje gezaaid. Ze hebben dit bloempotje zelf mogen versieren en mogen dit ook mee naar huis nemen.

Ze zijn ook zelf verantwoordelijk voor hun plantje en moeten dit ook elke dag verzorgen, net zoals de kinderen de verantwoordelijkheid hadden om de klastuin te onderhouden.

Reflectie

Omdat de les aansluit bij de activiteit van de klastuin, kon ik hier inzetten op het ervaringsleren. Hebben de kleuters echt iets geleerd uit de vorige activiteit? Gaan ze deze keer anders tewerk? Wat weten ze nog? ...

Tijdens de activiteit rond de klastuin heb ik vooral ingezet op samenwerking. Nu wordt de nadruk hier minder op gelegd, de kleuters mogen elkaar zeker helpen maar dan op een andere manier, nl. materialen delen, ... maar ook samen terugblikken naar de vorige activiteit.

Hier werd duidelijk dat het niet voor alle kinderen even gemakkelijk is om terug te koppelen naar de vorige activiteit. De meerderheid van de kinderen waarvan ik het wel verwacht had, konden nog vlot terugkoppelen. Ze verwoordden hoe ze te werk waren gegaan, met welk materiaal en welke stappen ze moeten ondernemen. Iedereen heeft hier wel zijn best gedaan om zo goed mogelijk in hun eigen potje te zaaien! Deze kinderen zijn eigenlijk heel zelfstandig aan de slag gegaan en heb ik ook zoveel mogelijk zelfstandig laten werken. Hun werk heb ik beloofd door de dikke duim op de ladder, maar ook door een dikke duim van mij. De plantjes kwamen netjes bij elkaar op de vensterbank. Tijdens de uitwerking waren er regelmatig kinderen die eens naar de ladder keken en dan verder werkten zolang de aap bij de afbeelding 'werken' hing. Toen ik zei dat we gingen nakijken zei een kleuter, 'dan moet de aap wel bij het vergrootglas komen'. Dit is weer positief, de kleuter begonnen steeds meer en meer aandacht te hebben voor de ladder en de verschillende fases ook zonder mij.

Sommige kinderen konden nog niet zelf terugkoppelen en hadden daarom nog echt nood aan stap voor stap overlopen van hoe ze een zaadje moesten planten. Met behulp van de ladder zijn we toch tot een goed resultaat gekomen! We hebben de prenten er terug bij gehaald, we zijn gaan kijken naar de klastuin en hebben dezelfde zaadjes en materialen erbij gehaald. Zonder zelf iets voor te zeggen, hebben we gezocht naar wat we moesten doen, hoe we dat gingen doen en wat we hiervoor nodig hadden. Bij sommige kleuters nam dit wel tijd in beslag, maar de kinderen hebben elkaar aangevuld en geholpen als iemand het ergens moeilijk mee had. Dat is heel positief, want zo leren ze van elkaar!

Hier was duidelijk verschil merkbaar tussen de kinderen die een grote dosis zelfsturing en ondernemingszin hebben en de kinderen die dit in een zeer kleine mate hebben. De kinderen die wel veel zelfsturing hebben, legden de link al vaker met de ladder en de aap en de kinderen bij wie dit minder aanwezig is, hadden nog meer sturing van de juf nodig. Mits aanmoediging en sturing maakten deze kinderen ook de link, maar laten meer van de juf zelf komen en hebben een afwachtende houding. Als ik zelf de link legde met de klastuin kwamen er toch initiatieven van de kinderen en vertelden ze over hoe dat ze te werk zijn gedaan om hun deel van de klastuin te maken. Daarna gingen ook zij aan de slag! Het is belangrijk om deze kinderen ook te belonen voor hun inzet. Dankzij een succeservaring zullen ze volgend keer sneller een idee in de groep gooien!

2.3.7 Les: muzische vorming beeld: bloem vilten

Verloop

Als inleiding van de activiteit mochten de kleuters kijken naar, voelen en ruiken aan echte schapenwol. Ze mogen ook eens voelen aan de viltwol en een vergelijking maken. We zijn gestart zoals bij alle lessen met fase 1. Maar omdat deze techniek nieuw is heb ik de activiteit sterk geleid. Ook fase 2 en 3 komen hierin overlappend aan bod. Ik heb verteld wat we moeten doen en we zijn gaan kijken naar alle materialen, en daarna hebben de kinderen de materialen genomen die ze nodig hadden en hebben alles klaar gelegd. Ik heb eerst voorgedaan en daarna zijn de kleuters zelf aan de slag gegaan. Ik heb met de kleuters mee gedaan en duidelijk verwoord wat ik deed en waarom. Als slot heb ik hun vilt open geknipt en was hun bloemetje af. De kleuters waren verrast door het mooie resultaat en de bloemen hebben we laten drogen tot we deze mee konden nemen voor mama!

Reflectie

Deze activiteit boeide elke kleuter! Het was een totaal nieuwe techniek voor de kinderen dus was een sterke sturing wel nodig. Ik heb deze activiteit dan ook met groepjes van 4 kinderen gedaan zodat ik ze alle 4 goed kon begeleiden.

We begonnen onze activiteit zoals alle activiteiten met de vraag: "Wat moet ik doen?" met daarop volgend: "Hoe moet ik dat doen? Ik maak een plan!" Omdat dit nieuw was voor de kleuters heb ik deze fase en ook de volgende fase 'Wat heb ik nodig?' sterk begeleid. Wat niet wil zeggen dat de kleuters niet moesten verwoorden op welke sport de aap moest komen. Het was geen probleem dat ik deze activiteit sterk moest leiden, omdat ik hierdoor heel sterk kon inzetten op de ladder en de aap. Tijdens de uitwerking heb ik telkens verwoord wat ik deed en waarom, zodat de kleuters de techniek van het vilten sneller onder de knie kregen. Na een tijdje herhaalden de kleuters deze stappen en benoemden deze gedurende de activiteit ook regelmatig. Omdat dit een nieuwe techniek is, is het belangrijk om het werk van de kleuters zeker te belonen.

Ik had verwacht dat de kleuters het moeilijker gingen hebben, maar ze waren er redelijk snel mee weg. Bij deze techniek is het nodig om lang en geduldig te werken. De handelingen zijn altijd dezelfde dus kan het voor sommige kinderen snel afgezaagd of saai worden. Er waren kinderen bij wie dit al snel het geval was. Ik had dit niet verwacht van hen omdat ze altijd goed en geconcentreerd werkten. Maar in tegenstelling tot hen was er een kleuter die mij verraste in de compleet andere richting. Hij is iemand die nogal snel opgeeft en dingen niet afwerkt. Hij heeft gedurende de hele activiteit aandachtig en geconcentreerd gewerkt. Maar het was voor mij wel duidelijk dat de activiteit lang duurde. Het is ook een activiteit die veel tijd in beslag neemt, maar naar een volgende keer ga ik meer korte momenten voorzien waarin de kinderen dan verder kunnen werken aan hun viltbloem, zodat de concentratie van iedereen hoog blijft en iedereen betrokken bezig is.

Ook hier, zoals bij elke activiteit heb ik duidelijk een 'stop'-moment ingelast om de aap bij het vergrootglas te hangen. Dan stelde ik de vraag aan de kleuters, wat we moesten doen. De kleuters wisten wat het vergrootglas betekend. "We kijken goed naar onze bloem. Is het bloemetje nog warm? Is het water nog warm? Heb ik nog zeep?" Tijdens deze fase heb ik meer moeten begeleiden omdat de techniek nieuw was en de kleuters niet goed weten waar ze echt op moeten letten. Ik heb samen met hen gekeken naar hun bloem en verwoordde waar ze op moesten letten. Omdat ik tijdens de werkfase vaak verwoord heb wat belangrijk was en de kleuters dit ook al meermaals herhaald hadden, wisten ze toch waar ze extra op moesten letten. Hier heb ik de kleuters ook beloond om hun goede werk en gemotiveerd om verder te doen.

Als de kinderen klaar waren heb ik geholpen om het bolletje open te snijden zodat er een mooie bloem tevoorschijn kwam. De kinderen waren blij met het resultaat en vonden hun bloem heel mooi! Een geslaagde activiteit en een dikke duim voor iedereen!

2.3.8 Zelfstandige activiteit: papegaai maken

Verloop

In de klas was een nieuw dier aanwezig, de papegaai van de piraat die ook in ons versje voorkomt. De kleuters maakten een papegaai van papier met lijm en schaar. Deze opdracht is een zelfstandige activiteit. Ik heb de opdracht in de kring uitgelegd aan de hand van een voorbeeld en een afbeelding met de nodige materialen op. Tijdens deze opdracht wilde ik zien of de kleuters al zelfstandig met de ladder en de aap aan de slag gaan of hier aandacht aan besteden. De kleuters werkten heel zelfstandig en ik ben regelmatig eens gaan kijken en heb het werk van de kleuters beloond of bijgestuurd waar nodig door vragen te stellen die de kinderen aan het denken zetten om tot een oplossing te komen voor hun probleem.

Reflectie

Tijdens deze activiteit wou ik eens iets nieuws proberen. Kunnen de kleuters ook met de ladder werken in een zelfstandige activiteit? Het is niet omdat deze activiteit een zelfstandige opdracht was dat ik hier niet ging kijken of de kinderen niet ging stimuleren en motiveren. De kinderen die als eerste kozen voor deze activiteit waren de kinderen waarvan ik vind dat ze weinig zelfsturing en ondernemingszin hebben. Toch konden deze kinderen zelfstandig aan de slag.

Ik had deze activiteit in de kring voorgesteld aan alle kinderen a.d.h.v. een voorbeeld en een plannetje waarop alle nodige materialen stonden. Zoals bij de andere activiteiten was er hier ook een werktafel en een materialentafel. In de kring had ik ook de afspraak gemaakt, dat ze eerst aan een vriendje moesten vragen en dan pas aan de juf als er iets niet lukt.

Ik heb zelf nog vaak verwezen naar de aap en de fases. De kinderen moesten eerst nadenken en dan pas beginnen. De kleuters mochten van mij altijd naar de aap toe gaan om te kijken waar hij hing of hem aan de juiste sport hangen! En zo weten ze wat ze moeten doen. Maar ik kan besluiten dat het nog te vroeg was

De kinderen zijn heel zelfstandig aan de slag gegaan ook al had ik dat van de eerste groep niet verwacht. Zo zie je maar dat ze je altijd kunnen verrassen. Wat wel sterk opviel tijdens deze activiteit was dat een kleuter wel een vooruitgang heeft geboekt als ik kijk naar het begin van de stage! Tijdens de eerste dagen van de stage was ze heel afhankelijk van de juf die de opdrachten moest geven. Ze gaf ook heel snel op en kwam dit ook telkens melden. Nu is ze heel zelfstandig aan de slag gegaan, heeft zelfs een andere kleuter geholpen tijdens de uitvoering. Zonder het voor te doen maar door uit te leggen hoe hij het best te werk zou gaan. Zeker op dat moment was ik een fiere juf!

Ondanks dat dit een zelfstandige activiteit is, heb ik zelf toch nog wel vaak naar de ladder en de aap moeten verwijzen. Het was dus volgens mij nog veel te vroeg om van de kinderen te verwachten dat ze echt zelfstandig met de ladder aan de slag gaan. Toch merkte is al verschil op, de omgang en het verwijzen was op een andere manier als de eerste dagen. Ik stelde meer vragen aan de kleuters i.p.v. zelf veel te verwoorden, om er achter te komen of ze de werking van de ladder door hadden. Ze mochten van mij de aap bij de juiste sport hangen. Sommige kleuters deden dit al zonder dat ik er echt iets van moest zeggen. Als de aap bij het vergrootglas kwam, waren er ook kleuters die zelf het initiatief namen, "We moeten goed kijken of we goed bezig zijn, zijn we iets vergeten? Wat moet ik nog doen?" Tijdens het reflecteren hielpen ze elkaar ook veel. Door elkaar er op te wijzen wat er fout is,

of wat er nog moest gebeuren. Ze zochten ook samen naar een oplossing. “Er zijn geen kleine papiertjes meer, wat nu?” “Dan kan je ook uit een groot knippen en heb je ook een kleine.” Ik stimuleerde de kinderen hier ook toe door te vragen hoe we iets kunnen oplossen, door te vragen aan een ander kind aan de tafel hoe hij of zij dat zou doen, ... Tijdens deze activiteit was ik vooral verschoten van L., omdat ze nu echt zelfstandig aan de slag is gegaan, naar oplossingen voor een probleem heeft gezocht en zelfs andere kinderen heeft geholpen.

2.3.9 Muzische vorming ‘beeld’ : zeedieren maken

Verloop

Het verloop van deze les is vergelijkbaar met de les boerderijdieren maken. Alleen kon ik tijdens deze les de kleuters beter inschatten omdat ik ze al een tijd heb kunnen observeren. Ook tijdens deze les heb ik de verschillende fases van de ladder stap voor stap bekeken en besproken.

Deze activiteit is een paar keer herhaald, zodat meer kinderen de kans kregen om een zee dier te maken en tijd om hun zeedier af te werken.

Reflectie

Ook tijdens deze les kunnen we terug blikken naar de ‘beeld’-les waar de kinderen een boerderijdier hebben gemaakt. Het lesverloop is hetzelfde en de kinderen gaan op dezelfde manier tewerk.

Hier heb ik geprobeerd om het overlopen van de fases op de ladder meer los te laten en deze verantwoordelijkheid meer aan de kleuters te geven. Fase 1, 3 en 4 zijn fases die de kinderen vlot overlopen en ook benoemen. Fase 2, een plan maken, is voor de meeste kinderen nog altijd moeilijk. Als je hen laat doen, beginnen sommige gewoon met knippen n zonder dat ze echt weten wat ze gaan doen met de geknipte stukken. Dat werd duidelijk als ik vroeg waarom ze aan het knippen waren en wat ze daar mee gingen doen. Hier konden ze geen antwoord op geven. Ik ben met deze kinderen rond de ladder gaan staan en we zijn terug bij fase 1 begonnen. ‘Wat moet ik doen?’ *Een zee dier maken, een walvis, een kwal, ...* ‘Hoe ga ik dat doen? We denken na over hoe dat we ons dier gaan maken, we denken na over een plan.’ Hier kan fase 3 ook al bij betrokken worden. *Bijvoorbeeld: ‘mijn dier heeft 2 vinnen en ogen, welke vorm heeft mijn walvis? Hoe kan ik ogen maken? Wat kan ik daarvoor gebruiken? Hoe zorg ik dat alles vast blijft hangen? Ga ik eerst verven en dan plakken? Wat zou het beste zijn? ...* Zo zijn er nog veel vragen, maar door concrete vragen te stellen aan deze kinderen dachten ze bewust na over hoe ze te werk moesten gaan. Het was dus duidelijk dat de kinderen nog niet toe waren aan ‘de ladder’ zonder sterke begeleiding (toch niet alle kinderen). Want ook hier waren er kinderen die echt naar de ladder keken en dan verder werkten als ze zagen dat de aap nog bij de werkfase hing. Ze namen geen initiatief om zelf de aap verder te hangen. De fase na de werkfase is ook niet gemakkelijk voor de kleuters en heeft nog altijd veel aandacht nodig. Reflectie is ook hier belangrijk zoals bij de les ‘boerderijdieren’ maken. “Blijven de vinnen vast hangen, hoe kan ik dit anders doen? Heeft mijn dier al ogen? Hoe kan ik die maken? Moet mijn dier eerst droog zijn voor ik verder kan werken? ...” Bij deze fase blijft het belangrijk om een stopmoment in te lassen om bewust naar hun dier te kijken en na te denken. “Als we goed bezig en er moet niets veranderen, werken we gewoon verder. Als we klaar zijn, kijken we nog eens of onze vinnen blijven hangen, of ons dier zoveel ogen heeft als we hadden gepland, ... en als laatste komt de aap bij de dikke duim!

Niet alleen uit deze activiteit maar uit alle voorbije activiteiten blijkt dat het maken van een plan en reflecteren tijdens en na het werken moeilijk blijft voor de kinderen en heeft dus extra aandacht nodig.

2.3.10 Les: wetenschap en techniek: bootje maken

Verloop

Het lesverloop van deze les is hetzelfde als dat van de vorige techniekles. Alleen het verhaal en de inhoud zijn anders. De kleuters kunnen de rollen zelf benoemen en verwoorden waar ze voor staan. Hierbij heb ik mijn groepen anders ingedeeld, gelet op de intelligenties van de kinderen. Ook heb ik deze keer de rolverdeling toegepast. Ook de fases van mijn ladder zijn hier weer duidelijk aanbod gekomen. Door het verloop van de activiteit kunnen deze heel duidelijk afzonderlijk aanbod komen.

Reflectie

Omdat de les op dezelfde manier is opgebouwd en sterk vergelijkbaar is met de vorige techniekles steun ik ook hier op het ervaringsleren van de kinderen : Hebben ze echt geleerd uit de vorige les? Bijvoorbeeld bij het plan maken, gaat dit nu beter in de groepen? De kinderen benoemden de rollen en konden ook vlot vertellen wat deze inhouden. Dus hier heb ik veel minder tijd in gestoken en dat is ook beter, want tijdens de vorige activiteit heeft dit (te) veel tijd ingenomen en was er minder tijd voor de werkfase zelf.

De groepsindeling en rolverdeling is anders als tijdens de vorige activiteit, omdat dit niet voor alle kinderen de beste rol of groep was waar hij/zij in zat. Aan de hand van de beginsituatie die opgesteld is m.b.v. observaties kan je dit duidelijk zien. Omdat de groepsindeling en de rollen anders verdeeld waren, verliep het werken in groep beter dan vorige keer. De kinderen waren beter betrokken bij het werken. Ook de kinderen die de vorige activiteit geen of weinig inbreng hadden, hebben deze activiteit meer inbreng gehad en zich ook meer present gesteld om mee te doen. Er was minder motivatie nodig. Toch bleef het wel duidelijk welke kleuters de 'leiders' en 'volgers' zijn.

Het was goed dat ik bewust meer aandacht besteed heb aan de kwaliteiten van de kinderen om de groep in te delen en de taken te verdelen.

De kinderen waren tijdens de vorige activiteit te sterk op hun eigen rol gefocust en werkten hierdoor niet allemaal samen. Dus heb ik hier nog eens extra aandacht aan besteed door dit voor en tijdens het werken aan te halen en regelmatig te herhalen. De kinderen werkten ook al meer samen en iedereen was meer betrokken en dat is volgens mij mede dankzij de nieuwe groepsindeling en rolverdeling.

Ook zijn de kleuters tijdens deze activiteit meer bezig geweest met de ladder en de aap die aan de juiste sport moest hangen. Nadat elke groep klaar was met zijn plan, wat nu ook al duidelijk beter ging dan vorige keer, weten de kleuters welke materialen ze gaan gebruiken. Ik vroeg aan de kleuters : "Wat moeten we nu doen? Waar moet de aap hangen?" en spontaan ging er een kleuter naar de ladder en hing de aap op de volgende sport. Op de vraag, "Wat moeten we nu doen?" kreeg ik het antwoord: "Nu beginnen we met werken." De andere kinderen hadden hier ook aandacht voor, want ze keken naar de ladder terwijl L. de aap aan de juiste sport hing. L. is wel een kleuter waarbij het vanaf dag 1 al duidelijk was dat ze ondernemend is en een grote dosis zelfsturing bezit!

Ook al ging het maken van een plan al duidelijk beter, blijft dit toch wel een aandachtspunt.

2.3.11 Zelfstandige activiteit: piraat knutselen

Verloop

Hier zijn de kleuters weer zelfstandig aan de slag gegaan, ik heb in de kring de opdracht uitgelegd en kort de stappen overlopen. Samen hebben we besproken wat ze nodig hebben om de opdracht tot een goed eind te brengen.

De kleuters zijn aan tafel aan de slag gegaan. Ik ben wel nog regelmatig naar de tafel geweest om te kijken of de kleuters weten wat hen te doen staat. Ik heb de vragen gesteld: "Wat moet je doen? Hoe ga je dat doen? Wat is je plan? Wat heb je nodig?" en ook beloond als ze goed bezig waren. De ladder en de aap staat naast de tafel dus elke keer als ik kwam kijken, heb ik hier de aandacht op gevestigd. Vooral fase 1 tot en met 3 heb ik toch nog sterker begeleid, de werkfase ging vlot! De kinderen hielden zich aan het plan en werkten zo tot hun piraat afgewerkt was. Als ze naar mij toe kwamen omdat ze klaar waren, hebben we samen met de aap en het vergrootglas gekeken of ze echt wel klaar waren of wat ze moesten aanpassen (het is niet de bedoeling dat de piraat zijn voet tegen zijn hoofd hangt / de naam van de kleuter moet ook op het blad staan). Als er niets meer veranderd moest worden, waren de kleuters klaar en kregen ze een dikke duim. Moest er nog iets veranderd worden, werkten ze dit eerst af, keken nog eens na of het nu wel klopte (naam, lichaamsdelen op de juiste plaats, ...) en dan volgde de dikke duim.

Reflectie

Hier kan weer de vergelijking gemaakt worden met de vorige zelfstandige activiteit 'papegaai maken'. Ook hier ga ik weer na of de kleuters geleerd hebben uit hun ervaringen. Tijdens deze activiteit was er niet veel sturing nodig, de kleuters zijn heel zelfstandig aan de slag gegaan, ze hebben de stappen uitgevoerd en hebben zelf het materiaal genomen wat ze nodig hadden. De stiften stonden wel op tafel, maar schaar en lijm moesten ze zelf gaan halen. Ik heb duidelijke instructies gegeven in de kring om na te gaan of ze dit konden onthouden tot aan de uitwerking. Daarna heb ik nog eens kort met hun de verschillende fases overlopen (Wat moeten we doen? We maken een plan en denken na over hoe we eraan beginnen en hoe verder werken, wat hebben we nodig?)

Ook komt duidelijk tot uiting wie zelfsturend en ondernemend is, toch moesten de kinderen bij wie dit niet zo aanwezig is niet onderdoen! Alle kinderen zijn tijdens deze activiteit zelfstandig aan de slag gegaan zonder problemen. Tijdens de reflectiefase(s) hebben we kritisch gekeken naar onze piraat en wat we konden aanpassen, hoe en ook waarom dat nodig is.

Als de piraten klaar waren, werden ze omhoog gehangen zodat iedereen naar hun piraten kon kijken! Dikke duim! Goed gedaan!

Zoals bij de vorige zelfstandige activiteit blijkt dat de kleuters er nog niet aan toe zijn om echt zelfstandig met de ladder en de aap aan de slag te gaan. De kinderen besteedden er wel steeds meer aandacht aan, ook zonder dat ik hier de aandacht op vestigde.

2.4 Algemene reflectie

Er is tijdens de uitwerking van de verschillende activiteiten een duidelijk beeld van welke kinderen ondernemend zijn en een grote dosis zelfsturing bezitten. Er is ook een duidelijk verschil tussen de kinderen die volgzzaam zijn en de leiderstypes in de klas. Toch zijn niet alle leiderstypes ook bekwaam genoeg om echt een groep te leiden en beslissingen te nemen om samen tot 1 doel te komen. Het werken met de ladder en de aap heeft nog veel sturing nodig, de fases heb ik duidelijk verwoord en ik heb de kleuters ook veel zelf laten verwoorden door veel vragen te stellen en zelf geen oplossing te geven. Dat is van groot belang om te leren werken met de verschillende fases en helpt ook om deze beter te begrijpen. De verschillende fases zijn extra verduidelijkt door de aap van sport naar sport omhoog te laten klimmen naar de dikke duim. Die dikke duim is voor de kleuter hun beloning die ze krijgen van de juf, maar ook van elkaar en ze mogen ook zeker fier zijn op zichzelf! Positieve bekrachtiging is ook hierbij heel belangrijk. Als een kind succeservaringen beleeft en het kind voelt zich goed en veilig in de klas, dan is dat al een stap in de goede richting in het ontwikkelen van zelfsturing! Het kind zal dan ook meer en sneller durven om ideeën aan te brengen.

De kinderen hebben niet alleen de verschillende fases zelf verwoord, maar hebben ook de aap zelf naar de juiste sport gebracht en de aap moet meewerken, de aap moet mee klimmen naar boven, zoals sommige kleuters het proces benoemden.

Fase 2 en 3 komen vaak in overlap aan bod. Ze kunnen elkaar ondersteunen. 'Hoe gaan we dat doen? Wat hebben we daarvoor nodig?' Toch blijft het belangrijk om deze zoveel mogelijk apart aan te bieden tot de kinderen de methode helemaal onder de knie hebben. Ook moet er nog veel aandacht besteed worden aan de reflectiefases, zowel tijdens als op het einde van de opdracht. Dit is van groot belang omdat de kinderen zo kunnen terug koppelen naar een gelijkaardige activiteit en terug denken aan hoe ze daar gehandeld hebben. Deze fase is voor kinderen ook moeilijk en kan daarom de extra begeleiding zeker gebruiken!

Tijdens de uitwerking van de activiteiten heb ik ook de samenwerking tussen de kinderen gestimuleerd, niet alleen in de technieklessen maar bijvoorbeeld ook bij het delen van materialen en het samen plantjes water geven.

Omdat de werking van de activiteiten vaak terug komt in andere activiteiten heb ik de kinderen kunnen stimuleren om te leren uit hun ervaringen en om telkens terug te kijken naar een gelijkaardige activiteit. Dit is ook een manier van terugblikken.

De kleuters zijn nog niet klaar om volledig zelfstandig met de ladder aan de slag te gaan.

Als de kinderen de methode onder de knie hebben, kan overgegaan worden naar het werken met een individuele trap(A4-formaat) voor elke kleuter zodat iedereen zelfstandig aan de slag kan gaan met een eigen stappenplan in 2D en eventueel de aap als wasknijper aanbieden. Ook als individuele begeleiding wenselijk is, kan dit toegepast worden.

2.5 Observatie van de speel – en leeromgeving a.d.h.v. screeningsinstrument

Ik heb dit screeningsinstrument, waarvan een leeg exemplaar in de bijlage te vinden is, gehanteerd om mijn eigen handelen in de klas na te gaan. Om zo een beter beeld te krijgen van de manier waarop ik mijn eigen handelen en ik het klasklimaat kan aanpassen zodat de zelfsturing en de ondernemingszin van de kinderen optimaal gestimuleerd kon worden! Ik vond het wel interessant om dit in te vullen. Er staan aspecten in die vanzelfsprekend zijn, zoals organisatie en het stimuleren van een positief klasklimaat. Dit zijn aspecten waar je sowieso altijd aan werkt, maar ook aspecten waar je even moet bij stilstaan. Als je dit screeningsinstrument een paar keer per schooljaar invult, kan je nagaan of er een positieve evolutie is in je eigen klaswerking.

3 Praktijkbesluit

Ik kan uit mijn eindobservaties afleiden dat de zelfsturing en ondernemingszin van de kinderen in grote lijnen op hetzelfde niveau zijn gebleven. Toch was hier en daar een subtiele groei merkbaar bij kinderen, waarvan de zelfsturing en ondernemingszin bij aanvang van de stage miniem waren. Dit vind ik al heel positief aangezien de korte periode dat ik de methode heb toegepast. Ik ben er daarom ook van overtuigd dat als deze methode een langere tijd met regelmaat toegepast wordt, er wel een groei merkbaar zal zijn in de zelfsturing en ondernemingszin

Wat een aanpassing zou kunnen zijn is om elke fase een andere kleur geven. Zodat de kinderen hier ook een link kunnen leggen.

Een eventuele aanvulling kan zijn dat, als de methode gekend is door de kleuters, de ladder en de aap in 2D wordt aangeboden, en ook een ladder wordt voorzien voor alle kinderen. Zo kunnen ze zelfstandig werken met hun eigen stappenplan. De aap kan dan voorgesteld worden door een wasknijper met een prent van de aap op, zodat deze voorstelling nog hetzelfde blijft.

Deze methode is eventueel ook aanpasbaar naar elk thema door de aap te vervangen door eender welk figuurtje dat in het thema past.

4 Algemeen besluit

Hier koppel ik terug naar mijn praktijkprobleem waar u kan lezen dat er volgens onderzoek niet bewust genoeg gewerkt wordt aan zelfsturing bij jonge kinderen en het toch belangrijk is om hier aan te werken. Dit speelt een belangrijk rol bij veel dagelijkse en minder dagelijkse activiteiten. Zelfsturing is belangrijk voor de schoolloopbaan en voor de totale ontwikkeling van het kind. Daarom is het belangrijk leerkrachten te stimuleren om meer bewust te werken aan zelfsturing!

In dit onderzoek ben ik nagegaan op welke manier je zelfsturing maar ook ondernemingszin kan stimuleren bij kleuters. Hiervoor heb ik verschillende methodes onder de loep genomen. Uit deze methodes heb ik de sterktes genomen om tot één nieuwe methode te komen. Ik heb deze toegepast in een kleuterklas met de oudste kleuters. Vóór ik hier aan kon beginnen, moest ik eerst een beeld hebben van de mate waarin de kinderen al zelfsturend en ondernemend waren, dit met behulp van het screeningsinstrument van zelfsturing en ondernemingszin. Eens ik een beeld had van de zelfsturing en de ondernemingszin van de kinderen kon ik activiteiten opbouwen a.d.h.v. mijn nieuwe methode. Ik heb gekozen om mijn activiteiten toe te passen op het domein 'wetenschap en techniek'. Ook heb ik mijn lessen 'beeld' op deze manier opgesteld, omdat 'beeld en techniek' sterk bij elkaar aanleunen.

Ik heb door dit hele proces mijn kennis over zelfsturing en ondernemingszin uitgebreid en ervaring opgedaan die ik zeker meeneem naar mijn toekomstige klaspraktijk.

5 Bibliografie

- Aarssen, J., Van Der Bolt, L., Leseman, P., Neeltj, J., Davidse, M., De Jong, T., & Mesman, J. (2010, September). *Sardes speciale editie. zelfsturing als basis voor de ontwikkeling van het kind. Sardes speciale editie* , 1-36.
- Bon, N. v. (2009, mei). Opgehaald van samen onderwijs maken: file:///C:/Users/Jesmien/AppData/Local/Temp/Nine_van_Bon_Concentratieproblemen_bij_kinderen_met_ADHD.pdf
- Deterd oude Weme, G., & Van Tuijl, C. (2013). tweeljk: zelfregulatie De rol van de leerkracht. *De wereld van het jonge kind* , 10-13.
- Donkers, G. (2011). *zelfregulatie een contextueel sturingsconcept van sociale interventie*. Bohn Stafleu van Loghum .
- Hecke , F. (2011). *zelfregulatie zelf onder controle krijgen*. Needs : ?
- Herbots, E. e. (2008). Een koffer vol ondernemingszin. *Een koffer vol ondernemingszin*. Leuven , Vlaams -Brabant , België : CEGO Publishers .
- Jacobse, A. E. (2007). *De takentrap*. . Groningen: Rijksuniversiteit Groningen: Pedagogische Wetenschappen en Onderwijskunde.
- Laevers, F., Bertrands, E., Declercq, B., & Daems, M. (2004). *Instrumenten voor de screening van kleuters en de observatie van de speel- en leer omgeving* . Leuven Belgium: CEGO Publishers .
- Laevers, F., Bertrands, E., Declercq, B., & Daems, M. (2008). *ondernemingszin (h)erkennen screening van 6-12 jarigen*. Leuven: CEGO publishers.
- Musters,, Y., & Heijden, A. (2013). *taakgerichtheid bij kleuters: stap voor stap naar een taakgerichte werkhouding*. Breda .
- Paelman, F. (2006). *CLIM coöperatief leren in multiculturele groepen CLIM wijzer*. Antwerpen: de boeck.
- Paelman, F. (2007). *CLIM coöperatief leren in multiculturele groepen. Klein, klein climmertje*. Antwerpen: de boeck.
- Santermans, B. (2005). *Stippes stappen, systematische training van een goede werk- en leerhouding bij kinderen met een handig stappenplan*'. ABIMO.
- Santermans, B. (2005, December). *Stippes stappen handleiding voor leerkrachten*. Waasmunster: Abimo . Opgehaald van www.schoolsupport.nl: www.schoolsupport.nl
- Timmermans, K. (2011). *werkhouding bij kleuters*. Leuven: Lannoo.
- Uitgeverij de boeck. (2006). *CLIM coöperatief leren in multiculturele groepen*. . Berchem : de boeck. Opgehaald van hoger.deboeck.com: http://hoger.deboeck.com/resource/extra/9789045516578/CLIM_leaflet_2006__2_.pdf
- Westerbeek , K., Broekhof, K., IJsbrand , J., & Aarssen, J. (2013). Groot onderzoek naar het kleine kind . *Sardes* , 31.
- Yonne, M. (2013). *taakgerichtheid bij kleuters*. Breda: Avans Hogeschool.

6 Bijlagen

6.1 Screeningsinstrument zelfsturing en ondernemingszin

IDENTIFICATIE		
Naam:	Geboortedatum:	Geslacht:
Naam observator:	Functie:	
Observatie periode:	Invuldata:	

1. MIX VAN ZELFSTURING EN CREATIVITEIT: ondernemingszin							
1.1 Wilskracht (ervoor gaan en doorzetten)							
<u>Warmlopen:</u> *	NIET	1	2	3	4	WEL	
De kleuter is snel/makkelijk voor een initiatief te motiveren.							
<u>Impact:</u> *	NIET	1	2	3	4	WEL	
De kleuter wil actie en gevolg ervaren, kan niet met de pakken blijven zitten, wil iets doen en initiatief nemen.							
<u>Doorzetten:</u>	NIET	1	2	3	4	WEL	
De kleuter wil iets afwerken, neemt eventuele negatieve consequenties erbij en wil kost wat kost zijn doel bereiken							
Algemene score:							
<ul style="list-style-type: none"> - Blijft vaak passief wachten. - Initiatieven interesseren hem niet. - Blijft bij de pakken zitten/ hulpeloze indruk. - Geeft snel op. 	<ul style="list-style-type: none"> - Initiatief nemer - is snel geïnteresseerd. - Doorzetter ondanks hindernissen en frustraties. - Geniet van de impact, realiseert vaak iets en wil kwalitatief resultaat. 						
<i>Sluit meer aan bij situatie links of rechts:</i>							
	1	2	3	4	5	6	7
1.2 Richting kiezen (weten wat je wilt)							
<u>Kiezen:</u>	NIET	1	2	3	4	WEL	
Voelt aan waar hij/zij naar toe wil, bewust van wat hem/haar bevalt of niet, maakt keuzes en beslist.							
<u>Gedreven:</u> *	NIET	1	2	3	4	WEL	
Geëngageerd voor iets, dan kan hij het moeilijk loslaten. Constant mentaal mee bezig zijn, het project slorpt hem helemaal op.							
<u>Inspiratie:</u> *	NIET	1	2	3	4	WEL	
Ideeën over mogelijke initiatieven komen vanzelf naar boven, ziet originele mogelijkheden, doelen en acties.							
Algemene score:							
<ul style="list-style-type: none"> - Weet niet wat hij wil, heeft weinig zicht/voeling op wat hem aanspreekt - Kan niet kiezen. - Toont weinig interesse. 	<ul style="list-style-type: none"> - Voelt goed aan waar hij/zij naar toe wil en kiest daar voor. - Heeft veel inspiratie. 						

<ul style="list-style-type: none"> - Ontbreekt hem/haar aan inspiratie om iets te ondernemen of mogelijke acties te bedenken. 	<ul style="list-style-type: none"> - Initiatieven en originele mogelijkheden kom spontaan in hem/haar op. - Ziet ook in moeilijk situaties kansen om activiteiten te bedenken. - Genomen initiatieven laten hem/haar niet los.
<p><i>Sluit meer aan bij situatie links of rechts:</i></p> <p style="text-align: center;">1 2 3 4 5 6 7</p>	
<p>1.3 Scenario's bedenken en uitvoeren (weten wat je te doen staat en het voor elkaar krijgen)</p>	
<p><u>Van start gaan + stapsgewijs uitvoeren:</u> Kan bij een vertrouwde opdracht/situatie aan de slag. Kan de opeenvolgende stappen voor de geest halen en zo ook zo uitvoeren.</p>	<p>NIET 1 2 3 4 WEL</p>
<p><u>Nieuwe scenario's in de actie ontwikkelen:</u> * De kleuter kan bij een nieuwe opdracht vlot starten, bedenkt al doende hoe men te werk kan gaan om de opdracht tot een goed eind te brengen.</p>	<p>NIET 1 2 3 4 WEL</p>
<p><u>Prioriteit:</u> Bij de uitvoering van het initiatief kan hij/zij goed onderscheiden van belangrijk is en wat niet. Voelt spontaan welke stap eerst komt, wat zeker afgewerkt moet worden en wat niet.</p>	<p>NIET 1 2 3 4 WEL</p>
<p><u>Alertheid, bijsturen en zorgvuldigheid:</u> Tijdens de activiteit is hij/zij alert, heeft alles goed in de gaten, heeft oog voor detail en stuurt bij waar nodig.</p>	<p>NIET 1 2 3 4 WEL</p>
<p><u>Breed vizier:</u> De kleuter kan meer deel handelingen tegelijk overzien als hij bezig is, houdt spontaan andere relevante dingen in het oog.</p>	<p>NIET 1 2 3 4 WEL</p>
<p><u>Anticiperen:</u> Tijdens de uitvoering kijkt de kleuter vooruit, voorziet hoe het verder zal lopen en wat hij nodig zal hebben. De kleuter stuurt in functie hiervan bij.</p>	<p>NIET 1 2 3 4 WEL</p>
<p><u>Originaliteit:</u> * De kleuters vertrouwd op zijn improvisatie vermogen. Hij/zij weet meteen verschillende manieren om iets aan te pakken en vindt originele oplossingen.</p>	<p>NIET 1 2 3 4 WEL</p>
<p><u>Flexibiliteit:</u> * De kleuter kan flexibel omgaan met onverwachte omstandigheden en wijzigingen hij/zij kan deze mogelijkheden benutten.</p>	<p>NIET 1 2 3 4 WEL</p>

Algemene score:	
<ul style="list-style-type: none"> - Gaat traag of niet van start en heeft zelfden een beeld van hoe iets aangepakt kan worden. - Volledig hulpeloos bij nieuwe opdrachten. - Tijdens uitvoering dwaalt hij/zij regelmatig af. - Opeenvolging van stappen worden moeizaam uitgevoerd. - Belangrijke details in de uitvoering en omgeving ontgaan hem/haar. - Heeft het niet in de gaten als het fout loopt. - Onvoorziene omstandigheden brengen hem uit zijn evenwicht, houdt krampachtig vast aan het vertrouwde. 	<ul style="list-style-type: none"> - Zowel bij vertrouwde als nieuwe opdrachten gaat hij doelgericht aan de slag. - Houdt van uitdaging, durft met weinig informatie beginnen en vertrouwt zijn improvisatie en creativiteit om verdere stappen te plannen. - Tijdens de uitvoering blijft de kleuter alert voor details en stuurt bij. - Anticipeert op het resultaat en houdt breed zicht op de werkzaamheden. - Houdt van onverwachte wendingen en past zich flexibel aan onvoorziene omstandigheden aan. - Gaat vaak vernieuwend te werk en komt met originele ideeën.
<p><i>Sluit meer aan bij situatie links of rechts:</i></p> <p style="text-align: center;">1 2 3 4 5 6 7</p>	

1.4 afstand nemen							
<u>Planmatigheid, strategisch denken:</u> De kleuter vliegt er niet meteen in, maar overdenkt strategisch wat hij moet doen en hoe hij te werk zal gaan. Neemt berekende risico's.	NIET	1	2	3	4	WEL	
<u>Doelbewust zijn:</u> De kleuter kan aangeven wat hij/zij met zijn initiatief wil bereiken.	NIET	1	2	3	4	WEL	
<u>Analyseren:</u> Als het niet lukt blijft de kleuter niet nutteloos door doen, maar stopt, denkt na en wijzigt zijn plan.	NIET	1	2	3	4	WEL	
<u>Efficiëntie:</u> Heeft in de gaten wanneer zijn/haar inspanningen niet opleveren wat hij /zij wil.	NIET	1	2	3	4	WEL	
<u>Los laten:</u> De kleuter kan afzien van een project waaraan hij/zij gehecht is als blijkt dat het weinig kans op slagen heeft.	NIET	1	2	3	4	WEL	
<u>Evalueren:</u> Na afloop aangeven of het resultaat overeen komt met wat hij voor ogen had.	NIET	1	2	3	4	WEL	
<u>Ervaringsleren:</u> De kleuter leert uit de opgedane ervaring, kan aangeven wat werkt en wat anders aangepakt moet worden.	NIET	1	2	3	4	WEL	
Algemene score:							
<ul style="list-style-type: none"> - Gaat halsoverkop te werk. - Er wordt gefocust op deelaspecten zonder dat het verder afgelegen doelen aangegeven worden. - Als iets niet lukt, geeft hij snel op of blijft door doen zonder stil te staan bij het probleem. - De kleuter blikt zelden terug op een taak. Wat gedaan is, is voorbij. - Ziet het al een klus die gedaan moet worden. - Leert weinig uit ervaringen, houdt vast aan zijn ideeën en routines. Hij kan zichzelf niet in vraag stellen. 	<ul style="list-style-type: none"> - Kan vooruitblikken: bij een complexe opdracht gaat hij/zij planmatig en strategisch te werk. Waarbij hij vlot kan aangeven wat hij wil bereiken en hoe hij te werk zal gaan. - Wanneer iets niet lukt tijdens het uitvoeren, analyseert hij/zij de situatie i.f.v. een beter aanpak. - Kan bij een onhaalbare opdracht het project loslaten. Ook al is hij gehecht. - Sterk in terugblikken. - Activiteit wordt geëvalueerd op kwaliteit en efficiëntie. - Leert uit de ervaring en bouwt kennis op. 						
<i>Sluit meer aan bij situatie links of rechts:</i>							
	1	2	3	4	5	6	7

2. LEIDERSCHAP						
<u>Mobiliseren en samenbrengen:</u> De kleuter kan andere samenbrengen en stimuleren tot actie en initiatief nemen.	NIET	1	2	3	4	WEL
<u>Inspireren:</u> * Inspireert andere met ideeën over initiatieven, is overtuigend en wordt in zijn ideeën gevolgd.	NIET	1	2	3	4	WEL
<u>Duidelijkheid scheppen, structureren, synthetiseren:</u> De kleuter probeert ideeën van andere samen te brengen tot geheel.	NIET	1	2	3	4	WEL
<u>Beslissen:</u> De kleuter draagt bij dat er in de groep beslist wordt of beslist zelf een aantal voorstellen die uitgevoerd worden.	NIET	1	2	3	4	WEL
<u>Verdelen en delegeren:</u> Kan het werk in de groep organiseren, delegeert taken en kan daarbij de competenties van de anderen goed in schatten.	NIET	1	2	3	4	WEL
<u>Overzien:</u> Heeft oog voor het geheel terwijl hij/zij zijn eigen deel uitvoert bijsturen bij waar nodig.	NIET	1	2	3	4	WEL
<u>Coachen:</u> De kleuter kan andere motiveren tijdens het werken, voelt de andere aan, speelt in op problemen en vangt emoties op.	NIET	1	2	3	4	WEL
<u>Gepaste hulp bieden:</u> De kleuter kan andere helpen met de werkwijze te volgen, geeft suggesties zonder hun werk in hun plaats te doen.	NIET	1	2	3	4	WEL
<u>Bijsturen:</u> De kleuter zet anderen aan tot bijsturen en verbeteren en legt hierbij de lat hoog.	NIET	1	2	3	4	WEL
<u>Verantwoordelijk:</u> De kleuter heeft oog voor het effect van de actie op anderen en de omgeving.	NIET	1	2	3	4	WEL
Algemene score:						
<ul style="list-style-type: none"> - Blijft aan de kant staan in relatie met anderen. - Bij groepswork is hij /zij het 5^e wiel aan de wagen. - Doet geen constructieve bijdrage aan de groep en doet geen of een storende inbreng. - Is bezig met eigen dingen of helemaal niets, heeft weinig ook voor het grotere geheel. 	<ul style="list-style-type: none"> - Profiel van een leider. - Als er iets moet gebeuren neemt hij/zij spontaan een initiatief om mensen te mobiliseren. Inspireert anderen en kan ideeën goed overbrengen. - Bepaald de koers van de groep mee. - Kan spontaan knopen doorhakken en samen brengen van ideeën. - Kan het geheel overzien, biedt hulp, moedigt aan en stuurt bij. 					

	- Bewust van de verantwoordelijkheid die hij draagt.						
<i>Sluit meer aan bij situatie links of rechts:</i>							
	1	2	3	4	5	6	7
3. SYNTHESE							
Bepaal voor de kleuter in welke mate hij over zelfsturing/ ondernemingszin beschikt door het meest passende vakje te kleuren/ aan te kruisen.							
	ZELFSTURING			ONDERNEMINGSZIN			
In uitzonderlijke mate aanwezig							
In duidelijke mate aanwezig							
Gemiddeld aanwezig							
In geringe mate aanwezig							
In zeer geringe mate aanwezig							
	De mate waarin de kleuter zichzelf beredert om in een gegeven situatie de hoogste mogelijke levenskwaliteit te bereiken. De mate waarin hij/zij de mogelijkheden in zichzelf en zijn omgeving zo goed mogelijk benut. De kleuter beheert zijn/haar mogelijkheden. Hij/zij kan keuzes maken, bezit het nodige doorzettingsvermogen, weet hoe zijn/haar plannen te realiseren. Hij/zij voert ze daadwerkelijk uit en kan afstand nemen om te leren uit ervaringen			De mate waarin de kleuter in een welbepaalde situatie originele ideeën kan bedenken over mogelijke doelen en initiatieven. De mate waarin hij/zij beschikbare middelen optimaal inzet om acties op te zetten die tot de realisatie van zijn doelen in initiatieven leiden. De mate waarin hij/zij grenzen verlegt, iets nieuws creëert dat tot kwaliteit van leven bijdraagt. De mate waarin dit afstraalt op de groep. De kleuter wil impact, is geïnspireerd en gedreven bezig, hij/zij krijgt het in wisselende omstandigheden voor elkaar en kan afstand nemen om te leren uit zijn ervaringen.			

6.2 Uitgeschreven lessen

Les 1: waarneming klastuin

Kern leerplandoel(en)	
<ul style="list-style-type: none"> - Wo, na, 3.2.1 (3) OD 1.01 pg. 41. Verschillen onderscheiden in geluid, geur, kleur, smaak en voelen. - Wo, na, 3.2.1 (6) OD 1.13 pg. 41. Een houding van zorg en respect voor de natuur. - Wo, 3.2.2. (14) pg 42. Bij planten eenvoudige verzorgingshandelingen uitvoeren en verwoorden. 	
Inhoudsanalyse	
Kennen	Kunnen
	Zaaien en planten, verwoorden wat ze doen en hoe ze te werk willen gaan.
Attitude	
Met zorg en respect omgaan met de zaadjes en plantjes. Elke dag hun plant verzorgen.	
Woorden en begrippen	
Functionele woordenschat	Themawoordenschat
Dik, kort, lang, smal, groot, klein, groter dan, dikker dan, kleiner dan, ...	Zaaien, planten, aarde, bloempot, tuin, tuinieren, tuinkers, zonnebloem, bloembol, radijs
Concrete lesdoelen	
<ul style="list-style-type: none"> - Wo, na, 3.2.1 (3) OD 1.01 pg. 41 de kls. ruiken, voelen, kijken en proeven de zaadjes, ze vergelijken deze met elkaar a.d.h.v. hun verschillende eigenschappen (geur, kleur, vorm, structuur, smaak, ...) - Wo, na, 3.2.1 (6) OD 1.13 pg. 41 de kls. gaan zorgzaam met de zaadjes om, ze zaaien en planten met zorg. Ze zien dat de zaadjes groeien doordat ze hier goed zorg voor dragen. - Wo, 3.2.2. (14) pg 42 de kls. maken een tuintje voor de klas die ze per 2 goed moeten verzorgen. 	
Beginsituatie informatie	
Relevante kind- en groepsinformatie in functie van gekozen doelen	Gevolgen van beginsituatie voor de betreffende activiteit i.f.v. het bereiken van de vooropgestelde doelen
<p>Er is op de grote speelplaats een tuintje van de grote kinderen.</p> <p>Er staan plantjes in de klas.</p> <p>L. heeft een minder sterke fijne motoriek, zaaien is moeilijk door dat ze 'stijve vingers' heeft. Ze doet wel altijd haar best.</p> <p>Kls. voelen zich goed t.o.v. elkaar. (WB is +)</p> <p>Kls. trekken altijd naar dezelfde kinderen.</p> <p>Nieuwe manier van werken (ladder zelfstandig project)</p>	<p>Kls. hebben al een tuintje gezien (als ze dit niet thuis hebben?)</p> <p>Laten experimenteren, vriendje kan helpen. Belonen!</p> <p>Kiezen met wie ze samen werken zal niet moeilijk zijn. Kunnen ze samen beslissingen nemen?</p> <p>Zorg dat niet altijd dezelfde kleuters samen gaan. Stimuleren om jongen – meisje samen te laten gaan.</p> <p>Duidelijk aanhalen, herhalen, duidelijk stappen verwoorden en de aap ook telkens verhangen. Kls. vragen om naar de ladder toe te gaan, te kijken waar de aap is, ... →</p>

<p>Le: behulpzaam</p> <p>Kaa: behulpzaam, als hij geen zin heeft doet hij ook niet veel.</p> <p>Ma en Mi: werkhouding niet zo sterk.</p> <p>Li, Y, No: goede werkhouding, willen werken, werken nauwkeurig, helpen graag.</p> <p>Ki: haantje te voorste, zal de taken verdelen onderling.</p> <p>D: rustige kleuter, rustige werker, zegt niet veel, trekt haar plan. In groep is ze vaak beslissingloos, laat de ander kiezen en bepalen wat er gebeurt. Ze heeft geen vast maatje in de klas.</p>	<p>nieuwe manier van werken: er is nog sterke sturing nodig!</p> <p>Kan en mag andere kleuters helpen, ook andere kinderen dan zijn maatje. Belonen voor zijn samenwerking!</p> <p>Stimuleren door de andere kinderen te belonen voor hun inzet, iedereen kan iets, dus hij kan dit ook!</p> <p>stap voor stap werken, belonen na elke stap of fase.</p> <p>Zelfstandig laten werken nadat de uitleg gegeven is, bij hen kan ik al duidelijker en meer linken naar de aap. (al een stapje verder)</p> <p>Zijn 'maatje' ook eens aan het woord laten en zijn keuze ook eens voorrang geven.</p> <p>Stimuleren tot overleg: " Heb je dat al eens aan x gevraagd? Wat vind jij ervan? Hoe zou jij dat doen? Welke zaadjes kies jij?" (naar de andere kleuter toe)</p> <p>Rustig laten werken, werk belonen, kan met iedereen samenwerken, maar moet zich niet laten doen. (voorbeeld al niet bij Ki zetten in een groepje) omgekeerde begeleiding nodig als Ki. "Heb je dat al eens aan x gevraagd? Wat vind jij ervan? Hoe zou jij dat doen? Welke zaadjes kies jij?"</p> <p>Vragen om te verwoorden wat ze doet en hoe ze iets doet, zodat je een beeld krijgt van hoe ze denkt.</p> <p>Zijn de kls al mee met de ladder en de aap?</p>
Extra differentiatiemogelijkheden	
Mogelijkheden	Uitwerking
<p>Kls. mogen later in de week zelf in een eigen potje zaaien.</p> <p>Afspreken wie wanneer de plantjes verzorgt.</p>	<p>Taakverdeling onderling.</p>
Groeperingsvorm	
Keuze in het vet zetten	Motivatie
Kleine groep keuze	<p>Alle kleuters komen aan de beurt, maar de kls. kiezen zelf met wie ze samen 1 bak maken.</p>
Werkvorm	
Keuze werkvorm	Motivatie
Samenwerkingsvorm	<p>Kls. verzorgen samen 1 bloembak, ze beslissen samen welke zaadjes ze kiezen, ze planten en zaaien samen in de bak en verzorgen in de loop van de week hun bak ook samen.</p>
Media	
Keuze	Aandachtspunt bij uitwerking
Tafelbescherming	

<ul style="list-style-type: none"> - 5 bloembakken - kleine potjes - keukenpapier - aarde - schepjes - handschoenen - gieter - vergrootglas - zaadjes : <ul style="list-style-type: none"> o Tuinkers o Zonnebloem o Radijs o Bloembollen - prent zaaien - prent planten - touw 	
Observatie en bijsturing	
Aandachtspunten voor observatie	Ideeën voor bijsturing
<ul style="list-style-type: none"> - kunnen de kls. zaaien en planten? - Kunnen ze hun werk verdelen? - Komen ze samen tot een keuze? - Weten ze hoe ze tewerk moeten gaan? - Helpen en stimuleren de kls. elkaar? - Wie neemt de leiding? 	
Bronnen	
http://www.tuinadvies.be/artikels/radijs.htm	

- Welk zaadje is dit? Dit kan je wel opeten. Een zonnebloem zaadje.
- Hoe proeft het?
- Is dit ook een zaadje? Wat is dat dan?
- Een bloem, dit is een bloembol die we moeten planten. Welke bloem gaat het worden?

Verschil tussen zaaien en planten.

Planten = Kuiltje maken, zand erover. Hier mag je de aarde die we erover gaan doen niet aandrukken, weet iemand waarom? Je moet ervoor zorgen dat het zaadje zuurstof krijgt, zo kan het groeien.

Zaaien = de zaadjes over de aarde strooien. De zaadjes een heel klein beetje met zand bedekken zodat ze wat beschermd zijn. We drukken de aarde hier ook niet hard aan.

Juf laat een prent zien van zaaien en planten. Kls. benoemen de prent correct

- Wie heeft een tuin bij zijn thuis?
- Werk je ook in de tuin?
- Wat staat er allemaal in die tuin?
- ...

Geleide beleving

We gaan een tuintje maken in de klas in deze bloembakken.

Er is 1 bak voor 2 kinderen in de klas. Jullie maken samen 1 tuin en verzorgen de tuin als echte tuinmannen en vrouwen!

Werken volgens fases: nieuw voor de kinderen. = sterk begeleiden.

1. Wat moet ik doen?

Een tuin maken in de klas.

	<p>2. Ik maak een plan?</p> <p>Kls. maken een plan, ze denken na over hoe ze te werk zullen gaan. Juf begeleid door vragen te stellen die de kls. aan het denken zetten. Juf begeleid dit plan nog sterk (nieuw voor de kls)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kls. maken per 2, 1 tuintje • Ze kiezen 3 verschillende plantjes die ze willen zaaien/planten. (zonnebloem, radijs, tuinkers, bloembol) Elke kleuter krijgt hier dan 1 zaadje van. Tuinkers een beetje tussen de vingers. • De bloembak moet in 3 verdeeld worden. Hoe? Juf helpt hierbij. • Moet ik zaaien of planten? <ul style="list-style-type: none"> - Zonnebloem + bloembol = planten - Tuinkers, radijs = zaaien • Kenteken zaadjes? • Kenteken naam kleuters? <p><u>Ko zet de kls. aan het denken:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Hoe gaan we te werk? - Wat doe ik eerst? - Wat doe ik laatst? - Hoe zaai ik een zaadje? - Hoe plant in een zaadje? - Waar moet ik in planten? - Hoe weet ik waar ik wat heb geplant? - Mogen alle zaadjes samen? - Hoeveel plaats heb ik? - Met wie ga ik een tuin maken? - Welke zaadjes kies ik? - ... 	
--	--	--

<p>4. slot</p>	<p>3. Wat heb ik nodig?</p> <p>Kls. denken na wat ze allemaal nodig hebben om hun stappen/plan te kunnen uitvoeren. Ze worden geholpen door de materialen op de tafel. Wat we niet nodig hebben, zetten we aan de kant, zodat we plaats hebben. (zie materialen hierboven)</p> <p>4. Ik doe mijn werk! (belonen is belangrijk)</p> <p>De kls. gaan aan de slag. Ko motiveert en stimuleer! Belonen is belangrijk in deze fase. <i>Ko laat de kls. verwoorden wat ze doen en waarom.</i></p> <p>5. Doe ik mijn werk goed? wat moet ik veranderen?</p> <p>Ko en kls. kijken (tijdens fase 4) of ze goed bezig zijn.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Wat moest ik zaaien/planten? (hulp vragen aan elkaar en aan de juf) - Is mijn bak verdeeld in 3 stukken? (nakijken) - Is er genoeg aarde in mijn bak? (Aarde bijvullen) - Weet ik nog welke zaadjes ik gekozen heb? (Kijken op het zakje) - ... <p>6. Ik werk verder</p> <p>Kls. werken verder, ze passen eventueel hun handelingen aan, denken na over welke stappen nog moeten gebeuren en hoe ze dit doen (terugkoppelen naar vorige fases!)</p> <p>7. ik kijk na.</p> <p>Heeft het plantje water? Is het plantje beschermd? Hebben de plantjes zon? GOED GEDAAN!</p> <p>Opruimen</p> <p>Ko en kls. ruimen alles netjes op. De aarde op de tafel en op de grond wordt opgeveegd. Alle restjes worden in de vuilbak gedaan. Alle materialen worden terug in de bak gelegd.</p>	
----------------	--	--

Les 2: muzische vorming beeld: boerderijdieren maken

Kern leerplandoel(en)		
<ul style="list-style-type: none"> - Muvo, be, 1.2.6 pg 9. hebben een mentaal beeld van hetgeen ze willen weergeven. - Muvo, be 1.2.7 pg. 9 kunnen verschillende beeldende, technische middelen aanwenden en samen gebruiken om tot beeldend werk te komen. (OD 1.4) - Muvo, be, 1.2.12. pg 9. kunnen vertrouwen op hun expressiemogelijkheden en durven hun eigen expressiestijl tonen. (OD 6.3) - Muvo, be, 1.2.11. pg 9. verwoorden hun werkwijze, oplossing en resultaat. 		
Inhoudsanalyse		
Kennen	Kunnen	Attitude
Boerderijdieren, voorkeurszijde (buiten Lu)	Expressief en creatief te werk gaan, tot een idee komen.	Ordelijk werken, respect voor het materiaal en elkaar. 'Ik werk mijn dier af!'
Woorden en begrippen		
Functionele woordenschat		Themawoordenschat
		Boerderij, dieren, plakken, knippen,
Concrete lesdoelen		
<ul style="list-style-type: none"> - Muvo, be, 1.2.6 pg 9. de kls. weten welk dier ze willen maken en maken een plan op over hoe hun dier er zal uit zien en hoe ze aan de slag gaan. (al dan niet op papier getekend) - Muvo, be 1.2.7 pg. 9 de kls. kiezen materiaal uit waarmee ze aan de slag gaan, ze kiezen deze materialen a.d.h.v hun plan dat ze maken. Ze gebruiken het gekozen materiaal bewust en passen dit ook aan als ze merken dat het niet lukt of klopt met wat ze willen bereiken. (of ze passen hun plan aan) - Muvo, be, 1.2.12. pg 9 de kls. maken een eigen boerderijdier zonder een idee letterlijk over te nemen van een andere kleuter. - Muvo, be, 1.2.11. pg 9 de kls. verwoorden wat ze doen en hoe dat ze iets doen a.d.h.v. de verschillende fases die ze samen met de juf overlopen. 		
Beginsituatie informatie		
Relevante kind- en groepsinformatie in functie van gekozen doelen		Gevolgen van beginsituatie voor de betreffende activiteit i.f.v. het bereiken van de vooropgestelde doelen
<p>De kls. zijn graag beeldend en creatief bezig. L kan moeilijk verwoorden wat ze doet of gedaan heeft. Tussentijds reflecteren is voor sommige kleuters nog moeilijk.</p> <p>Bewust plannen wat ze gaan doen en hoe ze dat gaan doen is nog moeilijk.</p> <p>L wisselt nog vaak af in voorkeurszijde. (volgens onderzoek is ze <u>linkshandig</u>)</p>		<p>Tijd geven om expressief te zijn.</p> <p>Regelmatig vragen stellen over de activiteit. De fases (van zelfstandig project) aanbieden en begeleiden. Dit is nog nieuw voor de kinderen dus nog sterk begeleiden. Kls. een tekening laten maken (plan), deze fase begeleiden door vragen te stellen (hoe ga je dat maken, wat heb je nodig, hoe ga je dit doen, ... ?) Stimuleren <u>links</u> te werken.</p>
Extra differentiatiemogelijkheden		
Mogelijkheden		Uitwerking
Voorbeelden aanbieden. Kls. krijgen een moment om af te werken.		Kls. kunnen ideeën opdoen.

	Op de laatste dag krijgen de kls. een moment om alles af te werken, ook hun dieren als die nog niet af zijn.
Groeperingsvorm	
Keuze in het vet zetten	Motivatie
Kleine groep keuze	Er kunnen 4/5 kls aan de tafel werken. De andere kleuters kiezen een hoek. Er wordt gewisseld.
Werkvorm	
Keuze werkvorm	Motivatie
Samenwerkingsvorm	Kls. delen de materialen Kls. helpen elkaar
Media	
Keuze	Aandachtspunt bij uitwerking
Tafelbescherming Schortjes Wc rolletjes Pijpenragers, rietjes, Wiebeloogjes Gekleurd papier, ribbelpapier, ... Ei dozen, Lege brikken, Kartonnen dozen, Papieren bordjes Wol, Watjes, Oor stokjes, kurken Lijm, nietjes, plakband, Schaar Stiften, kleurpotloden ...	Materialen delen Niets vernielen.
Observatie en bijsturing	
Aandachtspunten voor observatie	Ideeën voor bijsturing
Kan iedereen op een idee komen? Wie kan al zelf een plan maken? Wie kan zelf aan de slag? Delen de kls. materialen? Wie kijkt spontaan zijn werk na? Hoe doen ze dit?	Vragen stellen en impulsen geven.
Bronnen	
http://www.jufanke.nl/themaboerderij.html https://www.pinterest.com/pin/429741989419497555/ http://www.famme.nl/21-coole-ideeen-om-te-knutselen-met-toiletrollen/	

Binnenkant lesvoorbereidingsformulier		
Wat wil ik bereiken?	Wat gaan we doen?	Wat mag ik niet vergeten? Wat heb ik nodig?
Lesfasen en concrete doelstellingen	Lesverloop	Didactische aandachtspunten
<p>5. Sfeerschepping/Inleiding</p> <p>6. Aanbieden van het materiaal/demonstratie van de techniek</p>	<p>Er zijn dieren op de boerderij, maar de boer en boerin vinden het veel fijner als er meer dieren zijn! Daarom gaan wij hen helpen door zelf een boerderij dier te maken!</p> <p>1. Wat moet ik doen?</p> <p>Ko en kls. bespreken wat ze moeten doen. <i>Een dier maken dat op de boerderij leeft.</i> Juf kiest 4 kls. die aan tafel mogen zitten.</p> <p>2. Ik maak een plan</p> <p>De kls denken na over wat ze gaan maken en hoe ze dat kunnen maken.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Welk dier wil ik maken? - Hoe ga ik dat maken? - Hoeveel poten heeft mijn dier? - Welke kleur heeft mijn dier? - Heeft mijn dier een staart? - Hoe ga ik dat allemaal maken? - Hoe gaat jou dier er uit zien? - ... <p>3. Wat heb ik nodig?</p> <ul style="list-style-type: none"> - Wat heb ik nodig om mijn koe te maken? - Waarmee ga ik de poten maken? - Wat gebruik ik voor de staart? - Hoe kan mijn staart vastmaken? Wat heb ik hier voor nodig? - ... - 	<p>Bijkomende aandachtspunten inzake organisatie, wenken, materialen</p> <p>Tafelbescherming Schortjes Wc rolletjes Pijpenragers, rietjes, Wiebeloogjes Gekleurd papier, ribbelpapier, ... Ei dozen, Lege brikken, Kartonnen dozen, Papieren bordjes Wol, Watjes, Oor stokjes, kurken Lijm, nietjes, plakband, Schaar Stiften, kleurpotloden ...</p>

<p>7. Verdelen in groepjes/werkfase</p>	<p>4. Ik doe mijn werk!</p> <p>Kls. werken aan hun boerderij dier. Juf helpt waar nodig en geeft impulsen.</p> <p><u>Mogelijke vragen/opmerkingen:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Wat ben je aan het doen? - hoe ga je dat doen? - Waarom doe je dat zo? - Je bent wel heel goed bezig! Dat wordt een mooie koe! - ... 	
<p>8. Evaluatie</p>	<p>5. Doe ik mijn werk goed? Wat moet ik veranderen?</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ziet mijn koe eruit zoals ik had gewild? - Lukt het om met lijm te plakken? Als het niet lukt, waarmee kan ik nog plakken? - Mijn poten blijven niet goed staan, hoe moet ik dat aanpakken? - ... 	
<p>9. Werkfase</p>	<p>6. Ik werk verder!</p> <p>Kls. werken hun dier af en passen eventuele dingen aan.</p>	
<p>10. Evaluatie</p>	<p>7. Ik kijk na!</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ben ik blij met mijn dier? (<u>wat kan ik volgende keer anders doen?</u>) <p>De dieren worden in de klas omhoog gehangen, gezet zodat ze kunnen drogen en dat iedereen onze nieuwe boerderij dieren kunnen zien!</p> <ul style="list-style-type: none"> - Dat is allemaal heel mooi gedaan! - Hoe heb jij dat eigenlijk gedaan? - Vond je dat moeilijk/gemakkelijk? - Wat zou je anders doen volgende keer? - ... 	

Les 3: waarneming konijn

Kern leerplandoel(en)		
<ul style="list-style-type: none"> - Wo, na, 3.2.3 (1) pg. 43. Veel voorkomende dieren uit hun omgeving herkennen en benoemen (bijv. huisdieren, vogels, boerderijdieren...) - Wo, na, 3.2.3 (14) pg 44. Eenvoudige verzorgingshandelingen bij dieren uitvoeren en verwoorden. - Ned, mond. 1.1.3 (29). Pg 42. (OD 2.10) Hun spel en actie begeleiden met taal. 		
Inhoudsanalyse		
Kennen	Kunnen	Attitude
Een konijn	Samenwerken, hok verversen, eten en drinken geven, zorgzaam zijn naar het dier toe.	Samenwerking Respect voor het dier.
Woorden en begrippen		
Functionele woordenschat		Themawoordenschat
Lange, Grote		Konijn, hok, stro, hooi, MOER, RAMMELAAR
Concrete lesdoelen		
<ul style="list-style-type: none"> - Wo, na, 3.2.3 (1) pg. 43. De kls. kennen de dieren op de (kinder)boerderij, ze kennen ook een konijn. - Wo, na, 3.2.3 (14) pg 44. De kls. poetsen het hok van het konijn en geven het konijn eten en vertellen hierbij ook wat ze doen. - Ned, mond. 1.1.3 (29). Pg 42. (OD 2.10) de kls. verwoorden van het begin tot het einde van de act. wat ze doen, hoe ze iets doen en waarom ze iets doen of anders zouden doen. (juf verwoordt hier ook de fases uit zelfstandig project) 		
Beginsituatie informatie		
Relevante kind- en groepsinformatie in functie van gekozen doelen		Gevolgen van beginsituatie voor de betreffende activiteit i.f.v. het bereiken van de vooropgestelde doelen
<p>Er zijn geen kls. die allergisch zijn. Zijn er kls. bang?</p> <p>Li: helpt graag, kan taken verdelen, werkt haar taken ook goed af.</p> <p>Andere kinderen durven wel eens profiteren omdat Li graag opruimt en alles zo goed mogelijk wilt doen. Ze is heel zelfstandig en kan ook vooruit kijken en plannen, dus ze zou het konijnenhok heel goed zelfstandig kunnen proper maken en /of taken verdelen, maar toch heeft ze veel nood aan bevestiging en beloning. Hoe reageren kls. op de trap en de aap?</p>		<p>Act. kan gewoon doorgaan. Ze moeten niet bij het konijn komen, maar wel aanmoedigen om eens te gaan kijken. Li moet leren dat ze niet altijd bij alles de eerste kan zijn of als eerste aan de beurt komt, daarom moet ze wachten tot we gaan wisselen. Aanmoedigen om samen te werken en elkaar te helpen, Li moet niet alles alleen doen! (ook al zou ze dat wel willen). Belonen voor haar goede werk, maar ook belonen omdat ze wacht op de wisseltijd en zich aan de afspraken houdt. (ik weet dat dit moeilijk is voor haar.</p> <p>Kls. aanmoedigen om naar de trap te kijken en ze mogen zelf de aap gaan verplaatsen naar de juiste sport.</p>

Groeperingsvorm	
Keuze in het vet zetten	Motivatie
Grote groep Opstart in grote groep en verder in kleine groep (verplicht) Opstart in grote groep en verder in kleine groep (keuze) Kleine groep verplicht Kleine groep keuze	We kijken samen naar het nieuwe dier in de boerderij. Er kunnen 3 kls. met de juf het hok verversen.
Werkvorm	
Keuze werkvorm	Motivatie
Samenwerkingsvorm	Kls. werken samen om het hok proper te maken!
Media	
Keuze	Aandachtspunt bij uitwerking
<ul style="list-style-type: none"> - Konijn - Hok - Hooi en stro - Drinkbus - Eten + eetbakje + wortel + sla - Handdoek - Krantenpapier - Vuilzak - Vuilblik - Schepje - Kartonnen doos 	Zorgzaam omgaan
Observatie en bijsturing	
Aandachtspunten voor observatie	Ideeën voor bijsturing
Kls. komen zelf niet tot een volgende stap.	Zelf verwoorden en laten verwoorden. Kls kunnen elkaar hier ondersteunen omdat ze samenwerken. (linken met de ladder en de aap)
Bronnen	
http://www.beesies.nl/konijn.htm http://nl.wikipedia.org/wiki/Konijn_(dier)	

Binnenkant lesvoorbereidingsformulier		
Wat wil ik bereiken?	Wat gaan we doen?	Wat mag ik niet vergeten? Wat heb ik nodig?
Lesfasen en concrete doelstellingen	Lesverloop	Didactische aandachtspunten
<p>1. Sfeerschepping 2. inleiding</p>	<p>Er is vandaag een nieuw dier op de boerderij! Een konijn! En zijn naam is Sjarel. Ko en kls. gaan rond de tafel staan. Ze mogen het konijn bekijken en wie durft mag eens strelen. (het konijntje bijt wel graag) Ko en kls. gaan terug in de kring zitten. Het hok van Sjarel is al vies, hij heeft geplast en kaka gedaan! Willen jullie helpen met het hok proper te maken? We kunnen dat niet allemaal doen! Dus ik kies 3 kindjes die mogen helpen. De andere kindjes kunnen nog de hele dag naar het konijn kijken en hem strelen. Juf kiest 3 kls. Afspraken:</p> <ul style="list-style-type: none"> - We zijn heel voorzichtig met het konijn. - We maken niet te veel lawaai want anders maken we het konijntje bang. - Iedereen doet goed mee. <p>Er wordt een kort gesprek gehouden. <u>Mogelijke vragen/opmerkingen:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Kijk eens goed naar het konijn. Wat zie je allemaal? <ul style="list-style-type: none"> o Lange achterpoten o Lange oren o Grote ogen o Zachte vacht - Wat eet een konijn? - Waar woont een konijn? (BINNEN in een hok, BUITEN in een hol.) - Waarom stampen konijntjes op de grond denk je? (WAARSCHUWEN) - Hoe heet het jasje van een konijn? Zijn dat veren? Nee dat is een zachte vacht. - Wie weet hoe je een vrouwtjeskonijn noemt? (MOER) - En een mannetjeskonijn? (RAMMELAAR) - Heeft er iemand ook een konijn thuis? 	<p>Didactische aandachtspunten</p> <p>Bijkomende aandachtspunten inzake organisatie, wenken, materialen</p> <p>3 kls. Konijn blijft 1 dag in de klas.</p> <ul style="list-style-type: none"> - konijn - Hok - Hooi en stro - Drinkbus - Eten + eetbakje + wortel + sla - Handdoek - Krantenpapier - Vuilzak - Vuilblik - Schepje - Kartonnen doos

<p>3. midden</p>	<ul style="list-style-type: none"> - En hoe heet jouw konijn? - Is het een meisje of een jongen? - En hoe ziet jouw konijntje eruit? - ... <p>Juf overloopt de fases met de kleuters. Ze verwoordt deze telkens ze aan bod komen in de les.</p> <p>1. <u>Wat moet ik doen?</u></p> <p>Hok van het konijn proper maken.</p> <p>2. <u>Ik maak een plan (in groep)</u></p> <p>Taakverdeling: “Hoe gaan we het hok nu proper maken? Hoe zou jij het doen?” De kls. geven suggesties van hoe ze het hok best kunnen proper maken. Er wordt zo naar de beste manier gezocht. Ko stuurt het gesprek in de juist richting door vragen te stellen. <u>Mogelijke vragen/opmerkingen:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Hoe gaan we het hok proper maken? - Wat ga je eerst doen? - En wat doen we dan met het konijn? - Het konijn kunnen we niet los laten lopen in de klas, dat is gevaarlijk. - Hoe ga je dat dan doen? - Waarom doen we dat dan eerst? - ... <p>3. <u>Wat heb ik nodig?</u></p> <p>Bespreking materiaal: Ko legt alles op tafel wat ze bij heeft. Dit wordt 1 voor 1 besproken, waarvoor het nodig is.</p>	
------------------	---	--

	<p><u>Mogelijke vragen/opmerkingen:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Wat is dit? - Waarom heb ik het bij, denk je? - Wat gaan we daarmee doen? - ... <p>4. <u>Ik doe mijn werk</u></p> <p><u>Ko vat samen en vertelt hoe ze het gaan doen.</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. We halen het konijntje eruit en zetten het even in de doos. 2. We halen het drinken en het eten uit het hokje en leggen het even bij het konijn. 3. Het stro en kranten uit de kooi scheppen en in de vuilniszak doen en zorgen dat het hokje proper is. 4. We leggen nieuwe stukken krant in het hok. 5. We doen er terug stro in en daarop hooi. 6. We verversen het flesje met koud water en hangen het terug in het hok. 7. We vullen het bakje met eten terug en zetten dit ook in het hok. 8. Als laatste wordt het konijntje terug in het hok gezet en zijn we klaar. <p>Taken worden onderling verdeeld. Juf laat zoveel mogelijk door de kls. verwoorden maar stuurt bij waar nodig.</p> <p><u>Mogelijke vragen/opmerkingen:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Wat doen we met het konijn als wij het hok poetsen? Let jij er een beetje op dat het konijn in de doos blijft. - Wat moeten we doen? Hoe gaan we beginnen? Hou jij de vuilniszak open dan kan jij scheppen. - Heeft het konijn veel kaka gedaan? Dat ruikt niet zo lekker hé! 	
--	---	--

<p>4. slot</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Is het hok proper? (→ fase 5: doe ik mijn werk goed? wat moet ik veranderen?) - Wat moet er nu gebeuren? Wat is de volgende stap? Neem jij een stuk krant. - Wie legt er hooi in het hok? - Ga jij nieuw water in het flesje doen? Warm of koud water? - Helpen jullie thuis ook met het hok proper te maken? - ... <p>5. <u>Doe ik mijn werk goed? wat moet ik veranderen?</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Wat moesten we doen? - Is het hok proper? - Waar nog niet? Hoe komt dat? - Wat moeten we nog doen? - ... <p>Ko en kls. kijken of het hok proper is, hoe ze dit dan beter kunnen aanpakken (met nat, ...)</p> <p>6. <u>Ik werk verder</u></p> <p>Kls. passen hun handelen aan eventuele problemen/situaties aan.</p> <p>7. <u>Ik kijk na.</u></p> <p>Is het hok proper? Heeft het konijn nu alles wat hij nodig heeft? Wat heeft hij allemaal nodig? ...</p> <p>Konijn eten geven</p> <p>Ko had ook nog een wortel bij en een blaadje sla. De kls. mogen dit aan het konijn geven, even kijken ze hoe het konijntje eet en drinkt.</p> <p>Opruimen en genieten</p> <p>Iedereen helpt goed opruimen en het konijn wordt terug op zijn plaats gezet. Als alles opgeruimd is mogen de kls. nog even bij het konijntje blijven. Het konijn word ergens op een rustige plaats gezet zodat het wat kan rusten.</p>	
----------------	--	--

Les 4: muzische vorming beeld: bloempotje versieren

Kern leerplandoel(en)		
<ul style="list-style-type: none"> - Muvo, be, 1.2.6 pg 9. hebben een mentaal beeld van hetgeen ze willen weergeven. - Muvo, be, 1.2.12. pg 9. kunnen vertrouwen op hun expressiemogelijkheden en durven hun eigen expressiestijl tonen. (OD 6.3) - Muvo, be, 1.2.11. pg 9. verwoorden hun werkwijze, oplossing en resultaat. 		
Inhoudsanalyse		
Kennen	Kunnen	Attitude
/	Creatief aan de slag gaan met het wattenstaafje en de verf. Verwoorden wat ze doen, denken en willen bereiken. Maken een plan voor ze aan de slag gaan (al dan niet op papier)	Ze werken hun bloempotje nauwkeurig af.
Woorden en begrippen		
Functionele woordenschat		Themawoordenschat
		Bloempotje, zaaien, versieren, verven, kleuren, stempelen, ...
Concrete lesdoelen		
<ul style="list-style-type: none"> - Muvo, be, 1.2.6 pg 9. De kls maken een plan en hebben hierdoor een beter beeld van wat ze willen maken. Ze denken na over hoe ze te werk gaan! (al dan niet op papier getekend) - Muvo, be, 1.2.12. pg 9 de kls gaan creatief om met het oor staafje en zoeken manieren hoe ze hiermee hun bloempotje kunnen versieren. - Muvo, be, 1.2.11. pg 9. De kls verwoorden duidelijk hoe ze aan de slag gaan, we ze aan het doen zijn en hoe hun bloempotje geworden is. Ze verwoorden hun bevindingen. 		
Beginsituatie informatie		
Relevante kind- en groepsinformatie in functie van gekozen doelen		Gevolgen van beginsituatie voor de betreffende activiteit i.f.v. het bereiken van de vooropgestelde doelen
Kaa's fijne motoriek is minder sterk: hij werkt niet echt nauwkeurig: Hij doet het ook niet echt graag. Lu (leerstoonis) heeft 'stijve handen en vingers' hierdoor is de pengreep ook minder goed. MAAR ze doet haar best! Li, No en Y werken heel precies, goede fijne motoriek! Zijn graag met kleine fijne dingen bezig. Y werkt heel traag, laat zich ook niet opjagen.		Toch motiveren en zijn werk belonen! Oefening baart kunst. (toch kiest hij als eerste om iets beeldend te doen) Lu doet haar best en is fier op haar werk. Motiveren en belonen. Daar geniet ze van en ze werkt ook gestimuleerd. Is het te moeilijk om met een oor staafje te werken? Kan ze ook werken met een kurk (die is dikker)? Ze genieten van dit soort activiteiten, hen ook de tijd geven om hier aan te werken omdat ze er zoveel tijd in steken. Yana stimuleren om verder te werken door positieve feedback te geven over haar werk (hoe sneller het potje klaar is, hoe sneller

L heeft het moeilijk om tijdens een act. geconcentreerd te blijven werken.	we er in kunnen planten en zaaien, dan werkt ze misschien iets sneller). Aandacht erbij houden door impulsen te geven. Tussentijds veel positief belonen (zoals hierboven als staat) Dat kan hij gebruiken tijdens de activiteit. Er is tijd voorzien om rustig te werken. Eventueel afwerken op een later moment.
M heeft grote fantasie. Le werkt nauwkeurig en neemt zijn tijd.	
Extra differentiatiemogelijkheden	
Mogelijkheden	Uitwerking
Lu: Fijne motoriek is minder goed.	Stempelen met kurk, ...
Groeperingsvorm	
Keuze in het vet zetten	Motivatie
Kleine groep keuze	Niet alle kls. kunnen tegelijk aan bod komen. De groep wordt opgedeeld.
Werkvorm	
Keuze werkvorm	Motivatie
Samenwerkingsvorm	Kls. delen materialen Kls. helpen elkaar indien nodig.
Media	
Keuze	Aandachtspunt bij uitwerking
Tafelbescherming + schortjes Bloempotjes Oorstaafjes, kurken Verf + schaalpjes	'Wat kan ik met oorstaafjes doen?' Delen
Observatie en bijsturing	
Aandachtspunten voor observatie	Ideeën voor bijsturing
Kunnen de kls. creatief aan de slag met 1 voorwerp ? de oorstaafjes.	Impulsen geven Kls. elkaar laten inspireren.
Bronnen	
/	

Binnenkant lesvoorbereidingsformulier		
Wat wil ik bereiken?	Wat gaan we doen?	Wat mag ik niet vergeten? Wat heb ik nodig?
Lesfasen en concrete doelstellingen	Lesverloop	Didactische aandachtspunten
<p>1. Sfeerschepping/inleiding</p> <p>2. Aanbieden van het materiaal/demonstratie van de techniek</p>	<p>“Morgen gaan we zaaien in ons eigen potje! Maar ik vind de potjes niet zo mooi! Jullie wel? Gaan we ze niet mooi versieren zodat we het potjes bij ons thuis voor het venster kunnen zetten!”</p> <p>1. Wat moet ik doen?</p> <p>Bloempotje versieren met een oorstaafje en verf.</p> <p>2. Ik maak een plan</p> <ul style="list-style-type: none"> - Hoe ga ik te werk? - Hoe kan ik met een oorstaafje verven? Wat kan ik hier allemaal mee doen? - Met welke kleur begin ik? welk kleur zie ik graag? - Hoe wil ik dat mijn bloempotje eruit ziet? Wil ik een tekening op mijn potje, welke? Hoe ga ik die maken? <p><i>Juf stelt voor: allemaal stippen naast elkaar en telkens een andere kleur, tekeningen maken op de bloempot, ...</i></p> <p>3. Wat heb ik nodig?</p> <ul style="list-style-type: none"> - Waar is de verf? Welke kleur zie ik graag? - Waar doe ik de verf op? Wat heb ik nodig?, - Heb ik voldoende oorstaafjes? - Wat heb ik nodig om niet vuil te worden? - ... 	<p>Bijkomende aandachtspunten inzake organisatie, wenken, materialen</p> <p>Tafelbescherming + schortjes Bloempotjes Oor staafjes, kurken Verf + schaaltes</p>

<p>3. Werkfase</p>	<p>4. Ik doe mijn werk! (belonen is belangrijk)</p> <p>Kls. gaan aan de slag, ko doet mee en motiveert. Ze stelt vragen over hoe de kls. werken.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Wat ga je maken? Hoe ga je dat doen? Waarom doe je dat zo? - Welke kleuren kies je? - Ben je hier niets vergeten? - Je bent heel goed bezig! - Dat is heel mooi! - ... 	
<p>4. evaluatie</p>	<p>5. Doe ik mijn werk goed? Wat moet ik veranderen? (tussentijds reflecteren is belangrijk.)</p>	
<p>5. Werkfase</p>	<p>Kls kijken hun werk na. Zijn ze goed bezig? Wat kunnen ze veranderen? Is de kleur wel zo mooi als ze dachten? Lukt het om de tekening te maken op het potje? Hoe kan ik dit aanpassen?...</p>	
<p>6. evaluatie</p>	<p>6. Ik werk verder!</p> <p>Kls werken en verder met eventuele aanpassingen.</p> <p>7. Ik kijk na!</p> <p>Voldoet het resultaat aan de verwachtingen van de kls?.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Dat is allemaal heel mooi gedaan! - Hoe heb jij dat eigenlijk gedaan? - Vond je dat moeilijk/gemakkelijk? - Wat zou je anders doen volgende keer? - ... <p>De potjes worden ten drogen gezet op de kast!</p>	

Les 5: wetenschap en techniek: tractor maken

Kern leerplandoel(en)		
<ul style="list-style-type: none"> - WO. MM 3.1.2.1 De kleuters kunnen een taak binnen de groep op een verantwoordelijke wijze aanpakken. - WO. TECH 3.3.3.1 De kleuters kunnen een probleem, ontstaan vanuit een behoefte, technisch oplossen door verschillende stappen van het technisch proces te doorlopen. - WO. TECH. 3.3.3.18 De kleuters kunnen door gebruik nagaan of het doel werd bereikt met een zelfgemaakt technisch systeem. 		
Inhoudsanalyse		
Kennen	Kunnen	Attitude
De beschikbare materialen, Een tractor. De 3 criteria.	Samen werken. Zich aan hun rol houden. Elkaar motiveren. Een plan opstellen en doelbewust materialen kiezen. Criteria nakomen, hun werk controleren tijdens en na.	Afspraken naleven. Geen materiaal vernielen Iedereen zijn ideeën zijn goed!
Woorden en begrippen		
Functionele woordenschat	Themawoordenschat	
	Tractor, draaien, wielen, deur, open en dicht, materiaalmeester, organisator, planner, tijd, beloner, plannen, ontwerpen,	
Concrete lesdoelen		
<ul style="list-style-type: none"> - WO. MM 3.1.2.1 De kleuters voeren d.m.v. rollenkaarten hun taak tijdens het groepswork uit : de materiaalmeester zorgt voor de materialen, de verslaggever geeft op het einde verslag uit of de tractor aan de criteria voldoet en de organisator tekent het plan dat samen in groep gemaakt wordt. De planner houdt de tijd in het oog. De beloner belooft iedereen tijdens het werken. Maar iedereen voert samen uit! - WO. TECH 3.3.3.1 De kleuters houden zich aan de afgesproken criteria: het stuur, een deur en 4 wielen. - WO. TECH. 3.3.3.18 De kleuters controleren hun tractor door samen de criteria te bespreken. 		
Beginsituatie informatie		
Relevante kind- en groepsinformatie in functie van gekozen doelen	➔	Gevolgen van beginsituatie voor de betreffende activiteit i.f.v. het bereiken van de vooropgestelde doelen
De kls. hebben als eens gewerkt met de Clim -methode. <ul style="list-style-type: none"> - Ma: kan niet goed plannen en gestructureerd te werk gaan. Hij is ook geen leiderstype. (Maakt ook geen bewuste terugkoppeling naar een vorige act. om iets aan te pakken en/of zijn aanpak aan te passen. (ervaringsleren is niet goed)) Hij is wel zelfredzaam; hij kan zijn plan trekken. Als er een 	<p style="text-align: center;">➔ Proces is belangrijk als product!</p> <p>Groepen maken bewust kiezen. Werkt dit niet goed? Aanpassen naar een volgende keer! Groep 1: Li, M, Lu, Ki, D Groep 2: No, Kaa, Le, Mi, Y.</p>	

<p>opdracht gegeven wordt, kan hij beginnen! Heeft een grote fantasie! Voelt zich goed in de groep!</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kaa: kan een opdracht zelfstandig uitvoeren en is zelfredzaam. Hij helpt graag anderen, maar is geen leiderstype. Hij is heel lief en functioneert goed in de groep. - Ki: kan een leider zijn, maar neemt geen beslissingen in de groep om de opdracht op een bepaalde manier uit te voeren. - Lu: werkt goed en doet haar best! Voelt zich goed in de groep, is zelfstandig, wil zoveel mogelijk zelf doen en helpt ook graag. Geconcentreerd blijven is soms moeilijk. - Mi: is geen leiderstype, heeft sturing nodig, kan een gekende opdracht wel starten, bij een nieuwe is dat wat moeilijker, - Li: is zelfstandig, kan zelfstandig starten en kan linken leggen met een vorige act. of een act. met een zelfde werking, kan ook bijsturen waar nodig, is sterk in ervaringsleren - No: vergelijkbaar met Li, alleen is ze het stillere type. - Le: heeft moeite om voor zichzelf op te komen, heeft een grote fantasie - D: kan goed mee met de andere kls., helpt graag, kan een taak goed afwerken, maar is geen leiderstype. Ze heeft sturing nodig. - Y: lijkt op het eerste een volger van Li en N te zijn, maar kan toch haar zin doordrijven. Ze is geen leider, en ook geen volger. Werktempo is traag, ze is wel een pietje precies en werkt heel nauwkeurig. <p>De kls. leren uit hun ervaringen.</p>	
Extra differentiatiemogelijkheden	
Mogelijkheden	➔ Uitwerking
Nieuw voor de kinderen	Nog eens herhalen. Sterkere sturing van de juf.
Groeperingsvorm	
Keuze in het vet zetten	➔ Motivatie
Grote groep Opstart in grote groep en verder in kleine groep (verplicht)	Het is een klassikale activiteit, maar we werken in groepjes.

Opstart in grote groep en verder in kleine groep (keuze) Kleine groep verplicht Kleine groep keuze	We beginnen samen in de kring, gaan daarna in kleine groepjes aan de slag en sluiten samen af in de kring. Juf deelt de groepen in.
Werkvorm	
Keuze werkvorm	Motivatie
Samenwerkingsvorm	Kls. werken in groep aan 1 project.
Media	
Keuze	Aandachtspunt bij uitwerking
<p>Rolkaarten:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Materiaal meester - Verslaggever - Organisator - Planner <p>Klokje/wekkertje</p> <p>Hechtingsmaterialen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - splitpen - Touw - Plakband - Lijm - Veters <p>Kosteloos materiaal:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Flessen - Dozen - Brikken - Wc rollen - Kurken - Flessendopjes (met gaatjes) - ... <p>Gekleurd papier Karton Schaar Tafelbescherming</p>	<p>Kls. zijn vrij om te gebruiken wat ze willen. Niet vernielen dus eerst nadenken over wat je nodig hebt en hoe je te werk gaat.</p>
Observatie en bijsturing	
Aandachtspunten voor observatie	Ideeën voor bijsturing
<p>Wie neemt de leiding? Wie is een volger? Kunnen de kls. een plan maken? Komen de kls. tot 1 idee om uit te werken? Kiezen ze bewust materialen? Kunnen de kls. zich aan hun rol houden? Focussen de kls. zich niet te hard op hun ene rol en werken ze samen? Krijgt iedereen de kans om iets te zeggen? Houdt iedere groep zich aan de afspraken? Werkt iedereen mee? Kan de verslaggever vertellen hoe en wat ze gedaan hebben?</p>	<p>Achteraf</p>
Bronnen	
Module 'focus op een thema' K2 – PXL – Lerarenopleiding (Leen Smets en Ruth Joosten)	

	<p>Planner: houdt de tijd in het oog, maar werkt ook goed mee. Beloner: beloont iedereen tijdens en achteraf extra voor hun werk!</p> <p>Juf verdeelt de kls. in groepen. 2 groepen van 5 kls. Elke kleuter krijgt een opdrachtkaart. DIT IS EEN EXTRA TAAK, IEDEREEN WERKT MEE!</p> <p>Juf zet ook de tijd op en verwijst hier regelmatig naar, dit is ook de extra taak van de planner.</p> <p>Als kls. in de groepjes zitten krijgen ze een rollenkaartje met een bepaalde rol op afgebeeld.</p> <p>De kls. maken nu in groep een plan. Ze denken na over hoe hun tractor eruit moet zien, en hoe ze aan de criteria gaan werken. Ze overleggen en tekenen 1 plan.</p> <p><u>Mogelijke vragen/impulsen:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Hoe gaat mijn tractor eruit zien? - Hoe zorg ik dat een wil kan draaien? - Hoe zorg ik dat een deur open en dicht gaat? - Hoe maak ik 4 wielen? - Hoe maak ik alles vast? - ... <p>Fase 3: wat heb ik nodig?</p> <p>We hebben veel materialen gezien, maar wat hebben de kls. echt nodig om hun plan uit te werken? (terugkoppelen naar fase 2)</p> <p>Fase 4: Ik doe mijn werk!</p> <p>Kls. gaan in groep te werk. Ko gaat ook hier rond in de groepen om de kls. te stimuleren. Materiaalmeester is de enige die naar de materialen mag gaan.</p>
--	--

<p>3. Slot</p>	<p>Juf herinnert de kls. aan de opdrachtkaarten.</p> <p>Fase 5: Doe ik mijn werk goed? Wat moet ik veranderen?</p> <p>Kls. kijken tijdens hun werk na. Juf stimuleert de kls. hier in. Wordt er nog gewerkt volgens plan? Wat is er anders? Waarom is het anders? Is er iets dat niet lukt? Hoe kunnen we dit oplossen? Wat hebben we daar voor nodig? ...</p> <p>Fase 6: ik werk verder</p> <p>De kls. werken verder en werken hun tractor af.</p> <p>Wie klaar is, mag al opruimen.</p> <p><u>Controle fase:</u></p> <p>Fase 7: ik kijk na</p> <p>Ko en kls. komen in de kring zitten met hun tractor.</p> <p>Samen kijken we of de criteria aanwezig zijn. Iedereen wordt beloond!</p>
----------------	---

Les 6: waarneming 'mijn eigen plantje'

Kern leerplandoel(en)		
<ul style="list-style-type: none"> - Wo, na, 3.2.1 (3) OD 1.01 pg. 41. verschillen onderscheiden in geluid, geur, kleur, smaak en voelen. - Wo, na, 3.2.1 (6) OD 1.13 pg. 41. een houding van zorg en respect voor de natuur. - Wo, 3.2.2. (14) pg 42. bij planten eenvoudige verzorgingshandelingen uitvoeren en verwoorden. 		
Inhoudsanalyse		
Kennen	Kunnen	Attitude
Het principe 'zaaien' van de vorige act. Herkennen tuinkers van het zaaien in de tuin.	Linken met zaadjes die ze al eens gezien hebben. Link leggen tussen de tuinkers in de tuin en het zaadje dat het nu nog is. Nieuwe zaadjes van basilicum vergelijken met tuinkers. Hun eigen plantje verzorgen. Elkaar helpen. Zelf plannen hoe ze te werk gaan en wat belangrijk is.	Met zachtheid en liefde omgaan met het zaadje. Elkaar helpen.
Woorden en begrippen		
Functionele woordenschat	Themawoordenschat	
Groter dan, kleiner dan, (breed, lang, smal, kort, ... rond, ... Eerst, dan, vervolgens, laatste.	Zaaien, planten, tuin, tuinieren, bloempot, beschermen, groeien, zaadjes, tuinkers, basilicum, ruw, zacht, glad, warmte, zonlicht, aarde, potgrond, voeding	
Concrete lesdoelen		
<ul style="list-style-type: none"> - Wo, na, 3.2.1 (3) OD 1.01 pg. 41. de kls. kijken, voelen en ruiken aan de zaadjes en verwoorden hun bevindingen, ze vergelijken de 2 zaadjes met elkaar. - Wo, na, 3.2.1 (6) OD 1.13 pg. 41 de kls. zorgen voor hun eigen plantje, zaaien het met liefde, en zorgen dat het water en zonlicht krijgt. Ze geven hun plantje ook elke dag water. - Wo, 3.2.2. (14) pg 42. De kls. verzorgen hun plantje door het water te geven en het in het licht te zetten. Als het zaadje het lekker warm heeft en water krijgt om te drinken, zal het ook snel groeien. 		
Beginsituatie informatie		
Relevante kind- en groepsinformatie in functie van gekozen doelen	 Gevolgen van beginsituatie voor de betreffende activiteit i.f.v. het bereiken van de vooropgestelde doelen	
We hebben al eens gezaaid in de klas, we hebben samen tuintjes gemaakt. De stappen zijn nog redelijk nieuw voor de kls, (toch al een paar x mee gewerkt).	De kls. kunnen terug koppelen naar de eerste activiteit en weten zo beter wat ze en hoe ze moeten zaaien. Ze passen hun 'actie' aan de ervaringen van de vorige act. aan (ervaringsleren) Juf begeleid de stappen nog en overloopt ze samen met de kls. Zaadjes kiezen zal niet moeilijk zijn.	

<p>Lu heeft een minder sterke fijne motoriek, zaaien is moeilijk door dat ze 'stijve vingers' heeft. Ze doet wel altijd haar best. Le: behulpzaam Ka: toont weinig initiatief. (als hij geen zin heeft ,doet hij ook niet veel.) Ma en Mi: werkhouding niet zo sterk, tonen weinig initiatief. Li, Y, No: goede werkhouding, willen werken, werken nauwkeurig, helpen graag. D: een stil kind, maar werkt heel goed en zelfstandig, durft ook om hulp vragen. Is zichtbaar fier op haar werk.</p>	<p>Zaaien met de kleine zaadjes is moeilijker.</p> <p>helpt graag andere kinderen, als dat nodig is. Nood aan sturing en stimuleren.</p> <p>Zelfstandig laten werken, hun werkhouding belonen. Taal uitlokken door te laten verwoorden, door vragen te stellen, werk belonen.</p>
Extra differentiatiemogelijkheden	
Mogelijkheden	Uitwerking
<p>Zaadjes tellen.</p> <p>Wie is snel klaar?</p>	<p>Iedereen mag +/- 10 zaadjes van de basilicum zaaien in zijn potje. ! zaadjes verspreid over de aarde. Tuinkers is heel klein: beetje tussen de vingers nemen en strooien over de aarde in de pot. Andere kinderen laten helpen als dat nodig is. Aansporen om de klastuin te verzorgen, link leggen met de eigen gezaaide pot en de tuinbakken van de klas.</p>
Groeperingsvorm	
Keuze in het vet zetten	Motivatie
Opstart in grote groep en verder in kleine groep (keuze)	<p>We hebben een bloempotje versierd, maar er groeit nog niets in! Iedereen mag in zijn potje zaaien, maar dat gaat niet allemaal samen! We delen ons in 2 groepen.</p>
Werkvorm	
Keuze werkvorm	Motivatie
Samenwerkingsvorm	<p>Kls. helpen elkaar als dat nodig is. Kls. planten samen de zaadjes, ze delen de materialen op de tafel.</p>
Media	
Keuze	Aandachtspunt bij uitwerking
<p>Prent zaaien en planten Zaadjes: tuinkers en basilicum Versierde bloempotjes Aarde/potgrond Gietertje Schepje Naamkaartjes: - tandenstokers, papier, schaar, plakband, beschermplastiek, stift/potlood</p>	<p>Met respect omgaan.</p>
Observatie en bijsturing	
Aandachtspunten voor observatie	Ideeën voor bijsturing
(her)kennen de kls. de zaadjes nog?	Linken aan onze klastuintjes.

Hoe moesten we weer zaaien?	
Bronnen	
http://www.tuinadvies.be/varia_zaaien.htm	
http://www.lessenpakket.be/lesson/files/Oudstekleuterssierteelt.pdf	
http://www.sunside.nl/users/digijuf/project/bloemen.htm	

Binnenkant lesvoorbereidingsformulier		
Wat wil ik bereiken?	Wat gaan we doen?	Wat mag ik niet vergeten? Wat heb ik nodig?
Lesfasen en concrete doelstellingen	Lesverloop	Didactische aandachtspunten
<p>1. Sfeerschepping</p> <p>2. inleiding</p>	<p>We hebben al een eigen tuin gemaakt in de klas.</p> <p>Spontane beleving (korte fase: kls. hebben al kennis gemaakt en geëxperimenteerd.)</p> <p><u>Ko en kls. bekijken het materiaal op de tafel.</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Zaadjes - Versierde bloempotjes - Aarde - Gietertje - Naamkaartjes - Beschermplastiek. <p><u>Kls. ruiken, voelen aan het zaadje.</u></p> <p><u>Tuinkers:</u> Juf doet de zaadjes op een wit blad op de tafel.</p> <p>Kls. bespreken de eigenschappen van het zaadje.</p> <p><u>Mogelijke vragen/opmerkingen:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Wat zie je? - Herken je deze zaadjes nog? Weet je nog hoe ze heten? Staat dit ook in onze tuintjes? - Hoe ruikt het? Vind je dat het lekker ruikt? - Voel eens aan de zaadjes. Ben je zeker dat het dezelfde zijn als in onze tuintjes in de klas? Ja, het zijn dezelfde. - ... <p><u>Basilicum:</u> Juf doet nu hetzelfde met de zaadjes van basilicum.</p> <p><u>Mogelijke vragen/opmerkingen:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Wat zie je? Wat is het verschil? Hoe zien de zaadjes eruit? Wat zie je allemaal? Hebben ze dezelfde vorm, kleur? - Ruikt het anders, voelt het anders? Hoe? Is het zacht, ruw, glad,...? - Welke is kleiner/groter? 	<p>Bijkomende aandachtspunten inzake organisatie, wenken, materialen</p> <p>Prent zaaien en planten</p> <p>Zaadjes: tuinkers en basilicum</p> <p>Versierde bloempotjes</p> <p>Aarde/potgrond</p> <p>Gietertje</p> <p>Schepje</p> <p>Naamkaartjes:</p> <ul style="list-style-type: none"> - tandenstokers, - papier, - schaar, - plakband - Beschermplastiek - Stift/potlood

<p>3. midden</p>	<p>- ...</p> <p>Geleide beleving= zaaien. → Kls. kunnen elkaar helpen. → Afspraak: eerst aan een vriendje hulp vragen, dan pas aan de juf.</p> <p>Wij gaan zaaien! Wat is zaaien? Hoe moeten we zaaien? Die jij eens voor? Wat is het verschil weer tussen planten en zaaien? ... Planten = Kuiltje maken, zand erover. Hier mag je de aarde die we erover gaan doen niet aandrukken, weet iemand waarom? Je moet ervoor zorgen dat het zaadje zuurstof krijgt, zo kan het groeien. Zaaien = de zaadjes over de aarde strooien. De zaadjes een heel klein beetje met zand bedekken zodat ze wat beschermd zijn. We drukken de aarde hier ook niet hard aan anders krijgt het zaadje geen lucht.</p> <p>Juf laat een prent zien van zaaien en planten. Kls. benoemen de prent correct. Iedereen neemt zijn bloempotje erbij. Kls. mogen kiezen welk zaadje ze zaaien: tuinkers of basilicum. Kls. gaan stap voor stap te werk.</p> <p>1. Wat moet ik doen?</p> <p><i>Zaaien</i></p> <p>2. Ik maak een plan.</p> <p>Kls. denken na over hoe ze te werk gaan. Welke stappen moet ik zetten om een plantje te zaaien? Hoe ga je het potje vullen met de aarde? Ga je dat met je tenen doen? Nee dus! 1: aarde in het potje doen, 2: de zaadjes zaaien op een kleine afstand van elkaar, 3: een beetje aarde over de zaadjes strooien zodat ze beschermd zijn, 4: zaadje water geven en in de zon zetten.</p> <p>3. Wat heb ik nodig?</p> <p>Kls. denken na over wat ze nodig hebben a.d.h.v. hun plan. Bloempotje Aarde</p>	
------------------	---	--

<p>4. slot</p>	<p>Schepje Zaadjes Gieter en water</p> <p>4. Ik doe mijn werk!</p> <p>Kls. gaan aan 't werk. Juf geeft impulsen waar nodig.</p> <p>5. Doe ik mijn werk goed? Wat moet ik veranderen?</p> <p>Zit er genoeg aarde in het potje? Zitten de zaadjes beschermd onder het zand? Hebben ze al water gehad? Heb ik alle stappen gedaan?</p> <p>6. Ik werk verder!</p> <p>Ben ik iets vergeten? Heb ik iets fout gedaan? Wat ga ik nog doen? Hoe ga ik dat doen?</p> <p>7. Ik kijk na!</p> <p>Kls. zetten hun bloempotje op de vensterbank. Zit het zaadje onder de grond? Heeft het zaadje water gekregen? Krijgt het zaadje zonlicht? ...</p> <p>Opruimen Ko en kls. ruimen samen op.</p>	
----------------	---	--

Les 7: muzische vorming beeld: bloem vilten

Kern leerplandoel(en)		
<ul style="list-style-type: none"> - Muvo, be, 1.2.2 pg. 8. kunnen materiaalgevoeligheid ontwikkelen door experimenteren. (O.D. 1.2.) - Muvo, be, 1.2.5 pg. 8. aanvaarden technische suggesties van de kleuteronderwijzer(es) en werken ze uit. - Muvo, be, 1.2.11. pg 9. verwoorden hun werkwijze, oplossing en resultaat. 		
Inhoudsanalyse		
Kennen	Kunnen	Attitude
Wol van het schaap	De eigenschappen van de wol ontdekken en verwoorden, zich de stappen voorstellen die juf heeft overlopen, elkaar ondersteunen, materialen delen, hun handelingen en ervaringen verwoorden tijdens en na de activiteit.	Zacht en nauwkeurig werken. Iets af willen maken.
Woorden en begrippen		
Functionele woordenschat		Themawoordenschat
		Vilten, wol, schaap, hard, zacht, ruw, glad, vettig (schapenwol)
Concrete lesdoelen		
<ul style="list-style-type: none"> - Muvo, be, 1.2.2 pg. 8. De kls. verkennen de eigenschappen van de wol van het schaap en de viltwol, ze ervaren de eigenschappen en verschillen door de voelen, te kijken en te ruiken maar ook tijdens het vilten zelf ontdekken ze wat er met de vilt gebeurt en hoe dit voelt tussen hun vingers en handen. - Muvo, be, 1.2.5 pg. 8. De act. wordt sterkt geleid door de juf, de kls. voeren de stappen, die de juf heeft verwoord en voor gedaan, uit. Juf laat de kls. zelf wel de stappen opzeggen en uitvoeren en verbetert indien nodig. - Muvo, be, 1.2.11. pg 9. De kls. verwoorden tijdens de activiteit wat ze doen, hoe ze dat doen, en verwoorden hun ervaringen. Als de bloem klaar is, verwoorden ze hun bevindingen en bewonderen elkaars werk. 		
Beginsituatie informatie		
Relevante kind- en groepsinformatie in functie van gekozen doelen		Gevolgen van beginsituatie voor de betreffende activiteit i.f.v. het bereiken van de vooropgestelde doelen
<p>Na duidelijke instructies kunnen de kinderen aan de slag, dit is een nieuwe techniek.</p> <p>Kls. zijn graag beeldend en creatief bezig. Ki heeft vaak nood aan bevestiging en vraagt die ook. Kan hij zo zacht en langdurig aan 1 taak bezig zijn?</p> <p>Li ook maar vraagt hier niet zo expliciet achter.</p> <p>M heeft nood aan duidelijk instructies stap voor stap. Hij kan zich ook moeilijk concentreren voor langere tijd.</p> <p>No is heel nauwkeurig en een beetje een 'pietje precies'.</p> <p>Lu is snel afgeleid, heeft bevestiging nodig!</p>		<p>Dit vraagt om goede begeleiding. Werken in kleine groepjes zodat je de kinderen goed kan begeleiden en helpen.</p> <p>Dat is goed want tijdens deze activiteit moeten de kls. rustig werken. Motiveren om verder te doen door beloning.</p>

<p>Ya haar werktempo is traag.</p> <p>Ka is zelfstandig en helpt graag anderen.</p> <p>→ Het duurt voor iedereen te lang?</p>	<p>Laten liggen en tot een andere moment verder werken. (het is een opdracht die veel aandacht vraagt en is niet op 1 2 3 klaar)</p> <p>Er is tijd voorzien om te werken omdat ze het ook goed wilt doen!</p> <p>Zoveel mogelijk zelf laten doen en laten verwoorden wat er moet gebeuren! (Dit bij iedereen doen!!!) als hij wil helpen, mag hij dat zeker doen!</p>
Extra differentiatiemogelijkheden	
Mogelijkheden	Uitwerking
<p>Meerdere kleuren kiezen</p> <p>Juf begeleidt de act. sterk.</p>	<p>Duidelijker wanneer we van richting verwisselen.</p> <p>Bij een volgend moment kan de begeleiding al iets lossen?</p>
Groeperingsvorm	
Keuze in het vet zetten	Motivatie
Kleine groep keuze	<p>Er kunnen telkens een paar kinderen met de juf een bloem maken.</p> <p>Iedereen komt aan de beurt.</p>
Werkvorm	
Keuze werkvorm	Motivatie
Samenwerkingsvorm	Kls. delen de materialen, kunnen elkaar helpen.
Media	
Keuze	Aandachtspunt bij uitwerking
<p>Vilt wol</p> <p>Ribbelplastic</p> <p>Handdoeken</p> <p>Kommetjes</p> <p>Zeep</p> <p>Isomoballetje</p> <p>Sleutelhanger</p> <p>Scherp mesje.</p>	<p>Heel zacht en met liefde behandelen. (M., Ki. en Mi. hebben het hier misschien wel moeilijk mee)</p>
Observatie en bijsturing	
Aandachtspunten voor observatie	Ideeën voor bijsturing
<p>Heeft iedereen het geduld om zijn bloem af te werken?</p> <p>Weten de kls. na instructie nog wat ze moeten doen?</p> <p>(hoe gaan de kls. met de verschillende fases om?)</p>	
Bronnen	
Lessen beeld PXL 2015-2016 Mevr. Peeters	

LESVERLOOP	
<p>4. Sfeerschepping/ Inleiding</p>	<p>De juf heeft echte wol van schapen bij! De kls. mogen eens voelen en ruiken. Wat is dat? Wie maakt dat? Wat kunnen we hiermee doen? Juf haalt ook het viltwol erbij. De kls. mogen voelen en ruiken. Kls. bespreken het verschil tussen de 2. Juf vertelt dat dit ook wol is van de schapen, maar dat deze al mooi geveerd is, en gekamd. Wij gaan iets mooi maken met de vacht van de schapen. We maken een bloem.</p> <p><i>Bij deze techniek moet de juf nog hard begeleiden!! Stappen samen overlopen. Telkens linken met de vorig stap.</i></p>
<p>5. Midden</p>	<p>1. Wat moet ik doen?</p> <p>We maken een bloem voor mama.</p>
<p>a. Aanbieden van het materiaal/demonstratie van de techniek</p>	<p>2. Ik maak een plan! (hoe?)</p> <p>Juf biedt de materialen aan op de tafel. Juf doet voor en verwoordt.</p> <p>Vilt wol Bubbelplastiek Grote handdoek Kommetje Warm water Zeep Bolletje isomo</p> <ul style="list-style-type: none"> - ik kies een kleur (of 2 kleuren) - ik trek heel lief plukjes van de wol. (8 plukken) - Ik leg ze naast elkaar op de plastiek. - Ik neem mijn bolletje isomo en doe er een eerste stukje wol rond. (juf zet aan bij elke kleuter) - We maken telkens laagjes over elkaar, nu nog eens langst de andere kant over het bolletje. - We moeten altijd goed opletten dat het bolletje het heel lekker warm heeft! Als ons bloemetje het warm heeft groeit het sneller en wordt het ook mooier!

<p>slot</p> <p>d. Presenteren van de werkjes/evaluatie</p>	<p>De bloemetjes worden op de kast gezet om te drogen.</p> <p>→ juf bevestigt de bloem aan een sleutelhanger! Waaw, hoe mooi!</p>
--	---

Les 8: muzische vorming beeld: zee dier maken

Kern leerplandoel(en)		
MV, BE, 1.2.6 p9 De kleuters hebben een mentaal beeld van hetgeen ze willen weergeven MV, BE, 1.2.10 p9 (OD 1.5) De kleuters kunnen impressie uiten in een persoonlijke, authentieke creatie en plezier scheppen in het zoeken en vinden.		
Inhoudsanalyse		
Kennen	Kunnen	Attitude
Zeedieren Manieren om technisch te werk te gaan	Een beeld vormen van wat ze willen maken, creatief te werk gaan en eigen ideeën durven uitwerken, verwoorden hoe ze te werk gaan en zich aan hun plan houden en wijzigen indien nodig!	Gemotiveerd werken tot hun zeedier af is. Samenwerken.
Woorden en begrippen		
Functionele woordenschat	Themawoordenschat	
Knippen & Plakken, eerst, daarna, als laatste, scheuren, schilderen, erop, eronder, verschillend, groot, klein, vast maken, op, onder, (links, rechts), boven, naast.	Zee, zeedieren, piraten, varen, ...	
Concrete lesdoelen		
MV: BE, 1.2.6 p9 De kleuters stellen zich een beeld voor van hoe een zeedier eruit ziet alvorens te knutselen. MV: BE, 1.2.10 p9 (OD 1.5) De kleuters maken hun zeedier op een creatieve manier, zoeken en vinden hiervoor het juiste materiaal, ze experimenteren en maken zo hun eigen creatief zeedier a.d.h.v. verschillende materialen.		
Beginsituatie informatie		
Relevante kind- en groepsinformatie in functie van gekozen doelen	Gevolgen van beginsituatie voor de betreffende activiteit i.f.v. het bereiken van de vooropgestelde doelen	
Kls. hebben toch meer nood aan sturing. (i.v.m. werking eindwerk.) Kls. willen niet altijd 'werken' . Y, No en Le werken graag en steken hier ook duidelijk tijd in! Lio wil ook graag met alles meedoen, maar vraagt al sneller : "ben ik klaar?" → gaat zelf heel goed op zoek naar oplossingen voor een probleem als dit zich voordoet (vb. poten blijven niet hangen), blijft verder doen en probeert tot het lukt en zoekt telkens naar andere mogelijkheden, vraagt ook meningen van andere kinderen en kijkt hoe dat ze dit doen als dat bij haar niet goed lukt. No werkt heel zelfstandig, trekt haar plan, werkt op haar eigen manier en houdt zich ook aan haar plan! Ook al is dit helemaal iets anders dan bij de andere kleuters. de	Kls. ideeën aanreiken Toch aansporen door leuke inkleding! Ook werkjes van andere kinderen motiveren om het ook te maken. Haar niet te veel storen in haar werk, ze is heel geconcentreerd bezig. Toch belonen voor haar werk. Vragen om haar werkwijze te verwoorden	

<p>andere kinderen in de klas zullen al sneller ideeën van elkaar overnemen. Ze gaat ook zelf materialen bijhalen als dat nodig is, ze werkt geconcentreerd.</p> <p>Ka steekt altijd zijn vinger op bij een dergelijke act. hij werkt graag en is graag beeldend bezig. Heeft wel soms nood aan ondersteuning.</p> <p>Ki kan goed starten met iets, hij vraagt veel om bevestiging. Als iemand anders een beloning krijgt, vraagt hij telkens : “En ik?”</p> <p>Lio heeft ook bevestiging nodig, ook al is ze zo zelfstandig en innovatief.</p> <p>Ma heeft duidelijk nood aan sturing en structuur. Maar eens hij vertrokken is en zijn plan in zijn hoofd heeft, zal hij ook zijn werk afmaken. Hij glundert na een beloning.</p> <p>Mi is een stillere jongen, hij is qua werkhouding te vergelijken met Ma tijdens dit soort activiteit.</p> <p>Le helpt anderen graag, net als Kaan. Hij neemt ook tips en ideeën goed mee. Hij komt zelf ook met ideeën af en werkt deze uit. Hij kan ook goed verwoorden wat hij doet! Le legt al de link met de aap en de ladder (eindwerk), No begint hier ook meer naar te kijken of een opmerking over te geven!</p> <p>Lu werkt niet zo nauwkeurig, ze doet wat ze moet doen, ze weet wel wat ze wil, ze geeft wel snel op als het niet lukt van de eerste keer, ze heeft nood aan stimulering.</p>	<p>(hoe, wat, waarom?)</p> <p>Zeker op inspelen! Als je merkt dat hij ‘stilvalt’, motiveren door zijn werk te belonen of manieren aanbieden hoe hij kan werken. Belangrijk bij Kaan, laten verwoorden wat hij denkt/doet/ gaat doen. (taal is minder sterk en hij doet het niet vanzelf) Hem zeker deze bevestiging geven, maar ook eens negeren af en toe. Hij moet leren dat hij niet steeds, als iemand anders iets mag vertellen of een beloning krijgt, hij dit ook moet. Lio heeft echt nood aan deze bevestiging om zich zeker te voelen. Sturing bieden door impulsen aan te bieden (gaan kijken naar de materialen), vragen te stellen die hem aan het denken zetten, maar zeker ook belonen voor zijn inspanning! Michael werkt goed! Iedereen moet beloond worden!</p> <p>Super! Verder op inspelen.</p> <p>Je ziet dat ze echt haar best doet en mee doet. Alle kleine inspanningen en resultaten belonen!</p>
<p>Extra differentiatiemogelijkheden</p>	
<p>Mogelijkheden</p>	<p>Uitwerking</p>
<p>Voorbeelden aanreiken. Impulsen aanreiken.</p>	<p>Kls. komen niet tot ideeën? er zijn kinderen die meer nood hebben aan sturing en niet toe zijn aan het zelfstandig bedenken van een plan of een resultaat dat ze willen bereiken.</p>
<p>Groeperingsvorm</p>	
<p>Keuze in het vet zetten</p>	<p>Motivatie</p>
<p>Kleine groep keuze</p>	<p>Kls. maken in kleine groepen een dier naar keuze.</p>
<p>Werkvorm</p>	
<p>Keuze werkvorm</p>	<p>Motivatie</p>
<p>Samenwerkingsvorm</p>	<p>Kls. delen materialen en ideeën met elkaar. Samenwerking stimuleren</p>
<p>Media</p>	
<p>Keuze</p>	<p>Aandachtspunt bij uitwerking</p>

Plastiek voor bescherming tafels Schortjes voor bescherming kleding Verschillende kleuren verf Penselen Kartonnen bordjes Namaak oogjes (verschillende kleuren) Lijm +Lijmpotjes +Penselen voor lijm Nietjesmachine Verschillende soorten lint Schaar Melkflessen Crêpepapier Gekleurd papier Plakband Melkflesdoppen	Kls. kiezen zelf met welke materialen ze aan de slag gaan. Ze gaan zelfstandig naar de tafel met materialen. We vernielen niets, we denken eerst goed na over wat en hoe we iets kunnen gebruiken.
Observatie en bijsturing	
Aandachtspunten voor observatie	Ideeën voor bijsturing
Gaan de kls. al meer mee in het principe van de ladder? Komen de kls. tot ideeën, oplossingen? Helpen de kls. elkaar? Kijken ze hun werk na? Leren ze uit ervaringen? (van vorige weken)	
Bronnen	
Pinterest. Muzische vorming : beeld – Mvr Peeters. Boekje : Kijk ik ben een piraat Kinderdagverblijf : Titi&Koe	

<p>Lesfase 3 : Werkfase</p>	<p>Fase 3: wat heb ik nodig? Kls. denken na over welke materialen ze juist gaan gebruiken om hun dier te maken. <u>Mogelijke vragen/opmerkingen:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Hoe ga je jouw vis vinnen geven? Wat ga je daarvoor gebruiken? - Waarmee ga je alles vastmaken? - Hoe ga je verven? Wat heb je hiervoor nodig? - Heb je alles bij je wat je nodig hebt? - ... <p>Fase 4: ik doe mijn werk! Kls. gaan aan het werk. Ze kiezen een dier dat ze willen maken, denken na over hoe ze dat gaan doen en hoe dat dier eruit ziet. <u>Mogelijke vragen/opmerkingen:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Jullie mogen eens allemaal één voor één vertellen welk diertje je graag zou willen maken! - Sommigen maken liever een kwal (in verschillende kleuren), sommigen liever een vis met veel kleuren, anderen een vis in 1 kleur .. - Aan de hand van wat je wil maken, krijg/neem je de nodige materialen uit de doos. - Jullie kiezen zelf hoe en welk dier je maakt. - Denk wel eens goed na over hoe dat dier uit ziet. <p>Goed, nu kunnen jullie aan de slag ! Maak er iets moois van.</p> <p>fase 5: doe ik mijn werk goed? wat moet ik veranderen? (gebeurt ook tijdens de vorige fase!) Tijdens de uitvoering kijken de kls. naar hun werk. Ziet mijn dier eruit zoals ik had voorzien? Het blijft niet plakken. Hoe zorg ik dat het wel blijft hangen? Ik heb nog geen vinnen, hoe kan ik die maken? Heb ik iemand nodig om even te helpen? Ben ik tevreden? Wat kan ik anders doen? ...</p>
------------------------------------	--

<p>Lesfase 4 : Evaluatie + Presentatie</p>	<p>Fase 6: ik werk verder! Kls. werken hun dier af tot ze zelf tevreden zijn!</p> <p>Fase 7: ik kijk na. Ben ik tevreden met het resultaat? De zeedieren worden bewonderd door iedereen. "Heel goed gedaan allemaal ! Zien jullie wat het is ? Op het einde van de week is heel onze klas versierd met jullie eigen mooie zeedieren."</p>
---	---

Les 9: wetenschap en techniek: bootje maken

Kern leerplandoel(en)		
WO. MM 3.1.2.1 De kleuters kunnen een taak binnen de groep op een verantwoordelijke wijze oppakken. WO. TECH 3.3.3.1 De kleuters kunnen een probleem ontstaan vanuit een behoefte technisch oplossen door verschillende stappen van het technisch proces te doorlopen. WO. TECH. 3.3.3.18 De kleuters kunnen door gebruik nagaan of het doel werd bereikt met een zelfgemaakt technisch systeem.		
Inhoudsanalyse		
Kennen	Kunnen	Attitude
De manier van werken. De verschillende extra taken. De 3 criteria.	Samen werken. Zich aan hun rol houden. Elkaar motiveren. Een plan opstellen en doelbewust materialen kiezen. Criteria nakomen, hun werk controleren tijdens en na.	Samenwerken Elkaars mening respecteren. Bewust nadenken over welke materialen ze gebruiken in hun uitwerking.
Woorden en begrippen		
Functionele woordenschat		Themawoordenschat
Hoog, laag, links , rechts, eerst, daarna, probleem, oplossing, testen.		Drijven, zinken, water, piratenboot, piraten.
Concrete lesdoelen		
WO. MM 3.1.2.1 De kleuters voeren d.m.v. rollenkaarten hun taak tijdens het groepswerk uit. Dit zijn de materiaalmeester, die zorgt voor de materialen om het bootje te maken. De verslaggever brengt op het einde verslag uit, of de boot aan de criteria voldoet en hoe de boot gemaakt is. De organisator voert uit en organiseert het ontwerpen en maken van het bootje. WO. TECH 3.3.3.1 De kleuters houden zich aan de afgesproken criteria: het stuur, de boot moet blijven drijven en er moet een vlag ophangen. WO. TECH. 3.3.3.18 De kleuters controleren hun boot door hem op het water te zetten, bekijken het stuur en door te kijken of de vlag blijft staan.		
Beginsituatie informatie		
Relevante kind- en groepsinformatie in functie van gekozen doelen		Gevolgen van beginsituatie voor de betreffende activiteit i.f.v. het bereiken van de vooropgestelde doelen
Nood aan extra begeleiding in het algemeen. Le werkt wel maar doet zijn eigen ding, hij houdt zich niet aan de criteria. Groepen anders verdelen als vorige keer de groep van Le, Yana, No, Kaan en Mathias werkten meer ieder op zich. De groep van Li, Ki, Mi, D en L : hier nam eerst Ki de leiding maar commandeerde iedereen zonder iets te vragen, De hield zich duidelijk op de achtergrond en gaf geen of weinig inbreng, Mi zat erbij en keek ernaar. De kinderen die echt 'leiding' namen of zelf iets deden waren Ki, Lio, Luna ook		Materiaal beter bespreken (opdrachtkaarten kennen ze al) : wat zou je kunnen gebruiken voor een bootje? Stappen van de trap overlopen. <ul style="list-style-type: none"> - Wat moet ik doen? Bootje maken - Hoe doe ik dat? Ik maak een plan. In groep een plan tekenen, juf komt ondersteunen in groep. - Ik doe mijn werk. - Doe ik mijn werk goed? kls. kijken of hun werk aan de criteria voldoet. En passen aan indien nodig. - Ik werk verder.

<p>wel, Le, Ya deden hun eigen ding, wat ze nadien hebben samengeplakt tot 1 werk. Het resultaat mocht er zijn, s van alle 2 de groepen.</p> <p>Hoe gaat dit zijn met de nieuwe groepsverdeling?</p> <p>Ma: kan niet goed plannen en gestructureerd te werk gaan. Hij is ook geen leiderstype, maakt ook geen bewuste terugkoppeling naar een vorige act. om iets aan te pakken en/of zijn aanpak aan te passen. (ervaringsleren is niet goed)) Hij is wel zelfredzaam; hij kan zijn plan trekken. Als er een opdracht gegeven wordt, kan hij beginnen, maar begint zonder na te denken, heeft wel een grote fantasie en voelt zich ook goed in de groep!</p> <p>Ka: kan een opdracht zelfstandig uitvoeren en is zelfredzaam. Hij helpt graag anderen, maar is geen leider type. Hij is heel lief en functioneert goed in de groep.</p> <p>Ki: kan een leider zijn, maar kan geen beslissingen nemen in de groep om de opdracht op een bepaalde manier uit te voeren.</p> <p>Lu: werkt goed en doet haar best! Voelt zich goed in de groep, is zelfstandig en wil zoveel mogelijk zelf doen, ze helpt ook graag. Geconcentreerd blijven is soms moeilijk.</p> <p>Mi: is geen leiderstype, heeft sturing nodig, kan een gekende opdracht wel starten, bij een nieuwe is dat wat moeilijker,</p> <p>Lio: is zelfstandig, kan zelfstandig starten en kan linken leggen met een vorige act. of een act. met eenzelfde werking, kan ook bijsturen waar nodig en is sterk in ervaringsleren.</p> <p>No: vergelijkbaar met Lio, alleen is ze het stillere type.</p> <p>Le: heeft moeite om voor zichzelf op te komen, heeft een grote fantasie</p> <p>De: kan goed mee met de andere kls., helpt graag, kan een taak goed afwerken, is geen leiderstype en heeft sturing nodig.</p> <p>Y: lijkt op het eerste gezicht de volger van Lio en No te zijn, maar kan toch haar zin doordrijven. Werktempo is traag, ze is wel een 'pietje precies' en werkt heel nauwkeurig.</p> <p>De kls. leren uit hun ervaringen. Hoe gaan ze tewerk na de vorige activiteit?</p> <p>Werken ze in de nieuwe groepen beter?</p>	<p>Afwerking</p> <ul style="list-style-type: none"> - Nakijken <p>Is mijn boot af? Heeft hij alles ?</p> <p>DIKKE DUIM</p> <p>Groep verdeling:</p> <p>1: Ki, Le, No, Ma, Lu</p> <p>2: De, Lio, Ya, Ka, Mi</p> <p>Ontwerper (plan tekenen): Lio, No</p> <p>Materiaal meester: De, Lu</p> <p>Verslag gever: Ma, Ya</p> <p>Tijdmeester: Le, Ka</p> <p>Beloner: Mi, Ki.</p>
---	--

Niet iedereen werkt mee.	Kls. blijven stimuleren, kls. elkaar laten stimuleren. Samenwerken is heel belangrijk!
Extra differentiatiemogelijkheden	
Mogelijkheden	Uitwerking
Sturing	Meer begeleiden, kls. hun plan laten trekken. Materiaal aanbieden dat de kls. kunnen gebruiken (ander materiaal weghalen) .
Groeperingsvorm	
Keuze in het vet zetten	Motivatie
Opstart in grote groep en verder in kleine groep (verplicht)	Juf verdeelt de kls. in groepen en als we klaar zijn, komen we in de kring zitten om samen te overleggen.
Werkvorm	
Keuze werkvorm	Motivatie
Samenwerkingsvorm	Kls. overleggen samen hoe ze hun bootje maken en wat ze hiervoor nodig hebben. Iedereen in de groep helpt mee!
Media	
Keuze	Aandachtspunt bij uitwerking
Rollenkaarten: materiaalmeester, organisator en verslaggever, planner en beloner Boterdoosjes Kurken Satéprikkers Zwart papier Flessendoppen Splitpenen Bak met water Plakband Lijm Meer materiaal klaarleggen (de kleuters moeten goed kijken op het stappenplan wat ze precies nodig hebben).	Kls. denken bewust na over hun materiaal keuze, er wordt niets vernield.
Observatie en bijsturing	
Aandachtspunten voor observatie	Ideeën voor bijsturing
Wie neemt de leiding? Wie is een volger? Kunnen de kls. een plan maken? Komen de kls. tot 1 idee om uit te werken? Kiezen ze bewust materialen? Kunnen de kls. zich aan hun rol houden? Focussen de kls. zich niet te hard op hun ene rol en werken ze samen? Krijgt iedereen de kans om iets te zeggen? Houdt iedere groep zich aan de afspraken? Werkt iedereen mee? Kan de verslaggever vertellen over hoe en wat ze gedaan hebben?	
Bronnen	
Module 'focus op een thema' K2 – PXL – Lerarenopleiding (Leen Smets en Ruth Joosten)	

LESVERLOOP	
<p>1. Sfeerschepping/ Inleiding</p>	<p>Probleemstelling:</p> <p>Fien vindt piratenboten zo mooi dat ze er zelf graag eentje wil maken, maar ze weet niet hoe hier aan te beginnen. Weet er iemand hoe je een boot maakt?</p> <p>Fase 1: wat moet ik doen?</p> <ul style="list-style-type: none"> - <u>Mogelijke vragen/opmerkingen:</u> - Goed, wat zit er allemaal op en aan een boot? Een stuur, een vlag... - Hoe zorgen we ervoor dat een boot op het water blijft drijven? - Goed, we weten dat onze boot moet blijven drijven op het water, dat de boot een stuur nodig heeft om te varen op zee en dat we een piratenvlag nodig hebben om aan andere boten te laten zien dat we piraten zijn. - ... <p><u>Uitvoeringsfase</u></p> <p><u>We maken een boot met een roer (stuur) en een vlag, en de boot moet kunnen drijven op water.</u></p> <p>Fase 2: ik maak een plan!</p> <p>We weten nu wat we moeten doen om een echte boot te maken.</p> <p><u>Ko stelt de materialen voor.</u></p> <p><u>Mogelijke vragen/opmerkingen:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Kijk maar eens naar deze materialen. Wat zien jullie allemaal? - Zouden we hier iets van kunnen gebruiken om onze boot te maken? - ... <p><u>Uitleggen opdrachtkaarten:</u></p> <p>Materiaalmeester : deze kleuter mag als enige materiaal gaan halen. Organisator: deze kleuter tekent het plan dat we in groep maken en zorgt dat iedereen goed meewerkt! Verslaggever: deze kleuter vertelt op het einde of de criteria behaald zijn, maar werkt ook goed mee. Planner: houdt de tijd in het oog, maar werkt ook goed mee. Beloner: beloont iedereen tijdens en achteraf extra voor zijn werk!</p>
<p>2. Midden</p>	

Juf verdeelt de kls. in groepen, 2 groepen van 5 kls.
 Elke kleuter krijgt een opdrachtkaart. **DIT IS EEN EXTRA TAAK, IEDEREEN WERKT MEE!**

Juf zet ook de tijd op en verwijst hier regelmatig naar, dit is ook de extra taak van de planner.

Als kls. in de groepjes zitten, krijgen ze een rollenkaartje met een bepaalde rol op afgebeeld.

De kls. maken nu in groep een plan.
 Ze denken na over hoe hun boot eruit moet zien en hoe ze aan de criteria gaan werken.
 Ze overleggen en tekenen 1 plan.

Mogelijke vragen/impulsen:

- Hoe gaat onze boot eruit zien?
- Hoe zorg ik dat de boot blijft drijven?
- Hoe zorg er een vlag op de boot kan?
- Hoe maak ik een vlag?
- Hoe maak ik alles vast?
- ...

Fase 3: wat heb ik nodig?
 We hebben veel materialen gezien, maar wat hebben de kls. echt nodig om hun plan uit te werken?
 (terugkoppelen naar fase 2)

Fase 4: Ik doe mijn werk!
 Kls. gaan in groep te werk.
 Ko gaat ook hier rond in de groepen om de kls. te stimuleren.
 Materiaalmeester is de enige die naar de materialen mag gaan.
 Juf herinnert de kls. aan de opdrachtkaarten.

Fase 5: Doe ik mijn werk goed? Wat moet ik veranderen?
 Kls. kijken tijdens hun werk na. Juf stimuleert de kls. hier in.
 Wordt er nog gewerkt volgens plan? Wat is er anders? Waarom is het anders?
 Is er iets dat niet lukt? Hoe kunnen we dit oplossen? Wat hebben we daar voor nodig? ...

<p>3. Slot</p>	<p>Fase 6: ik werk verder De kls. werken verder en werken hun boot af.</p> <p>Wie klaar is, mag al opruimen.</p> <p><u>Controle fase:</u></p> <p>Fase 7: ik kijk na</p> <p>Ko en kls. komen in de kring zitten met hun boot.</p> <p>Samen kijken we of aan de criteria is voldaan. Juf zet een bak met water in de kring, de kls. zetten hun boot erin. En, drijft de boot? Iedereen wordt beloond!</p>
----------------	--

6.3 Screeningsinstrument speel en leer omgeving

OBSERVATIE MOMENT	
Naam observator:	Functie:
Observatie periode:	Invuldata:

1. EEN POSITIEF KLAS – EN SCHOOLKLIMAAT	
	<i>In hoeverre krijgt het aandacht, is het aanwezig?</i>
<u>Ontspannen klassfeer:</u> Ontspannen, gezellige sfeer in de groep: gelachen, gepraat, gezongen, de kleuters beleven plezier. Meeste kinderen hebben een ontspannen en enthousiaste gezichtsuitdrukking, er is weinig ruzie.	NIET 1 2 3 4 WEL
<u>Interacties tussen kinderen:</u> Groep werkt aanstekelijk, kleuters durven voorstellen doen aan elkaar en helpen elkaar, er wordt veel gepraat in groep, kleuters reageren spontaan op elkaar (vragen stellen, laten waardering zien, voelen en vullen elkaar aan en doen mee). Sommige activiteiten worden in de klas als groep gedragen: alle kinderen werken mee aan een bepaald project en worden ook betrokken.	NIET 1 2 3 4 WEL
<u>Interacties met de leerkracht:</u> Kinderen vertrouwen zonder schaamte hun ideeën/ plannen aan de juf toe: ze zijn op de juf gericht (vragen, iets tonen, ...), maar stellen zich niet afhankelijk op.	NIET 1 2 3 4 WEL
Dit zie ik als belangrijkste aandachtspunt. Hieraan wil ik werken:	

2. EEN ORGANISATIE DIE INITIATIEF ONDERSTEUNT						
	<i>In hoeverre krijgt het aandacht, is het aanwezig?</i>					
<u>Kiezen:</u> De kls. kunnen 50% tot 1/3 van de tijd kiezen uit ruim en rijk aanbod aan activiteiten. (8 of meer)	NIET	1	2	3	4	WEL
<u>Overzicht:</u> Materiaal is overzichtelijk en toegankelijk gegroepeerd voor de kinderen. (open kasten, eenvoudige en duidelijke ordening, ...)	NIET	1	2	3	4	WEL
Vrije toegang materialen: Tijdens de keuzeactiviteiten mogen de kleuters op eigen houtje benodigdheden nemen.	NIET	1	2	3	4	WEL
<u>Zelf organiseren:</u> De kleuters kunnen binnen bepaalde grenzen de ruimte in functie van hun ideeën benutten. Klas kan gemakkelijk omgebouwd worden in functie van ideeën van kinderen.	NIET	1	2	3	4	WEL
<u>Duidelijkheid:</u> De klasorganisatie loopt op wieltjes, de verwachtingen/ grenzen/ regels zijn zo duidelijk voor de kinderen dat je daar zelf nog weinig tijd aan moet besteden en je met begeleiding van (individuele) kleuters kan bezig zijn.	NIET	1	2	3	4	WEL
<u>Flexibel en functioneel:</u> Hoeveelheid en inhoud van regels en grenzen afwegen in functie van het stimuleren van zelfstandigheid, actief leren en het nemen van initiatief. Je wijzigt, in overleg, de regels naargelang de behoefte van de groep. Het spel van anderen niet hinderen, veiligheid, maximale speelkansen voor iedereen zijn heel belangrijk.	NIET	1	2	3	4	WEL
<u>Plannen en continuïteit:</u> Buiten de gezamenlijke momenten, mogen de kleuters langere tijd aan een gekozen activiteit, voorstel of initiatief werken (meerdere dagen, weken). Het materiaal kan blijven staan zodat hun spel zich steeds verder kan ontwikkelen.	NIET	1	2	3	4	WEL
<u>Verantwoordelijkheid:</u> Juf zorgt dat het kind binnen en buiten een activiteit verantwoordelijkheid kan ervaren. Juf voorziet kansen voor iedereen. (materialen halen, elkaar helpen, zelfstandig problemen oplossen,...)	NIET	1	2	3	4	WEL
<u>Communicatie:</u>	NIET	1	2	3	4	WEL

Juf bouwt expliciet kansen tot samenwerking in. De kleuters mogen elkaar helpen, ze kunnen elkaar zo positief beïnvloeden.	
Dit zie ik als belangrijkste aandachtspunt. Hieraan wil ik werken:	
3. EEN RIJK MILIEU	
	<i>In hoeverre krijgt het aandacht, is het aanwezig?</i>
<u>Rijk milieu:</u> Er is een rijk milieu (+ 8 hoeken) dat verschillende ontwikkelingsgebieden aanspreekt. Er is verschillende spel gedrag waar te nemen in de verschillende hoeken.	NIET 1 2 3 4 WEL
<u>Hoeken:</u> Je klas telt meer dan 8 hoeken. De hoeken bevatten veel, gevarieerd, origineel, kosteloos en realistisch materiaal. (schimmendoos, dozen, waterpas, ...)	NIET 1 2 3 4 WEL
<u>Keuzes:</u> Bij elk 'moetje' komen ook keuzemogelijkheden voor. Vb.: Iedereen moet een geschenkje maken voor Moederdag, juf voorziet verschillende mogelijkheden om dit te doen.	NIET 1 2 3 4 WEL
<u>Experimenteren:</u> Juf biedt geregeld materialen/hoeken/situaties aan die de verbeelding, exploratiedrang en experimenteerlust van de kinderen aanspreekt of waarbij kinderen zelf ontdekken hoe iets werkt. Zonder dit onmiddellijk voor te doen. Aanbod stimuleert vindingrijkheid en creativiteit bij de kleuters.	NIET 1 2 3 4 WEL
<u>Open resultaat:</u> Juf gebruikt regelmatig opdrachten/ problemen/ situaties waarvoor kinderen verschillende oplossingen/ antwoorden kunnen bedenken. Hier is geen juiste oplossing voor of waar de kleuters vrij zijn om een eigen vorm te kiezen en betekenis te geven. Vb.: vrije crea hoek met verschillende materialen.	NIET 1 2 3 4 WEL
<u>Complex taken:</u> Biedt geregeld complexe, meervoudige spelopdrachten aan (die langer als een dag duren) waar de kleuters verschillende stappen/fases moeten overlopen.	NIET 1 2 3 4 WEL

<p><u>Inspraak:</u> Kinderen hebben inspraak in de klasuitrusting en het dag- en week verloop. Kinderen worden uitgenodigd om thema's mee te bepalen.</p>	<p>NIET 1 2 3 4 WEL</p>
<p><u>Impact:</u> In het aanbod zijn er aanwijsbare elementen (thema's, materialen) te vinden als gevolg van suggesties, wensen en voorstellen van de kinderen. (vb.: een hoek aanpassen) vaak lopen er verschillende thema's gelijk. Vb.: door observaties, kind interesses te achterhalen en activiteiten aan te bieden die daarop aansluiten.</p>	<p>NIET 1 2 3 4 WEL</p>
<p>Dit zie ik als belangrijkste aandachtspunt. Hieraan wil ik werken:</p>	
<p>4. EEN STIMULERENDE EN ONDERSTEUNENDE BEGELEIDING</p>	
	<p><i>In hoeverre krijgt het aandacht, is het aanwezig?</i></p>
<p><u>Bewust laten gebeuren:</u> Juf kan op de achtergrond blijven en geeft de kleuters de kans om een opdracht op eigen, zelfgekozen manier uit te werken en zelf te bepalen wanneer iets af is.</p>	<p>NIET 1 2 3 4 WEL</p>
<p><u>Initiatief nemen (h)erkennen:</u> Het ontgaat de juf niet als kleuters ideeën aanbrengen, je stimuleert ze om er verder over te praten, ze met anderen te delen en te realiseren. Je speelt een actieve rol om de kinderen te wijzen op elkaars initiatieven en zich daaraan te inspireren voor eigen spelactiviteiten. Laat het kind eigenaar zijn van zijn idee.</p>	<p>NIET 1 2 3 4 WEL</p>
<p><u>Ondersteuning op maat:</u> Je biedt kinderen in de uitvoering van opdrachten extra begeleiding als ze dit nodig hebben, maar in functie van de zelfstandigheid die het kind aankan. Vb.: als ondersteuning de probleemsituatie beschrijven, meerdere oplossingen aanduiden,...</p>	<p>NIET 1 2 3 4 WEL</p>
<p><u>Emotionele ondersteuning:</u> Juf merkt het op wanneer kleuters zich bij bepaalde activiteiten onzeker voelen of faalangst hebben. Je gaat regelmatig de beleving van de kinderen na in een bepaalde hoek, spel, ... je helpt de kleuters uiten wat ze voelen.</p>	<p>NIET 1 2 3 4 WEL</p>

<u>Positieve feedback:</u> Je geeft geregeld positieve feedback op initiatieven van de kinderen, door interesse te tonen, uitleg te vragen, bewonderen, ...	NIET	1	2	3	4	WEL
<u>Eigen denken:</u> De juf vraagt de kinderen naar hun mening, wat ze willen weten, hoe ze iets zouden oplossen, je lokt communicatie uit tussen de kinderen.	NIET	1	2	3	4	WEL
<u>Stimulerende tussenkomsten:</u> Het lukt je gemakkelijk het spel van kinderen te helpen verdiepen of verruimen. Je geeft impulsen die tot actie aanzetten. Je gaat mee in hun ideeën maar met respect voor hun intenties en keuzes.	NIET	1	2	3	4	WEL
Dit zie ik als belangrijkste aandachtspunt. Hieraan wil ik werken:						
5. FOCUS OP ONDERNEMEN						
	<i>In hoeverre krijgt het aandacht, is het aanwezig?</i>					
<u>Vieren:</u> Geniet samen met de kinderen van succesvolle initiatieven, voorzie momenten waarop kinderen hun realisaties kunnen tonen.	NIET	1	2	3	4	WEL
<u>Zelfreflectie:</u> Je nodigt kinderen uit om terug te blikken en na te gaan wat ze zelf realiseerde, waar het begon, hoe ze te werk gingen, ...	NIET	1	2	3	4	WEL
<u>Evalueren:</u> Je vraagt de kinderen regelmatig om zichzelf te evalueren (kwaliteit van tevredenheid over het eindresultaat)	NIET	1	2	3	4	WEL
<u>Vooruitgang:</u> Je stimuleert kinderen om zelf een beeld op te bouwen van hun vooruitgang, hun ontwikkeling. Vb.: door de tekeningen van afgelopen maand(en) te vergelijken, welke puzzels kennen ze al?,...	NIET	1	2	3	4	WEL
<u>Zelfkennis:</u> Je stimuleert de kinderen regelmatig om zelf aan te geven welke hun sterktes en beperkingen zijn. (competentiegevoel/ emotie te begrijpen en onder woorden te brengen). Vb.: via klasgesprek	NIET	1	2	3	4	WEL
<u>Stopmomenten:</u>	NIET	1	2	3	4	WEL

Je helpt kinderen met moeilijkheden bij het inbouwen van stopmomenten om samen na te gaan of de manier van werken bevredigend is en hoe het eventueel bijgestuurd kan worden.							
<u>Alternatieve waarden:</u> Je bespreekt tijdens een evaluatie gesprek met de kleuters verschillende oplossingen voor een bepaalde opdracht. Je toont en waardeert de verschillende alternatieven in hun verscheidenheid.	NIET	1	2	3	4	WEL	
<u>Eigen standaard:</u> Je geeft de kinderen regelmatig de verantwoordelijkheid om zelf te bepalen wanneer iets afgewerkt is. Je lokt daarover gesprek uit. Vb.: is een tekening af of wil het kind er later aan verder werken.	NIET	1	2	3	4	WEL	
<u>Rolmodel:</u> De kleuters zien geregeld hoe je zelf experimenterend naar een oplossing zoekt. Vb.: door diverse mogelijkheden laten zien, reflectie,...	NIET	1	2	3	4	WEL	
<u>Verhalen:</u> De kleuters krijgen regelmatig verhalen en beleevingsmomenten waarin ze zien wat ondernemen is. Vb.: iemand die iets doen voor anderen, iets nieuw uitvindt, ...	NIET	1	2	3	4	WEL	
<u>Waarden:</u> Er wordt geregeld gepraat met kinderen over de impact van initiatieven, zowel positieve en negatieve gevolgen komen aan bod.	NIET	1	2	3	4	WEL	
Dit zie ik als belangrijkste aandachtspunt. Hieraan wil ik werken:							